

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών

ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

*Εκπαιδευτικές και πολιτιστικές συνέργειες του Λυκείου των
Ελληνίδων – Παράρτημα Σαλαμίνας με το 6/θεσιο Δημοτικό
Σχολείο Βασιλικών Σαλαμίνας*

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΦΟΙΤΗΤΡΙΑΣ:
ΤΟΥΤΣΗ ΕΛΕΝΗ

A.M. 215789

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

1. **Ρέα Κακάμπουρα**, Επίκουρη Καθηγήτρια Λαογραφίας Π.Τ.Δ.Ε., Ε.Κ.Π.Α. (επιβλέπουσα)
2. **Χαράλαμπος Μπαμπούνης**, Καθηγητής Νεότερης Ελληνικής Ιστορίας Π.Τ.Δ.Ε., Ε.Κ.Π.Α. (συνεπιβλέπων)
3. **Θωμάς Μπαμπάλης**, Καθηγητής Ψυχοκοινωνιολογίας της Σχολικής Τάξης Π.Τ.Δ.Ε., Ε.Κ.Π.Α. (συνεπιβλέπων)

ΑΘΗΝΑ 2019

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	4
Περίληψη	6
Summary	8
Εισαγωγή	10

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Θεωρητική Συζήτηση

1. Λαϊκός πολιτισμός και λαϊκή παράδοση. Το φαινόμενο του φολκλορισμού	13
1.1 Λαϊκός πολιτισμός και λαϊκή παράδοση	13
1.2 Το φαινόμενο του φολκλορισμού	17
2. Η διαχείριση της λαϊκής παράδοσης	21
3. Πολιτισμός, παράδοση και πολιτιστική ταυτότητα	24
4. Οι πολιτιστικοί σύλλογοι και η εξέλιξή τους στην Ελλάδα	28
4.1 Οι πολιτιστικοί σύλλογοι ως φορείς μη τυπικής εκπαίδευσης	35
4.2 Οι πολιτιστικοί εξωραϊστικοί και φολκλοριστικοί σύλλογοι της Σαλαμίνας και η διαχείριση της πολιτιστικής παράδοσης του νησιού	37
4.3 Το Παράρτημα του Λυκείου των Ελληνίδων στη Σαλαμίνα και η δράση του στα πολιτιστικά δρώμενα του νησιού	41
4.4 Οργάνωση του συλλόγου	45
4.5 Τα οικονομικά του συλλόγου	47
4.6 Κοινωνικές και πολιτιστικές δραστηριότητες	48
4.7 Χορευτικά συγκροτήματα – Χορωδία	50
4.8 Δράσεις σχετικές με τη διατήρηση της τοπικής παράδοσης	51
4.9 Ετήσιες θεατρικές παραστάσεις	53
4.10 Πολιτιστικές ανταλλαγές με συλλόγους άλλων χωρών	54
4.11 Ομιλίες – Διαλέξεις – Σεμινάρια – Εκπαιδευτικές Εκδρομές	55
4.12 Βιβλιοθήκη – Εκδόσεις – Κυκλοφορία CD	56
4.13 Κοινωνικές διαστάσεις – Το παρόν του συλλόγου	57
5. Η πολιτιστική ταυτότητα του πληθυσμού της Σαλαμίνας	59

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Εκπαιδευτικές προτάσεις και συνέργειες του Δημοτικού Σχολείου Βασιλικών Σαλαμίνας με το Παράρτημα Σαλαμίνας του Λυκείου των Ελληνίδων

1. Η διδασκαλία του λαϊκού πολιτισμού στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση	64
2. Πολιτιστικό Πρόγραμμα «Ήθη, έθιμα και δραστηριότητες της άνοιξης»	68
2.1 Εισαγωγή	68
2.2 Κριτήρια επιλογής του θέματος	68
2.3 Στοιχεία εφαρμογής του σχεδίου εργασίας	70
2.3.1 Μέσα υλοποίησης	71
2.4 Σκοπός	71
2.5 Στόχοι του προγράμματος	72
2.6 Μεθοδολογία του προγράμματος	74
1 ^η Διδακτική Ώρα: Διερεύνηση του θέματος	80
2 ^η – 3 ^η – 4 ^η Διδακτική Ώρα: Κατασκευή ψυχοκεριού (παππού)	84
5 ^η Διδακτική Ώρα: Τα τρήμερα	91
6 ^η – 7 ^η Διδακτική Ώρα: Το έθιμο του Σαββάτου του Λαζάρου	101
8 ^η Διδακτική ώρα: Η πασχαλινή λαμπάδα	106
9 ^η Διδακτική Ώρα: Η πασχαλινή «κουλούρα του γαμπρού»	109
10 ^η Διδακτική Ώρα: Το μαγιάτικο στεφάνι	116
11 ^η – 12 ^η Διδακτική Ώρα: Αναπαράσταση ανταλλαγής δώρων το Πάσχα και την Πρωτομαγιά μεταξύ νύφης και πεθεράς	119

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	129
---------------------	-----

Α΄ ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	132
-------------------------------------	-----

Β΄ ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	134
-----------------------------------	-----

ΠΗΓΕΣ	142
--------------	-----

ΔΙΑΔΙΚΤΥΚΕΣ ΠΗΓΕΣ	143
--------------------------	-----

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	144
------------------	-----

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα εργασία εκπονήθηκε σαν διπλωματική εργασία στα πλαίσια του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών «Λαογραφία και Εκπαίδευση». Πρόκειται για μια προσπάθεια σύνδεσης ενός έγκυρου και έγκριτου τοπικού πολιτιστικού συλλόγου της Σαλαμίνας, του Παραρτήματος του Λυκείου των Ελληνίδων στη Σαλαμίνα, με ένα εξαθέσιο δημοτικό σχολείο του νησιού, το οποίο βρίσκεται σε μια περιοχή πρόσφατα κατοικημένη από μόνιμους κατοίκους η οποίοι άγουν την καταγωγή τους από διάφορες περιοχές της χώρας μας και όχι μόνο από τη Σαλαμίνα.

Σκοπός ήταν να αποδειχτεί ότι είναι εφικτή μια τέτοια διαδικασία στα πλαίσια του εκπαιδευτικού μας συστήματος, όπως αυτό λειτουργεί μέσα από τη νομοθεσία, και να εντοπιστούν οι δυσκολίες αλλά και τα θετικά στοιχεία μιας τέτοιας προσπάθειας.

Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι πρόκειται για ένα άνοιγμα του σχολικού θεσμού στην ευρύτερη κοινωνία του νησιού μέσα από έναν πολιτιστικό σύλλογο ο οποίος ασχολείται με την τοπική πολιτιστική παράδοση, την διατηρεί και προσπαθεί να την μεταδώσει στις επόμενες γενιές όσο το δυνατόν πιο αυτούσια.

Πρόκειται για προσπάθεια σημαντική καθώς αφενός μια σχολική μονάδα δεν μπορεί να ζει απομονωμένη από την τοπική κοινωνία και την πολιτιστική της ζωή, αφετέρου οι πολιτιστικοί σύλλογοι είναι απαραίτητο να επικοινωνήσουν με τις νέες γενιές, να τους γνωστοποιήσουν τους σκοπούς τους και να τους δείξουν εναλλακτικούς τρόπους διασκέδασης και διάθεσης του ελεύθερου χρόνου τους μέσα από τη γνωριμία τους με τον λαϊκό πολιτισμό του τόπου στον οποίο διαμένουν.

Για την υλοποίηση του προγράμματος και της παρούσας εργασίας χρειάστηκε συνεργασία με φορείς και πρόσωπα. Θερμές ευχαριστίες προς την επιβλέπουσα καθηγήτρια, την επίκουρη καθηγήτρια του ΠΤΔΕ του ΕΚΠΑ κα Ρέα Κακάμπουρα για τη συνεργασία και τις πολύτιμες συμβουλές τόσο κατά τη διάρκεια της φοίτησής μου στο σχετικό ΜΠΣ, όσο και την εκπόνηση της διπλωματικής μου εργασίας. Επίσης, ιδιαίτερες ευχαριστίες στους συνεπιβλέποντες καθηγητές του ΠΤΔΕ κο Χαράλαμπο Μπαμπούνη και κο Θωμά Μπαμπάλη.

Επιπλέον πρέπει να εκφράσω τις ευχαριστίες μου προς όλες τις κυρίες του Δ.Σ. του Λυκείου των Ελληνίδων για την σημαντική τους βοήθεια και την άψογη συνεργασία κατά τη διάρκεια της υλοποίησης της παρούσας εργασίας. Τέλος ιδιαίτερες ευχαριστίες στο διδακτικό προσωπικό του 6/θέσιου Δημοτικού Σχολείου

Βασιλικών Σαλαμίνας οι οποίοι βοήθησαν, ο καθένας όπως μπορούσε, στην υλοποίηση του σχεδίου διδασκαλίας που παρουσιάζεται στην εργασία αυτή.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο λαϊκός πολιτισμός περιλαμβάνει όλες τις πνευματικές, ψυχικές και καλλιτεχνικές εκδηλώσεις της ζωής ενός λαού. Πρόκειται για μια πολύπλευρη και πολυσύνθετη έννοια στην οποία εμπεριέχονται όχι μόνο ο παραδοσιακός, προβιομηχανικός και προκαπιταλιστικός πολιτισμός αλλά και ο σύγχρονος λαϊκός πολιτισμός έτσι όπως έχει διαμορφωθεί πλέον μέσα από τις επιδράσεις της δυτικής κουλτούρας και της παγκοσμιοποίησης¹.

Διαδίδεται από γενιά σε γενιά μέσω του γραπτού λόγου, του προφορικού λόγου και τη σημερινή εποχή μέσα από το διαδίκτυο, ενώ το εκπαιδευτικό σύστημα βοηθά τα παιδιά να κατανοήσουν ότι κάθε άτομο ανήκει σε κάποια πολιτιστική ομάδα, καθώς και την σταδιακή και ομαλή ένταξή τους σε αυτήν.

Ποικίλοι πολιτιστικοί σύλλογοι δημιουργήθηκαν στη χώρα μας ήδη από τον 19^ο αιώνα με χαρακτήρα θρησκευτικό, φιλανθρωπικό, μορφωτικό και με σκοπό την πολιτισμική και μορφωτική πρόοδο των μελών τους.

Οι σύλλογοι αυτοί δημιουργήθηκαν είτε στα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας μας ή του εξωτερικού που μετανάστευσαν για αναζήτηση καλύτερης ζωής, είτε σε διάφορες ημιαστικές ή αγροτικές περιοχές για την προώθηση του τοπικού λαϊκού πολιτισμού καθώς και την προώθηση διαφόρων τοπικών υποθέσεων.

Η νοσταλγία του σύγχρονου ανθρώπου για καθετί παραδοσιακό και αυθεντικό οδήγησε στην αύξηση των πολιτιστικών συλλόγων και την ενεργοποίησή τους μέσα από την διοργάνωση διαφόρων εκδηλώσεων και την υλοποίηση ποικίλων αναπαραστάσεων εθίμων που συχνά έχουν χαθεί μέσα στο χρόνο, καθώς το corpus του λαού απώλεσε το λόγο δημιουργίας και ύπαρξης των συγκεκριμένων εθίμων. Αιτία αυτού του φαινομένου θεωρείται από τους λαογράφους η απώλεια κάποιας συγκριμένης ανάγκης που εξυπηρετούσαν ως μια ορισμένη χρονική στιγμή.

Σταδιακά οι πολιτιστικοί σύλλογοι έγιναν οι διαχειριστές της λαϊκής παράδοσης κάθε τόπου. Αναλαμβάνουν πλέον και την ευθύνη συγκέντρωσης του πληθυσμού που ενδιαφέρεται για την λαϊκή παράδοση διαχειριζόμενοι την πολιτιστική τους ταυτότητα αναμορφωμένη και προσαρμοσμένη στη σύγχρονη πολιτιστική πραγματικότητα. Συχνός είναι ο φολκλορισμός στις δράσεις τους ο οποίος, παρά τα αρνητικά στοιχεία που του αναγνωρίζονται κατά καιρούς, αποτελεί μια μορφή

¹ Ρ. Κακάμπουρα, *Η Διδακτική του Λαϊκού Πολιτισμού στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση*, Αθήνα 2010: Σμυρνιωτάκης

παραγωγής πολιτισμού την οποία δεν πρέπει να προσπερνάμε αλλά να μας προβληματίζει και να μα διδάσκει.

Μέσα από αυτή τη συλλογιστική τέθηκε ο προβληματισμός κατά πόσο είναι εφικτό η διδασκαλία του λαϊκού πολιτισμού σε ένα σχολείο πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης μπορεί να εμπλακεί και να ενισχυθεί με την παρουσία ενός πολιτιστικού συλλόγου στο χώρο του κατά τη διάρκεια υλοποίησης κάποιων δράσεων ενός καινοτόμου προγράμματος με θέμα σχετικό με την τοπική λαϊκή παράδοση.

Αφού εντοπίστηκαν και ξεπεράστηκαν θέματα πρακτικής φύσεως, σχετιζόμενα με τη νομιμότητα παρουσίας προσώπων μη σχετιζόμενων με την εκπαιδευτική διαδικασία, επιλέχτηκε το Παράρτημα του Λυκείου των Ελληνίδων στη Σαλαμίνα σαν ο πιο πρόσφορος πολιτιστικός σύλλογος του νησιού για την υλοποίηση του εγχειρήματος.

Επιλέχτηκε σαν θέμα τα ήθη και τα έθιμα του νησιού κατά τη διάρκεια της άνοιξης. Η τάξη στην οποία υλοποιήθηκε ήταν η Β΄ τάξη του Δ. Σχ. Βασιλικών στη Σαλαμίνα, λόγω της ιδιαιτερότητας που παρουσιάζει η σύνθεση του μαθητικού του πληθυσμού.

Το πρόγραμμα ολοκληρώθηκε επιτυχώς, αφού ξεπεράστηκαν οι διαδικαστικού τύπου δυσκολίες που εμφανίστηκαν και οι στόχοι του επιτεύχθηκαν πλήρως, ενώ οι μαθητές ολοκλήρωσαν τη διαδικασία ικανοποιημένοι και ευδιάθετοι καθώς η εκπαιδευτική διαδικασία απέκτησε κατά τη διάρκεια υλοποίησης του προγράμματος έναν πιο ευχάριστο και δημιουργικό χαρακτήρα.

Μέσα από την όλη διαδικασία αναδείχτηκε η ανάγκη της επαφής του σχολείου με την τοπική κοινωνία, από την οποία δεν μπορεί να υπάρχει και να λειτουργεί αποκομμένο. Με αυτόν τον τρόπο δίνεται η ευκαιρία άμβλυνσης των κοινωνικών διαφορών και ιδιαιτεροτήτων καθώς και η κατανόηση από μέρους των μαθητών της κοινωνικής πραγματικότητας μέσα στην οποία ζουν και δρουν.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: λαϊκός πολιτισμός, λαϊκή παράδοση, φολκλορισμός, πολιτιστικοί σύλλογοι, ήθη, έθιμα, Σαλαμίνα, αναβίωση, διδασκαλία λαϊκού πολιτισμού, σχέδιο διδασκαλίας, πρωτοβάθμια εκπαίδευση, αναλυτικά προγράμματα

SUMMARY

Folk culture comprises all the spiritual, mental and artistic expressions of a people's life. It is a multifaceted and complex concept which includes not only traditional, pre-industrial and pre-capitalistic culture but also the contemporary popular culture which has been shaped by the influence of western culture and globalisation².

It is handed down from generation to generation through written as well as oral texts, and, nowadays, through the Internet. At the same time, the educational system helps children comprehend that each person belongs to a cultural group and becomes the means of their gradual and fluid integration into it.

Various cultural clubs have been formed in our country since the 19th century. Some of them are religious, others are charities, while there are educational clubs whose aim is the cultural and educational development of their members.

Some of these clubs were formed in big urban centres in Greece or abroad, where the Greek people immigrated in search of a better life. Others made their appearance in several semi-urban or rural areas with the intention of promoting both the local folk culture and the local affairs.

Modern man's nostalgia for anything traditional and authentic has led to the increase in the number of cultural clubs. At the same time, these clubs have become actively present in society through the organisation of various events, including the re-enactment of customs that have faded with the passage of time since the cause of their creation and existence no longer exists. According to folklorists, this phenomenon is brought about by the loss of a specific need to which these customs catered until a particular moment.

Gradually, cultural clubs became administrators of the local tradition in each city. They are now responsible for gathering the people interested in folk tradition while managing their cultural identity, which has been reshaped and customised to the modern cultural reality. Their events are often characterised by folklorism, which – despite its negative aspects – is a form of cultural production that should not be ignored; we ought to learn from and reflect on it.

² R. Kakamboura. *Teaching Popular Culture in Primary Education*. Athens, 2010. Smyrniotakis.

This reasoning led to the question to what extent teaching folk tradition in a Primary School can be combined with and reinforced by the on-site presence of a cultural club while implementing an innovative project on local folk tradition.

After detecting and overcoming a series of practical issues related to the legality of the presence of persons not related to the educational process, the branch of the Lyceum Club of Greek Women in Salamina was chosen as the most appropriate cultural club on the island for the implementation of the project.

The topic was the traditions and customs of spring. The pupils of the 2nd Grade of the Primary School of Vassilika in Salamina participated in the project due to its unique composition.

After the procedural difficulties had been overcome, the project was completed successfully and its aims were fully fulfilled. In addition, the pupils were satisfied and jocund as the learning process became more pleasant and creative during the project.

This process highlighted the need to bring the school in touch with the local community, which is essential to its existence and operation. In this way, we are given the opportunity to mitigate any social differences and peculiarities while the pupils gain an understanding of the social reality in which they live and act.

KEY WORDS: folk culture, folk tradition, folklorism, cultural clubs, mores, customs, Salamina, re-enactment, teaching folk culture, lesson plan, primary education, curriculum

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το έναυσμα για την υλοποίηση της παρούσας εργασία δόθηκε μέσα από τα μαθήματα του ΜΠΣ Λαογραφία και Εκπαίδευση του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του ΕΚΠΑ. Μέσω των ποικίλων προσεγγίσεων τόσο της επιστήμης της Λαογραφίας όσο και των επιστημών της Αγωγής, δημιουργήθηκε ένας προβληματισμός κατά πόσον είναι εφικτή η συνεργασία ενός πολιτιστικού συλλόγου με μια σχολική μονάδα στα πλαίσια της διδασκαλίας του λαϊκού πολιτισμού.

Ο τρόπος εντοπίστηκε μέσα από την εφαρμογή των καινοτόμων προγραμμάτων στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση τα οποία παρέχουν τη δυνατότητα στους εκπαιδευτικούς να ασχοληθούν με διάφορα θέματα. Επίσης, κρίθηκε πρόσφορο να παραστούν πρόσωπα τα οποία δε σχετίζονται με τη σχολική ζωή εντός των χώρων του σχολείου, ώστε να έρθουν σε επαφή οι μαθητές με διαφορετικές νοοτροπίες σχετιζόμενες πάντοτε με τους εκάστοτε στόχους της σχολικής μονάδας.

Η Σαλαμίνα παρουσιάζει μια ιδιαιτερότητα όσον αφορά την πολιτιστική της ταυτότητα και τη διαχείριση του λαϊκού της πολιτισμού και της τοπικής παράδοσης. Γεωγραφικά βρίσκεται πολύ κοντά στα μεγάλα αστικά κέντρα της Αθήνας και του Πειραιά. Πολλοί από τους κατοίκους των αστικών αυτών κέντρων διατηρούν εξοχικές κατοικίες στο νησί τις οποίες επισκέπτονται τακτικότερα, ενώ κάποιοι άλλοι διαμένουν μόνιμα στο νησί. Οι γηγενείς κάτοικοι έχουν τη δική τους πολιτιστική ταυτότητα, τα ήθη και τα έθιμά τους καθώς και τον τρόπο ζωής τους.

Αυτή είναι μια πραγματικότητα οι οποία διαμόρφωσε ένα διχαστικό κλίμα, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε, ανάμεσα στον ντόπιο πληθυσμό και του νέους κατοίκους. Οι δεύτεροι δεν ενσωματώθηκαν στο κοινωνικό και πολιτιστικό ιστό του νησιού, κατάσταση η οποία διαμορφώθηκε από τη δεκαετία του '60 έως σήμερα, ενώ οι γηγενείς κάτοικοι δεν τους θεώρησαν έως σήμερα ισότιμους τους.

Ανάμεσα σε αυτές τις δυο ομάδες κατοίκων υπάρχουν πολλές διαφορές στη νοοτροπία και την πολιτιστική τους ταυτότητα, οι οποίες έχουν δημιουργήσει μια σημαντική αποστασιοποίηση της μιας από την άλλη. Ο προβληματισμός λοιπόν επεκτάθηκε και στην προσπάθεια αλληλογνωριμίας των ανθρώπων αυτών και τη γνωριμία των νέων κατοίκων με τον τοπικό πολιτισμό.

Το σχολείο το οποίο επιλέχτηκε για την υλοποίηση του προγράμματος βρίσκεται σε μια περιοχή έξω από τον αστικό ιστό της πόλης της Σαλαμίνας και το μέγιστο μέρος του μαθητικού του πληθυσμού αποτελείται από μαθητές/τριες προερχόμενες

από οικογένειες οι οποίες δεν κατάγονται από το νησί, κατοικούν μόνιμα σε αυτό πλέον και είχαν εκφράσει την επιθυμία για στενότερη γνωριμία με τον τοπικό πολιτισμό, αλλά και το παράπονο για την διαφοροποίηση του πληθυσμού η οποία περιγράφηκε πιο πριν.

Μεθοδολογικά, όσον αφορά το θεωρητικό τμήμα της παρούσας εργασίας, πραγματοποιήθηκε βιβλιογραφική έρευνα και έρευνα των αρχείων τοπικών πολιτιστικών συλλόγων της Σαλαμίνας. Επίσης πραγματοποιήθηκε επιτόπια έρευνα σχετικά με το Παράρτημα του Λυκείου των Ελληνίδων στη Σαλαμίνα και συνεντεύξεις με μέλη του διοικητικού συμβουλίου του, συγκεκριμένα με την Πρόεδρο και την Αντιπρόεδρο.

Στο σχέδιο διδασκαλίας χρησιμοποιήθηκαν σαν μέθοδοι διδασκαλίας η ομαδοσυνεργατική μέθοδος, μέσα από τη διαθεματική προσέγγιση του λαογραφικού υλικού που επεξεργαστήκαμε. Μέσω των παραπάνω μεθόδων επιτεύχθηκε και η συνεργασία με τους εκπαιδευτικούς των διαφόρων ειδικοτήτων που δίδασκαν στην τάξη και ομαλή λειτουργία της χωρίς χαμένες διδακτικές ώρες.

Η υλοποίηση του σχεδίου προσπαθήσαμε να είναι κυρίως βιωματική ώστε οι μαθητές/τριες να έρθουν σε άμεση επαφή με το εξεταζόμενο υλικό και όχι μόνο βιβλιογραφικά, επιδιώκοντας κατ' αυτόν τον τρόπο η εκπαιδευτική διαδικασία να είναι άμεση και γλαφυρή δημιουργώντας τους θετικά συναισθήματα και σκέψεις.

Χρήσιμη κρίθηκε η αναπαράσταση κάποιων εθίμων κατά τη διάρκεια υλοποίησης του προγράμματος. Οι μαθητές/τριες γνώρισαν τα συγκεκριμένα ήθη και έθιμα μέσα από τη διδασκαλία αλλά και σε συνεργασία, όσο αυτό ήταν εφικτό, με μέλη του Παραρτήματος του Λυκείου Ελληνίδων στη Σαλαμίνα. Τέτοιου είδους αναπαραστάσεις ίσως χαρακτηριστούν ως φολκλοριστικές, όμως στη συγκεκριμένη περίπτωση χρησιμοποιήθηκαν σαν ένα εργαλείο στη διδασκαλία του προγράμματος, μέσω του οποίου οι μαθητές μεταφέρθηκαν για λίγο στο παρελθόν με απώτερο στόχο σταδιακά να συνδεθούν με την νοοτροπία του ντόπιου πληθυσμού και να την προσεγγίσουν.

Για το συγκεκριμένο εγχείρημα χρησιμοποιήθηκαν 12 διδακτικές ώρες την χρονική περίοδο άνοιξης και κατά τους μήνες Φεβρουάριο, Μάρτιο, Απρίλιο. Οι σκοποί και οι στόχοι επιτεύχθηκαν όλοι, ενώ οι δυσχέρειες (κυρίως πρακτικής φύσεως) ξεπεράστηκαν εύκολα.

Σε γενικές γραμμές μέσα στην συγκεκριμένη εργασία επιχειρείται η διασύνδεση ενός φορέα τυπικής εκπαίδευσης, της σχολικής μονάδας, με ένα φορέα άτυπης

εκπαίδευσης, έναν πολιτιστικό σύλλογο. Η συνεργασία ήταν επιτυχής αποδεικνύοντας ότι οι δύο φορείς μπορούν να συνεπικουρήσουν τη διδασκαλία του λαϊκού πολιτισμού σε μαθητές πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, δίνοντας έτσι ένα βιωματικό και αυθεντικό χαρακτήρα στην εκπαιδευτική διαδικασία καθιστώντας πιο θελκτική και ενδιαφέρουσα τόσο για τους διδασκόμενους όσο και για όλους τους εμπλεκόμενους με το θέμα.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1. Λαϊκός πολιτισμός και λαϊκή παράδοση – Το φαινόμενο του φολκλορισμού

1.1. Λαϊκός πολιτισμός και λαϊκή παράδοση

Η έννοια λαϊκός πολιτισμός περιλαμβάνει πολλές εκφάνσεις. Πρόκειται για μια έννοια ρευστή και δύσκολα προσδιορίσιμη καθώς επηρεάζεται άμεσα από την πάροδο του χρόνου, την τεχνολογική και οικονομική ανάπτυξη. Είναι ο πολιτισμός που δημιουργείται από τον λαό και εκδηλώνεται στον τρόπο ζωής των ανθρώπων, περιλαμβάνοντας τρόπους ελέγχου της φύσης, ποικίλες μορφές των κοινωνικών σχέσεων, δοξασίες και είδη καλλιτεχνικής έκφρασης. Πρόκειται για ένα ολικό φαινόμενο το οποίο είναι δυναμικό, επηρεάζεται από διάφορες εκφάνσεις της κοινωνίας (οικονομία, πολιτική κλπ), διατρέχει όλα τα στρώματα του λαού με αποτέλεσμα τα στοιχεία του να μεταλλάσσονται και να προσαρμόζονται στις εξελίξεις των κοινωνιών μέσα στις οποίες διαμορφώνεται και εκδηλώνεται.

Η δε έννοια λαός στην λαογραφία είναι κάτι πολυσυζητημένο και πολυδιάστατο. Αρχικά με τον όρο εννοούνταν οι κατώτερες τάξεις των «πολιτισμένων λαών»³ σύμφωνα με τη θεωρία του E. B. Tylor περί «επιβιωμάτων», δηλαδή διάφορα πολιτιστικά στοιχεία παρελθόντων εποχών τα οποία παρατηρούνται να συντηρούνται σε κατώτερα κοινωνικά στρώματα πολιτισμένων λαών, ενώ τα ανώτερα αστικά στρώματα υιοθετώντας νέες ιδέες και καινούριους τρόπους ζωής, τα αποβάλλουν γρηγορότερα.

Στη χώρα μας την περίοδο αυτή οι έννοιες αυτές χρησιμοποιήθηκαν για να πιστοποιήσουν την αδιάσπαστη συνέχεια του ελληνικού έθνους προσπαθώντας να αποκρούσουν τις απόψεις Fallmerayer σε μια εποχή που το νεοσύστατο ακόμα ελληνικό κράτος προσπαθούσε να ορθοποδήσει και να αποκτήσει μια συγκεκριμένη εθνική και ο πολιτιστική ταυτότητα. Έτσι στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και στις αρχές του 20^{ου} οι έννοιες λαός και λαϊκός πολιτισμός είχαν μυθοποιηθεί, ενισχύοντας την προσπάθεια για εθνική ανόρθωση και ιδεολογική συσπείρωση, κάνοντας τους

³ Α. Κυριακίδου-Νέστορος, *Η Θεωρία της Ελληνικής Λαογραφίας. Κριτική Ανάλυση*,. Αθήνα 2006: Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας.

πνευματικούς ανθρώπους της εποχής να ασχοληθούν με την έμπνευση και τις εκδηλώσεις του λαού. Την εποχή αυτή, ο ελληνικός λαός μετά την Οθωμανική κυριαρχία, ξεκινά να διεκδικεί και να αποκτά τη δική του ιδιαίτερη μορφή.

Στη συνέχεια ο Στ. Κυριακίδης⁴ μέσα από τη θεωρία η οποία στηρίζεται στις παραπάνω ιδέες φέρνει νέα στοιχεία όπως εκείνο της ανάγκης γεφύρωσης του χάσματος ανάμεσα στο «λαό» και τους «ανεπτυγμένους», ώστε να καλλιεργηθεί μια εθνική συνείδηση και να διαμορφωθεί ένας εθνικός πολιτισμός, βοηθώντας κατ' αυτόν τον τρόπο στη σωστή διακυβέρνηση του λαού. Για τον Κυριακίδη ο λαϊκός πολιτισμός αποτελεί εκδήλωση «της ενιαίας λαϊκής ζωής και ψυχής».

Σύμφωνα με τον Στ. Ήμελλο ο λαός δε χωρίζεται σε τάξεις αλλά είναι ενιαίος, ενώ και κατ' εκείνον η έννοια του ο λαϊκού πολιτισμού ταυτίζεται με τον παραδοσιακό, προβιομηχανικό πολιτισμό ο οποίος χαρακτηρίζεται από το αυθόρμητο, το ομαδικό και τη μυθική αντίληψη για τον κόσμο⁵.

Προσεγγίζοντας τις απόψεις του Δ. Λουκάτου⁶ και του Μ. Μερακλή⁷ βλέπουμε πως δίνουν μιαν ευρύτερη σημασία στην έννοια λαός. Θεωρούν ότι πρόκειται για μια πολυταξική και πολυστρωματική έννοια, η οποία δεν απαρτίζεται μόνο από την αγροτική τάξη και δεν διαχωρίζονται τα ανώτερα και τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα, αλλά αλληλοεμπλέκονται μέσα στη διαδικασία παραγωγής πολιτισμού. Συχνά δε, ο όρος χρησιμοποιείται για να περιγράψει μια κοινωνική κατηγορία η οποία μέσα από τον δικό της τρόπο ζωής δημιουργεί διάφορους τρόπους έκφρασης⁸.

Σχετικά με τον όρο λαϊκός πολιτισμός αρχικά εννοούνταν ο πολιτιστικός πλούτος σε καλλιτεχνικό επίπεδο αλλά και σε τρόπους ζωής των ανθρώπων, των αγροτικών πληθυσμών, (τρόπος ζωής, πεποιθήσεις, παραδόσεις, καλλιτεχνικές δημιουργίες κλπ), αναφερόμενος έτσι στο επίπεδο των εκδηλώσεων του βίου του ανθρώπου. Με την ανάπτυξη των αστικών κέντρων, του αντίστοιχου τρόπου ζωής και τη σταδιακή συρρίκνωση των αγροτικών κοινωνιών η έννοια επεκτάθηκε και στον πολιτισμό που παράγεται καθημερινά από τους κατοίκους των αστικών κέντρων.

⁴ Στ. Κυριακίδης, *Τι είναι λαογραφία και εις τι δύναται να ωφελήσει η σπουδή της*, Θεσσαλονίκη: 1937

⁵ Στ. Ήμελλος, *Ιστορικά και Μεθοδολογικά της Ελληνικής Λαογραφίας*, Αθήνα 1995: Σύλλογος Προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων

⁶ Δ. Λουκάτος, *Εισαγωγή στην Ελληνική Λαογραφία*, Αθήνα 2015: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης

⁷ Γ. Μ. Μερακλής, *Ελληνική Λαογραφία. Κοινωνική συγκρότηση – Ήθη και έθιμα – Λαϊκή τέχνη*, Αθήνα 2011: Καρδαμίτσας]

⁸ Α. Μουχτούρη, *Κοινωνιολογία του λαϊκού πολιτισμού*, Αθήνα 2015: Παπαζήσης

Στη χώρα μας ο πληθυσμός των αστικών κέντρων μέσα από μίαν έντονη αστυφιλία που αναπτύχθηκε μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους, συγκροτήθηκε από ανθρώπους αγροτικών περιοχών οι οποίοι μετανάστευσαν στις πόλεις για εύρεση εργασίας και για μια καλύτερη ζωή. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να μεταφέρουν εκεί τον τρόπο ζωής τους καθώς και τις νοοτροπίες τους και τις συνήθειές τους, με αποτέλεσμα αυτά στα αστικά κέντρα να επιβιώσουν και να προσδιορίσουν την πολιτιστική ταυτότητα των αστικών κέντρων μέσα από την ποικιλία και την πολυμορφία αυτών των επιβιώσεων. Διαμορφώθηκε έτσι μια νέα παράδοση στα αστικά κέντρα «με παγκοσμιοποιημένες μορφές, που ωστόσο προσαρμόζονται στα εθνικά και τοπικά πολιτιστικά δεδομένα και πρότυπα κάθε περιοχής»⁹.

Ως λαϊκή παράδοση θεωρείται οτιδήποτε κληροδοτείται από τη μια γενιά στην άλλη και θεωρείται μέσα στη συνείδηση του λαού σαν καταξιωμένο και γνώριμο. Αρχικά στα πρώιμα πολιτιστικά στάδια του ανθρώπου η διάδοσή της επιτεύχθηκε μέσω του προφορικού λόγου. Στη συνέχεια με τον εγγραμμатισμό χρησιμοποιήθηκε για τη διάδοση και διάσωσή της ο γραπτός λόγος. Τα στοιχεία της μπορεί να έχουν δημιουργηθεί σε μια πολύ μακρινή περίοδο του παρελθόντος, αλλά μπορεί και σε μια πιο πρόσφατη καθώς και εκείνα τα οποία δημιουργούνται στο παρόν ενσωματώνονται στα ήδη υπάρχοντα παραδοσιακά στοιχεία του πολιτισμού, συσχετιζόμενα με κάθε εκδήλωση του βίου των ανθρώπων.

Λαϊκή παράδοση επομένως, είναι αυτό που δημιουργεί την αίσθηση της συνέχειας, της διάδοσης του λαϊκού πολιτισμού από γενιά σε γενιά μέσω του γραπτού και του προφορικού λόγου καθώς και μέσα από το διαδίκτυο πλέον. Πρόκειται για στοιχεία της κάθε κοινότητας (υλικά, φράσεις, έθιμα, τρόποι έκφρασης) που εμφανίζονται ως ιδιαίτερα ανθεκτικά στο χρόνο. Η παράδοση στη σύγχρονη λαογραφία συνδέεται περισσότερο με αυτό που πιστεύουν οι άνθρωποι και όχι μόνο με αυτό που παραδόθηκε σε αυτούς από προηγούμενες γενιές.

Τα λαϊκά δημιουργήματα δεν αποτελούν αυτοτελείς μονάδες οι οποίες κληροδοτούνται απλά από γενιά σε γενιά, αλλά βρίσκονται πάντοτε σε διαλεκτική σχέση με τα άτομα που τα δημιουργούν. Ο χαρακτήρας της λαϊκής παράδοσης διαμορφώνεται μέσα από τη μακρόχρονη εξέλιξη του πολιτισμού ενός λαού. Ο λαός δημιουργεί σύμφωνα με τα πρότυπα της παράδοσης και του υπάρχοντος πολιτισμού και στη συνέχεια οι δημιουργίες αυτές υιοθετούνται από το σύνολο του λαού και

⁹ Μ. Γ. Βαρβούνης, (2013). *Νεότερη Ελληνική Λαϊκή Θρησκευτικότητα. Συναγωγή Μελετών Θρησκευτικής Λαογραφίας*. Θεσσαλονίκη 2013: Μπαρμπουνάκης

μεταδίδονται και στις επόμενες γενιές, δημιουργώντας τον λαϊκό πολιτισμό και την λαϊκή παράδοση.

Στοιχεία της λαϊκής παράδοσης εντοπίζονται συνεχώς στην καθημερινή μας ζωή, όσο και αν κάποιοι προσπαθούν να τα απεμπολήσουν ως εκτός μόδας. Επίσης, άλλοτε συνειδητά και άλλοτε ασυνείδητα, ο καθένας μας μέσα από διάφορες εκφάνσεις της ζωής του τηρεί και διαδίδει πολλά στοιχεία της, καταφέροντας έτσι ακόμη και στη σύγχρονη ζωή μας να επιβιώνουν στοιχεία πανάρχαια και να μεταφέρονται στις νεότερες γενιές.

1.2 Το φαινόμενο του φολκλωρισμού

Ο φολκλωρισμός αποτελεί ένα από τα αντικείμενα ενασχόλησης και μελέτης της λαογραφίας. Αρχικά η έννοια Folk-Lore (λαός + γνώση) σήμαινε τη γνώση του λαού και γενικά όλα όσα γνωρίζει ο λαός για να καθορίσει τη μελέτη του παραδοσιακού λαϊκού πολιτισμού¹⁰.

Με την έννοια αυτή πλέον αναφερόμαστε στην αναβίωση διαφόρων εθίμων στη σύγχρονη εποχή χωρίς αυτά είναι απαραίτητα στην πρακτική ζωή των ανθρώπων που τα αναβιώνουν, αλλά τους δίνουν τη δυνατότητα μιας νοσταλγικής σύνδεσης με το παρελθόν. Πρόκειται για την τεχνητή αναγέννηση των εθίμων καθώς ο αρχικός λόγος της δημιουργίας και ύπαρξης τους έχει πλέον εκλείψει.

Το φαινόμενο του φολκλωρισμού, που τόσο διαδεδομένο είναι στη σύγχρονη εποχή, συνδέεται άμεσα με την αγάπη του ανθρώπου για το παρελθόν. Η ανάμνησή του περικλείει μέσα της μια αισιοδοξία¹¹ η οποία εξωραϊζει το παρελθόν ασχέτως πόσο όμορφο ήταν στην πραγματικότητα. Η μνήμη με την πάροδο του χρόνου σβήνει τα αρνητικά στοιχεία και τονίζει τα θετικά με αποτέλεσμα εκεί να έχει τις ρίζες του ο φολκλωρισμός ο οποίος εκδηλώνεται σαν ένα ψυχολογικό και πολιτιστικό φαινόμενο.

Μέσα από το φαινόμενο αυτό διαφαίνεται ότι ο άνθρωπος δε θα μπορέσει ποτέ του να ξεριζώσει από μέσα του την αγάπη αυτή για το παρελθόν. Η μετοίκησή του στα αστικά κέντρα μεταφέροντας μαζί του την ζωή και τις συνήθειες του τόπου καταγωγής του τον οδηγεί σε συγκινήσεις προερχόμενες από ήθη, έθιμα, παλαιά αντικείμενα ξεχασμένα, τα οποία όμως συνεχίζουν να υπάρχουν και στην αστική του ζωή με νέες μορφές. Οι μορφές αυτές συχνά είναι κατασκευασμένες, προσαρμοσμένες στους νέους τρόπους ζωής και συχνά είναι απομιμήσεις οι οποίες γίνονται αποδεκτές από τον κάτοικο της πόλης αποτελώντας απλώς έναν συμβολισμό του παλαιού και αυθεντικού, ικανοποιώντας όμως την ανάγκη του για επανασύνδεση με το παρελθόν.

Την αρμοδιότητα αυτήν της αναβίωσης διαφόρων ξεχασμένων εθίμων την έχουν αναλάβει στην εποχή μας διάφοροι σύλλογοι (πολιτιστικοί, φολκλωριστικοί,) τοπικής ή εθνικής εμβέλειας. Συχνά στις αναβιώσεις και αναπαραστάσεις αυτές διαφαίνεται μια βιομηχανοποίηση στην οποία ελλοχεύει και ο κίνδυνος κατά κάποιους μελετητές της νόθευσης του γνήσιου παραδοσιακού λαϊκού αντικειμένου.

¹⁰ Μ. Αλ. Αλεξιάδης, *Ελληνική και Διεθνής Επιστημονική Ονοματοθεσία της Λαογραφίας*, Αθήνα 2012: Καρδαμίτσας

¹¹ Μ. Γ. Μερακλής, *Λαογραφικά Ζητήματα*, Αθήνα 2004: Καστανιώτης & Διάττων

Κατά τον Δ. Λουκάτο ¹² συχνά οι φορείς που εμπλέκονται στις αναβιώσεις, εξ' αιτίας υπερβολικού ζήλου προχωρούν σε αυθαίρετες προσθήκες και μεταβολές στο έθιμο που αναβιώνεται με αποτέλεσμα την καταστροφή ή τον εκμοντερνισμό του. Προτείνει δε κάθε τέτοια διοργάνωση να στηρίζεται απόλυτα στην τοπική παράδοση, ακολουθώντας επιστημονικές μεθόδους και συμβουλές για να εξασφαλιστεί το ανόθευτο στη διαδικασία.

Κατά το Μ. Μερακλή¹³ αυτή η προϋπόθεση δεν είναι εφικτό να τηρείται πάντοτε, καθώς η νοθεία είναι αδύνατον να μην εισχωρήσει σε μιαν τέτοια διαδικασία. Σε πολύ σπάνιες περιπτώσεις συμβαίνει αυτό και αναφέρει σαν παράδειγμα το Λύκειο των Ελληνίδων στου οποίου τις σχετικές δραστηριότητες «περιφρουρείται αυστηρά η γνησιότητα της παράδοσης» καθώς αυτό αποτελεί έναν από τους στόχους του και τηρείται όσο το δυνατόν περισσότερο γίνεται.

Βέβαια και οι εκδηλώσεις του παραπάνω φορέα εντάσσονται στο φολκλορισμό, χαρακτηριζόμενες όμως από ένα πολύ υψηλό βαθμό πιστότητας επιτυγχάνοντας οι αναβιώσεις τους να γίνονται με ένα τρόπο όσο το δυνατόν λιγότερο τεχνητό και νοθευμένο, ασχέτως αν η νόθευση αποτελεί στοιχείο αναπόσπαστο της κάθε αναβίωσης.

Σε όλα τα παραπάνω πρέπει να προστεθεί και η έλευση του τουρισμού στη χώρα κατά τη δεκαετία του '60 και εντεύθεν, η οποία είχε σαν αποτέλεσμα για ένα μεγάλο τμήμα του πληθυσμού της χώρας μας ο λαϊκός πολιτισμός να αποκτήσει μια νέα υπόσταση, καθώς σταμάτησε να θεωρείται οπισθοδρομικός και μετατράπηκε σε πηγή συσσώρευσης χρημάτων. Το γραφικό προσδιορίζει πλέον τη διαχείριση του λαϊκού πολιτισμού κάθε τόπου εισάγοντας τον φολκλορισμό τόσο την πολιτιστική όσο και στην οικονομική ζωή κάθε τόπου.

Έτσι διαμορφώθηκε το σύγχρονο μοντέλο διαχείρισης του λαϊκού πολιτισμού, προσδιοριζόμενο κατά πολύ από την εκδήλωση των τάσεων του φολκλορισμού¹⁴. Ο λαϊκός πολιτισμός επανήλθε στο επίκεντρο όχι τόσο ως προσπάθεια επανόδου στην πολιτιστική ιδιαιτερότητα του λαού μας, αλλά σαν προσπάθεια διαφόρων «επιφανειακών» αναπαραστάσεων. Πρόκειται για μια ωραιοποιημένη εκδοχή του κατασκευασμένη με τρόπο θελκτικό για τους τουρίστες χωρίς να αναδεικνύει το αληθινό πρόσωπο του λαϊκού πολιτισμού της χώρας.

¹² Δ. Λουκάτος, *Εισαγωγή στην Ελληνική Λαογραφία*, Αθήνα 2015: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης

¹³ Μ. Γ. Μερακλής, *Λαογραφικά Ζητήματα*, Αθήνα 2004: Καστανιώτης & Διάττων

¹⁴ Μ. Γ Βαρβούνης, *Ελληνικός Λαϊκός Πολιτισμός και Τουρισμός*, Αθήνα 2013: Πεδίο

Οι τάσεις αυτής της περιόδου μέσω των ευρωπαϊκών πολιτιστικών προγραμμάτων, συναντήθηκαν με τις εκάστοτε πολιτικές του ελληνικού κράτους και της τοπικής αυτοδιοίκησης, φορείς στους οποίους πέρασε τις τελευταίες δεκαετίες η διαχείριση του λαϊκού πολιτισμού προωθώντας το μοντέλο του «πολιτιστικού τουρισμού»¹⁵.

Συχνά οι αναβιώσεις γίνονται όχι μόνο από έγκυρους φορείς, όπως το Λύκειο των Ελληνίδων, αλλά και από διάφορους τοπικούς συλλόγους ή ακόμη και από διάφορες ομάδες αστικής προελεύσεως. Οι πιο πάνω προσπαθούν και αυτοοργανώνονται και με τον τρόπο τους, τις περιορισμένες γνώσεις τους και τη διάθεση της στιγμής, αναβιώνουν μόνοι τους διάφορα έθιμα χωρίς να ζητούν τη βοήθεια των ειδικών. Συχνά δε, θεωρούν ότι δεν την έχουν ανάγκη καθώς φοβούνται την καταστρατήγηση ή την κλοπή των ιδεών τους επί του θέματος, ή ακόμη θεωρούν ότι εκείνοι γνωρίζουν άμεσα μέσα από τις μνήμες τους τα αναβιωμένα έθιμα καλύτερα από τους ειδικούς.

Οι απόψεις σχετικά με το φαινόμενο του φολκλορισμού είναι πολλές και διαφορετικές. Κατά τον Μ. Μερακλή ο φολκλορισμός δεν πρέπει να σταματήσει. Πρέπει να διατηρηθεί καθώς είναι αυτός που συγκινεί ιδιαίτερα το μεγάλο μέρος του λαού με αποτέλεσμα ο τελευταίος να συμμετέχει και μέσα από τις αναβιώσεις να γνωρίσει τον λαϊκό μας πολιτισμό.

Ασχέτως αν το αναβιωμένο έθιμο είναι αλλοιωμένο πρέπει να βρει τη θέση του δίπλα στο παλιό και αυθεντικό, αποτελώντας απόδειξη της ανάγκης μας και της τάσης μας για στροφή στο παρελθόν. Η αναζήτηση του αυθεντικού ως κάτι σταθερό και αμετάβλητο δεν είναι εφικτή. Ο χρόνος περνά, η ζωή αλλάζει, ο άνθρωπος και οι ανάγκες του αλλάζουν. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα κάθε προσπάθεια αναβίωσης του παρελθόντος να ενταχθεί σε αυτή την άποψη και να ξαναζωντανεύουμε στοιχεία του παρελθόντος επιφέροντας τους όποιες αλλαγές είναι απαραίτητες για να ικανοποιήσει την ανάγκη του σύγχρονου ανθρώπου για αναδρομή στο παρελθόν.

Επομένως οι αναβιώσεις εθίμων στη σύγχρονη αστική μας ζωή δεν αποτελούν κάτι αρνητικό. Ίσως από κάποιους χαρακτηριστούν σαν άσχημες και κακόγουστες, η να θεωρηθούν ότι προβάλουν μια ασαφή και συχνά λανθασμένη εικόνα του λαϊκού πολιτισμού ενός τόπου.

Όμως η παρουσία τους δίπλα στο παλαιό και αυθεντικό φανερώνει τη μεταβολή τόσο των ιδίων των εθίμων με την πάροδο των χρόνων, όσο και της αισθητικής και

¹⁵ Μ. Γ. Βαρβούνης, ό.π.

των αναγκών του ανθρώπου ο οποίος πλέον ζει σε αστικά κέντρα ή αστικοποιημένα. Ίσως αποτελούν τον μοναδικό τρόπο οι νεότερες γενιές να γνωρίσουν στοιχεία από τον πολιτισμό και τη ζωή μιας περιοχής και να κατανοήσουν κατ' αυτόν τον τρόπο την νοοτροπία και την πολιτιστική του ταυτότητα, δημιουργώντας έτσι τις συνθήκες για μια αρμονικότερη συμβίωση νέων και παλιών, αυτοχθόνων και επιγόνων σε κάθε τόπο.

2. Η διαχείριση της λαϊκής παράδοσης στην σύγχρονη εποχή

Όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο, η διαχείριση της λαϊκής παράδοσης στη σύγχρονη εποχή έχει σταδιακά περάσει στα χέρια και τις διαθέσεις των διαφόρων πολιτιστικών συλλόγων των οποίων η ίδρυση και δράση αποτελεί ένα κοινωνικό φαινόμενο που χαρακτηρίζει την πολιτιστική ζωή του ελληνικού λαού.

Η ίδρυση του νέου ελληνικού κράτους χαρακτηρίστηκε από την έντονη αστυφιλία που παρατηρήθηκε αμέσως μετά την απελευθέρωση από τους Τούρκους. Μετά την ανακήρυξη της Αθήνας σε πρωτεύουσα του νεοσύστατου κράτους, πλήθη άρχισαν να συρρέουν εκεί από όλη την επικράτεια με στόχο πιο ευνοϊκούς όρους διαβίωσης και εξασφάλιση καλύτερης εργασίας.

Τα πλήθη αυτά αποτελούσαν φορείς τοπικών διαλέκτων και ποικίλων τοπικών πολιτιστικών στοιχείων με αποτέλεσμα μian έντονη πολυμορφία η οποία έφτανε συχνά και στην μεταξύ τους ασυνεννοησία, με την Αθήνα επομένως να μην είναι μια πόλη αστών αλλά χωρικών που κατοικούσαν σε αυτήν, ενώ η αστική τάξη μόλις άρχιζε να διαμορφώνεται¹⁶.

Καθώς ο πληθυσμός αυτός εξαρτιόταν πνευματικά από τα μεγάλα ευρωπαϊκά κέντρα ενώ τροφοδοτούνταν δημογραφικά από τον αγροτικό πληθυσμό της χώρας, παρατηρήθηκαν τον 19^ο αιώνα στην πόλη στάσεις οι οποίες χαρακτήριζαν την αγροτική κοινωνία. Παράλληλα την ίδια περίοδο στην Ευρώπη παρουσιάζεται μια αυξημένη προσπάθεια εθελοντικών οργανώσεων να εκφράσουν την τυπική, δημόσια και θεσμοθετημένη μορφή κοινωνικότητας μέσα από την ανάπτυξη πληθώρας συλλόγων (Καμήλος: 2013)¹⁷.

Οι άνθρωποι αυτοί όμως νοσταλγούσαν την ιδιαίτερη πατρίδα τους παράλληλα με την πρόσληψη πάμπολλων νέων στοιχείων από τη Δύση. Ξεκινώντας την κοινωνική ζωή στις πόλεις από το μηδέν, οι ταξικοί διαχωρισμοί ήταν πολύ χαλαροί και αριστοκράτες και λαός πολιτισμικά βρίσκονταν πολύ κοντά.

Κατά τον 20^ο αιώνα οι αλλαγές ήταν κοσμογονικές σε όλες της εκφάνσεις της ζωής του ανθρώπου. Ωστόσο οι Έλληνες που είχαν μεταναστεύσει σε αστικά κέντρα εμφάνισαν ένα σφιχτό δέσιμο με το γενέθλιο τόπο τους και άρχισαν να επιστρέφουν σε αυτόν σε κάθε ευκαιρία (εκλογές, γιορτές, θρησκευτικά μυστήρια κλπ).

¹⁶Μ. Μερακλής, «Τα λαογραφικά της Αθήνας», στο βιβλίο του *Λαογραφικά Ζητήματα*, Αθήνα 2004: Καστανιώτης και Διάττων.

¹⁷Γ. Ν. Καμήλος, *Εκπαιδευτική και πολιτισμική διάσταση της κοινωνικής διαστρωμάτωσης στην Κεφαλονιά (1864-1910): Αξιοποίησή τους στη διδασκαλία της γενικής και της τοπικής ιστορίας την πρωτοβάθμια εκπαίδευση*, Αθήνα 2013: Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών.

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι στους πρώτους πολιτιστικούς συλλόγους της μετεμφυλιακής περιόδου, η έννοια της λαϊκής παράδοσης είναι διευρυμένη περιλαμβάνοντας διάφορες νέες εκφάνσεις του πολιτισμού της εποχής αυτής¹⁸, κάτι το οποίο συνεχίζεται περιλαμβάνοντας στους κόλπους της και σύγχρονες μορφές πολιτιστικής ζωής.

Σε γενικές γραμμές μέσα από τα παραπάνω, σχετικά με τον λαϊκό πολιτισμό τίθεται το θέμα της ανάγκης εξεύρεσης τρόπων ώστε να πραγματοποιηθεί η μεταβίβαση των πολιτισμικών στοιχείων στις νεότερες γενιές.

Στην κατάσταση αυτή ελλοχεύει πάντοτε και ο «κίνδυνος», κατά πολλούς ερευνητές, του φολκlorισμού, ο οποίος κατά πολλούς ερευνητές, δημιουργεί ανακρίβειες στα λαογραφικά φαινόμενα που αναβιώνονται και οι ποικίλοι πολιτιστικοί σύλλογοι για την πραγματοποίησή τους επιδιώκουν πάντοτε τη στήριξή τους με ποικίλους τρόπους από την κεντρική εξουσία και την τοπική αυτοδιοίκηση. Οι αναπαραστάσεις αυτές όμως πρέπει να αναφέρουμε ότι έχουν και θετικά στοιχεία. Ενισχύουν την ταυτότητα και επαναδιαπραγματεύονται τα ζητήματα της διαφορετικότητας μεταξύ πληθυσμών στοχεύοντας στην επιβίωση της κάθε κοινότητας, ενώ κατά άλλους αυτές οι αναπαραστάσεις αποτελούν παραγωγή πολιτισμού, διαμορφώνοντας μια δευτερογενή παράδοση¹⁹.

Τη σημερινή εποχή η διαταραχή της σχέσης του ανθρώπου με το χρόνο (απουσία ελεύθερου χρόνου) σε σχέση με τον παραδοσιακό άνθρωπο παρακωλύει την αυθόρμητη πολιτιστική δημιουργία. Τα παλιά έθιμα φθίνουν εξ' αιτίας της μεταβολής των ηθών που τα δημιούργησαν. Παρ' όλα αυτά το παραδοσιακό δε χάνεται. Μέσω των αναβιώσεων εμφανίζονται τάσεις επιστροφής σε παλαιότερες μορφές πολιτιστικής συμπεριφοράς, ενώ μέσα από αυτές επιτυγχάνεται η εκμάθηση και η προβολή ποικίλων μορφών του λαϊκού πολιτισμού. Οι συμμετέχοντες σε αυτές, βέβαια, ενδιαφέρονται τόσο για την όσο το δυνατόν μεγαλύτερη πιστότητα των αναβιώσεων, όσο όμως, και για την αισθητική και ιδεολογική συγκίνηση και ψυχαγωγία των συμμετεχόντων.

Όλες τις παραπάνω διαδικασίες αναλαμβάνουν πλέον οι διάφοροι πολιτιστικοί οργανισμοί και σύλλογοι με τοπικό ή υπερτοπικό χαρακτήρα ή ακόμα και με πανελλαδικό ή εθνικό χαρακτήρα όπως το Λύκειο των Ελληνίδων. Τέτοια κοινωνικά

¹⁸ Μ. Μερακλής, «Πολιτιστικά», στο βιβλίο του *Λαογραφικά Ζητήματα*, Αθήνα 2004: Καστανιώτης και Διάττων.

¹⁹ Χρ. Παπακώστας, «Φολκlorισμός και Λαϊκός Πολιτισμός. Σύγχρονες Λαογραφικές Προσεγγίσεις. Το παράδειγμα του χορού», *Λαογραφία* 42, Αθήνα:2013.

σχήματα εμφανίζονται όχι μόνο στον αστικό αλλά και στον αγροτικό χώρο με αποτέλεσμα την ίδρυση των διαφόρων τοπικών «εκπολιτιστικών» ή «μορφωτικών» συλλόγων, που γίνονται τελικά οι διαχειριστές της εκάστοτε πολιτιστικής ταυτότητας, η οποία εκφράζεται αναμορφωμένη και προσαρμοσμένη στη σύγχρονη εποχή και τις νέες συνθήκες.

3. Πολιτισμός, παράδοση και πολιτιστική ταυτότητα

Ένα σημαντικό θέμα που προκύπτει στην σύγχρονη κοινωνία είναι «η αυθεντικότητα της παράδοσης». Υπάρχει ένας ευρύς προβληματισμός σχετικά με την ορθότητα των όρων αυτής της φράσης. Είναι η παράδοση ζωντανός οργανισμός ο οποίος εξελίσσεται και μεταβάλλεται μέσα στις κοινωνίες κατά τη διάρκεια των εποχών συνδέοντας παρόν και παρελθόν ευρισκόμενη και στα δύο ή είναι πεπερασμένη με στενά χωροχρονικά όρια, μη εξελισσόμενη και αυστηρά περιορισμένη;

Στον προβληματισμό αυτόν έρχεται να προστεθεί και εκείνο της διαχείρισης της παράδοσης στη σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα η οποία γίνεται μέσα από την ίδρυση, λειτουργία και δράση διαφόρων πολιτιστικών συλλόγων, εντός και εκτός των ελληνικών συνόρων, οι οποίοι συνδέονται συχνά με τις νοοτροπίες διαφόρων εθνοπολιτισμικών ομάδων της χώρας μας.

Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφερθεί πως με τον όρο εθνοπολιτισμική ομάδα χαρακτηρίζουμε κάθε πληθυσμιακή ομάδα η οποία ορίζεται από ένα πλέγμα στοιχείων (γλώσσα, θρησκεία, κοινές παραδόσεις, κοινή προέλευση και εξέλιξη και κοινούς στόχους που την ξεχωρίζουν από τις άλλες), οδηγώντας συχνά στη συγκρότηση μιας ξεχωριστής ομάδας, η οποία μαζί με άλλες, υπάρχει και επιβιώνει μέσα σε ένα υπό διαμόρφωση ή ήδη διαμορφωμένο εθνικό κράτος, φαινόμενο το οποίο χαρακτήρισε κυρίως τον 19ο αιώνα²⁰.

Η δημιουργία και η ίδρυση των συλλόγων στη χώρα μας, συνδέεται ή και ανάγεται στις ελληνικές κοινότητες οι οποίες συσπείρωναν τους Έλληνες γύρω από διάφορους κοινωνικούς σχηματισμούς, βοηθώντας τους να διατηρήσουν μια στενή σχέση με την πατρίδα τους. Κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας ο υπόδουλος Ελληνισμός στηρίχθηκε στην θρησκεία, τη γλώσσα και την παράδοσή τους, καθώς και στις κοινότητες οι οποίες αποτελούσαν πυρήνες πολιτικού βίου μέσα στην οθωμανική αυτοκρατορία. Διατηρήθηκαν μέσα από την οργάνωσή του σε κοινότητες, άλλες με προνόμια από μέρους του κατακτητή και άλλες όχι.

Όλες όμως συνετέλεσαν στη διατήρηση των παραδόσεων των Ελλήνων και βοήθησαν στην ακμή του παραδοσιακού ελληνικού πολιτισμού, ο οποίος παρουσίασε

²⁰ Λ. Φ. Καλλιβρετάκης, «Εθνική Συνείδηση και Ιστορική Παιδεία. Το εθνοπολιτισμικό φαινόμενο της εποχής μας», *Σεμινάριο 17- Περιοδική Επιστημονική Έκδοση της Πανελλήνιας Ένωσης Φιλολόγων*, (Μάιος 1993), σελ. 38-55.

τις πρώτες του ρωγμές μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους, μέσω της κατάργησης των κοινοτήτων²¹.

Σταδιακά η ελληνική κοινωνία άρχισε να αλλάζει και ιδιαίτερα μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Η συρρίκνωση του αγροτικού κόσμου, η εθνική ομογενοποίηση με την υποταγή του τοπικού στο εθνικό στοιχείο, η έντονη αστικοποίηση με αποτέλεσμα τη μετακίνηση των ανθρώπων, των νοοτροπιών τους και των πολιτιστικών τους προτύπων προς τα αστικά κέντρα δημιούργησαν τον νέο τύπο του Έλληνα. Κατοικεί στα μεγάλα αστικά κέντρα αναζητώντας μια καλύτερη ζωή, αλλά πάντα νοσταλγεί το γενέθλιο τόπο του ο οποίος δέχεται ποικίλες επιρροές από τα αστικά κέντρα και έτσι αναγκάζεται να αναπτύξει μηχανισμούς άμυνας ώστε να μην αλλοτριωθεί.²²

Η αίσθηση της απώλειας του παραδοσιακού στοιχείου από τη ζωή του, οδήγησε στη δημιουργία λαογραφικών μουσείων, στην καταγραφή και συγκέντρωση ποικίλου λαογραφικού υλικού, ενώ οι πολιτιστικοί σύλλογοι ανέλαβαν τη διατήρηση των δεσμών του με την αρχική κοιτίδα²³. Επίσης ένας από τους βασικούς σκοπούς τους είναι η προσφορά βοήθειας στην κοιτίδα.

Οι σύλλογοι αυτοί τυπώνουν ημερολόγια και ατζέντες με στόχο την οικονομική ενίσχυση τους μέσω της πώλησης των αντικειμένων αυτών στα μέλη τους και όχι μόνο. Επίσης, εκδίδουν εφημερίδες και περιοδικά, συνήθως τριμηνιαία τα οποία στέλνονται σε όλα τα μέλη τους τα οποία κατοικούν σε αστικά κέντρα της Ελλάδας και του εξωτερικού. Δημιουργείται έτσι ένας συνδετικός κρίκος ανάμεσα σε αυτούς και την πατρίδα τους, καθώς μέσα από την ανάγνωσή τους ενημερώνονται για όλα όσα διαδραματίζονται στη γενέτειρά τους.

Τα τελευταία χρόνια με την ανάπτυξη και την εξάπλωση του διαδικτύου ως κύριο μέσο επικοινωνίας διαφόρων κοινωνικών ομάδων μεταξύ τους, σύλλογοι από διάφορες περιοχές της χώρας το χρησιμοποιούν για την προβολή της δράσης τους.

Επιπλέον οργανώνουν διάφορες κοινωνικές εκδηλώσεις και αναβιώνουν έθιμα και παλιότερες μορφές ζωής με σκοπό τη διατήρηση των εθίμων. Με αυτόν τον τρόπο ξεχασμένα έθιμα αποκτούν μια νέα ζωή χωρίς να έχουν ιδιαίτερη σχέση με τις νέες συνθήκες ζωής, αλλά και προσφέρουν έτσι στον κόσμο θέαμα, γοητεία και ίσως

²¹ Α. Κυριακίδου –Νέστορος, *Λαογραφικά Μελετήματα*, Αθήνα 1989: Νέα Σύνορα Α. Λιβάνης.

²² Μ. Μερακλής, «Homo Urbanus», στο βιβλίο του *Λαογραφικά Ζητήματα*, Αθήνα 2004: Καστανιώτης & Διάττων

²³ Α. Δουλαβέρας, «Βυζάντιο-Τουρκοκρατία. Νεοελληνική Ταυτότητα και Λαογραφία» στο: Βαρβούνης Γ. Μ., Σέργης Γ. Μ. (επιμ.), *Ελληνική Λαογραφία. Ιστορικά, Θεωρητικά, Μεθοδολογικά, Θεματικές*. Τόμος Α΄. Αθήνα 2012: Ηρόδοτος, σσ. 79-106.

υλικό κέρδος στους διοργανωτές. Στόχος τους είναι όλα να είναι όσο το δυνατόν πιστότερα στην «αυθεντικότητα» την οποία επιδιώκουν όλο και περισσότερο μέσα από τις παραπάνω δράσεις τους²⁴.

Η ίδρυση και λειτουργία των συλλόγων στη χώρα μας εντοπίζεται πριν από ενάμισι αιώνες. Οι πιο πρόσφατα ιδρυμένοι πολιτιστικοί σύλλογοι έχουν σαν σκοπούς τους την τη γνωριμία των μελών τους, τη δημιουργία και σύσφιξη των μεταξύ τους σχέσεων, τη συνέχιση των παραδόσεων ηθών και εθίμων, τη συγκέντρωση ποικίλου λαογραφικού υλικού, την προστασία και προαγωγή της πολιτιστικής κληρονομιάς μέσω διαφόρων δράσεων που επιλέγουν τα μέλη του καθενός. Οι περισσότερες από αυτές εντοπίζονται στην εκμάθηση χωρών και στην αναβίωση εθίμων.

Επίσης η ίδρυσή τους συχνά συνοδεύεται και από διάφορους άλλους σκοπούς όπως η επιδότησή τους από τοπικούς και κρατικούς φορείς με στόχο την προσέλκυση τουριστικού ρεύματος στον τόπο καταγωγής ή λειτουργίας του εκάστοτε συλλόγου. Επομένως, η παράδοση συχνά χρησιμοποιείται και ως μέσω κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης μιας τοπικής κοινότητας η οποία διεκδικεί μερίδιο από το κεφάλαιο του τουρισμού.

Σημαντικό για τα μέλη των συλλόγων αυτών είναι η πιστότητα στην παράδοση, με αποτέλεσμα να ζητούν όσο το δυνατόν πιο αυθεντικά στοιχεία για την αναπαραγωγή τους, εντοπίζουν και αναβιώνουν ξεχασμένα έθιμα ή χορούς που έχουν χαθεί πολλές δεκαετίες, θεωρώντας ότι βοηθούν στη διατήρηση της παράδοσης και την αναβάθμιση της στην συνείδηση των κοινωνικών ομάδων που στηρίζουν τους συλλόγους αυτούς.

Η χρήση από τα σωματεία αυτά, επιλεκτικά, κάποιων στοιχείων της παράδοσης τα οποία προσαρμόζονται στις σύγχρονες κοινωνικές απαιτήσεις προκαλεί την επικριτική στάση διαφόρων ειδικών, μιλώντας για το φαινόμενο του φολκλωρισμού και για την ανάγκη επαναπροσδιορισμού της παράδοσης μέσα από την επιστημονική άποψη των λαογράφων.

Γενικά στην Ελλάδα είναι έντονο το φαινόμενο της ίδρυσης μεγάλου αριθμού πολιτιστικών συλλόγων οι οποίοι δεν έχουν ιδρυθεί μόνο από επαναπατρισμένους πληθυσμούς ή έστω από πληθυσμούς οι οποίοι μετανάστευσαν εσωτερικά και ίδρυσαν στους νέους τόπους διαμονής και εργασίας τους συλλόγους, αλλά και από τους μόνιμους κατοίκους διαφόρων πόλεων ή χωριών. Το ευρύ κοινό φαίνεται να

²⁴ Ρ. Κακάμπουρα, «Αδελφότητες και εθνοτοπικοί σύλλογοι στα αστικά κέντρα», στο: Αυδίκος Ε. (επιμ.), *Ελληνική Λαϊκή Παράδοση*, Αθήνα 2014: Αλέξανδρος

προβληματίζεται γύρω από το θέμα της τοπικής παράδοσης και της σχέσης με τα νέα κοινωνικά φαινόμενα.

Υπάρχει μια έντονη τάση στα μέλη διαφόρων πολιτιστικών συλλόγων για προσδιορισμό και προβολή της ιδιαίτερης πολιτιστικής ταυτότητας και παράδοσης του τόπου τους μέσα στην σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα. Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφερθεί πως ο άνθρωπος για καθετί που χάνεται από τη ζωή νιώθει την ανάγκη να δημιουργήσει κάτι ώστε αν το συμπληρώσει. Μέσα από αυτό το σκεπτικό επομένως φαίνεται ότι στόχος των πολιτιστικών συλλόγων δεν είναι μόνο η διατήρηση και προβολή της πολιτιστικής ταυτότητας κάποιας εθνοτοπικής ομάδας αλλά και η προσπάθεια αποκατάστασης αυτών που έχει απολέσει.

4. Οι πολιτιστικοί σύλλογοι και η εξέλιξη τους στην Ελλάδα

Στην ελληνική πραγματικότητα παρατηρείται η ίδρυση και λειτουργία μεγάλου αριθμού συλλόγων αποτελώντας απόρροια ενός νεωτερικού πνεύματος που εμφανίστηκε στη Ευρώπη τον 19^ο αιώνα στα πλαίσια του οποίου επιχειρείται να αναπροσδιορισθεί η θέση και ο ρόλος του ατόμου μέσα στο κοινωνικό περιβάλλον.

Η εμφάνιση τέτοιας πληθώρας συλλόγων στη χώρα μας φανερώνει και το ζήλο κάποιων ατόμων για εθελοντική προσφορά σε συλλογικές δράσεις ώστε να συμβάλλουν στη διαμόρφωση ενός ομαδικού πνεύματος. Με αυτό το πνεύμα ιδρύθηκαν πολλοί σύλλογοι οι οποίοι αρχικά στελεχώθηκαν από διάφορους επιστήμονες και γενικά άτομα προερχόμενα από την αστική τάξη και στη συνέχεια η συμμετοχή επεκτάθηκε και στα μεσαία κοινωνικά στρώματα. Η δράση τους αντιμετωπίστηκε σαν πανάκεια σε όλα τα εθνικά δεινά, βοηθώντας ταυτόχρονα στη διάδοση των γραμμάτων και των τεχνών.

Οι απαρχές των πολιτιστικών συλλόγων (των οποίων η ελεύθερη διαμόρφωση επιτράπηκε από την οθωμανική νομοθεσία σύμφωνα πάντα με τις τοπικές συνήθειες και συνθήκες) στη χώρα μας, θα μπορούσαν να αναχθούν στο ελληνικό κοινοτικό διοικητικό σύστημα της Τουρκοκρατίας.

Η εκλογή των κοινοτικών αρχόντων γινόταν ανά τακτά χρονικά διαστήματα με σχετικά δημοκρατικές διαδικασίες αλλά και με εμμονή σε πολλές περιπτώσεις στον αποκλεισμό από αυτές τις διαδικασίες ατόμων που δεν ήταν αυτόχθονες καθώς και εκείνων που απουσίαζαν για μεγάλο χρονικό διάστημα από την περιοχή. Κριτήριο για την εκλογή ήταν η τιμιότητα, η ικανότητα, η φρόνηση, η ηλικία, η κοινωνική καταγωγή και η οικονομική κατάσταση.

Οι απλοί άνθρωποι κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας εναπέθεταν τις ελπίδες τους στις κοινότητες, οι οποίες είχαν σαν καθήκον τους να μετριάσουν τα δεινά της δουλείας όποια κι αν ήταν αυτά. Όσο σκληρότερες οι συνθήκες σε έναν τόπο τόσο μεγαλύτερη ήταν η συσπείρωση η συνεργασία και η ομοφωνία των μελών της κοινότητας²⁵.

Η ιδιαίτερη φυσιογνωμία της κάθε κοινότητας διαμορφωνόταν από την μακρά πολιτιστική παράδοση, τις τοπικές συνήθειες και την εκάστοτε πραγματικότητα. Στις καταπιέσεις του κατακτητή η κοινότητα αντέτασσε την εργατικότητα και τη λιτή ζωή,

²⁵ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους. (2013). *Ο ελληνισμός υπό ξένη κυριαρχία (περίοδος 1669-1821) Τουρκοκρατία-Λατινοκρατία*. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών

ενώ η αλληλεγγύη και η στήριξη των αδύναμων μελών της κοινότητας ήταν απαραίτητος κανόνας.

Η συσπείρωση που επιβαλλόταν από τις περιστάσεις οδηγούσε στη διαμόρφωση της ταυτότητας των μελών της κάθε κοινότητας τη διατήρηση της γλώσσας και της θρησκευτικής πίστης. Η δίκαιη κατανομή βαρών, η ελευθερία στο φρόνημα, το δικαίωμα του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι αποτελούν ελευθερίες οι οποίες βοήθησαν στην διαμόρφωση του ηθικού χαρακτήρα των μελών των κοινοτήτων και στην άνοδο του πολιτικού επιπέδου.

Χάρη στους κοινοτικούς θεσμούς διατηρήθηκε η πίστη, η γλώσσα, το φρόνημα και ο χαρακτήρας του υπόδουλου Ελληνισμού. Μετά την απελευθέρωση των ελληνικών περιοχών από τους Τούρκους και την ίδρυση του ελληνικού κράτους, μικρό και με περιορισμένα σύνορα κράτος, το οποίο είχε όμως συνείδηση του πολιτιστικού και ιστορικού του παρελθόντος του καθώς ο λαός του κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας είχε δείξει ιδιαίτερη αντοχή στις προσπάθειες αλλοτρίωσης της ταυτότητας του.

Μετά την ίδρυση του νέου ελληνικού κράτους οι κοινότητες συνέχισαν να υφίστανται με διαφορετικές μορφές και λειτουργία μέχρι και το πρόσφατο παρελθόν. Ακόμα και σήμερα σε ελάχιστες περιπτώσεις υπάρχουν κοινότητες, οι οποίες όμως διαφέρουν κατά πολύ από τις παραδοσιακές μορφές κοινωνικής οργάνωσης. Κύριο χαρακτηριστικό των κοινοτήτων ήταν οι δεσμοί συνοχής μεταξύ των μελών τους. Ωστόσο, «οι νέες οικονομικές σχέσεις που επικράτησαν στην αγορά, διέλυσαν το κοινοτικό σύστημα και αντικατέστησαν την κοινοτική αλληλεγγύη με πελατειακές σχέσεις, γεγονός που καλλιέργησε τον ατομικισμό και την επιθυμία της προσωπικής κοινωνικής ανάδειξης».

Ταυτόχρονα αναπτύχθηκαν στα αστικά κέντρα και σε άλλες περιοχές, συντεχνίες στα πλαίσια των οποίων οι επαγγελματίες λειτουργούσαν με συγκεκριμένους κανόνες. Στήριζαν τα μέλη τους οικονομικά και ηθικά τα οποία ανέπτυσαν μεταξύ τους ισχυρούς δεσμούς βοηθώντας έτσι στη βελτίωση των συνθηκών ζωής τους και την επιβίωσή τους καθώς και την ανάπτυξη των δραστηριοτήτων τους.

Οι συντεχνίες είχαν ενεργό κοινωνικό ρόλο βοηθώντας όσο το δυνατόν περισσότερο τον τόπο τους. Οι κοινότητες και οι συντεχνίες ως μορφές παραδοσιακής κοινωνικής οργάνωσης, που ήκμασαν κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, παρουσιάζουν μεταξύ τους πολλές ομοιότητες ως προς οικονομικό και κοινωνικό

τομέα. Και στις δύο περιπτώσεις το κράτος έδωσε αρμοδιότητες σε τοπικές κοινωνίες και σε ομάδες βιοτεχνών και εμπόρων, κυρίως για να μπορεί να τους ασκεί έλεγχο, με δεδομένο ότι εντός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με την τεράστια έκταση, ήταν αδύνατον να λειτουργήσει από μόνη της η κεντρική εξουσία.

Το φαινόμενο της εμφάνισης στον Οθωμανικό και Ελλαδικό χώρο μεγάλου αριθμού οργανώσεων με διαφορετικές ονομασίες (σύλλογοι, λέσχες, αναγνωστήρια κλπ) αποτελεί φαινόμενο το οποίο επηρεάζεται από το αντίστοιχο της των δυτικοευρωπαϊκών δεδομένων.

Η μεταρρυθμιστική πολιτική της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας τον 19^ο αιώνα, η επαφή των ευπόρων πολιτών και των λογίων με τη Δύση, η προσπάθεια μίμησης του δυτικού τρόπου ζωής, η ανάληψη πρωτοβουλίας από ιδιώτες σε διάφορα θέματα με τα οποία η κεντρική εξουσία δεν ασχολούνταν, η ίδρυση του ελληνικού κράτους και το ενδιαφέρον για τους Έλληνες εκτός ορίων του, συνέβαλαν στη σύσταση πολλών συλλόγων σε διάφορες περιοχές της οθωμανικής αυτοκρατορίας, του ελληνικού κράτους και σε κοινότητες ομογενών στην Ευρώπη.

Το φαινόμενο ξεκίνησε σε διάφορα αστικά κέντρα και αργότερα επεκτάθηκε και σε μικρότερες πόλεις. Οι σύλλογοι αποτέλεσαν μια από τις πρακτικές των μεσαίων στρωμάτων να καλλιεργήσουν και να προβάλουν την ταυτότητά τους και διαφοροποιούμενα από τις άλλες κοινωνικές ομάδες²⁶. Η δε συσπείρωσή τους αυτή σε πολιτιστικές ομάδες (συλλόγους) βοήθησε στη συγκρότηση και οργάνωση των μεσαίων κοινωνικών στρωμάτων.

Οι πολιτιστικοί σύλλογοι σχετίζονται άμεσα με τον πολιτισμό ενός τόπου. Κατά τον καθηγητή Μ. Μερακλή²⁷ ο πολιτισμός αποτελείται από καθετί που υπάρχει γύρω μας και μέσα μας, το οποίο δημιουργήθηκε μετά την παρέμβαση του ανθρώπου στον φυσικό κόσμο. Στη χώρα μας «το πολιτισμικό φαινόμενο» εκφράζεται με διάφορους τρόπους ένας εκ των οποίων είναι οι πολιτιστικοί σύλλογοι οι οποίοι αυξάνονται συνεχώς στη χώρα μας, παρουσιάζοντας πολλές και ποικίλες δραστηριότητες. Οι σύλλογοι αυτοί εκφράζουν διάφορες τοπικές-εθνοπολιτισμικές ομάδες, οι οποίες συχνά συνδέονται με τον φολκλορισμό και την προβολή και διάδοση της ελληνικής λαϊκής παράδοσης.

²⁶ Μ. Ο. Σιδερί, *Οι σύλλογοι ως φορείς της ελληνικής εθνικιστικής ιδεολογίας στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα: το παράδειγμα του συλλόγου Μικρασιατών «Η Ανατολή» και η συγκρότηση της ελληνικής εθνικής ταυτότητας στις κοινότητες της Μ. Ασίας*, Αθήνα 2003:Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών.

²⁷ Μ. Γ. Μερακλής, *Λαογραφικά Ζητήματα*, Αθήνα 2004: Καστανιώτης & Διάττων

Η ίδρυσή τους ξεκίνησε σαν ανάγκη διαφόρων πληθυσμών προερχόμενων από διάφορες επαρχίες της χώρας μας οι οποίοι για διάφορους λόγους αναγκάστηκαν να μεταναστεύσουν είτε εντός των ελληνικών συνόρων είτε εκτός.

Κατά τη Μ. Χατζητάκη-Καψωμένου²⁸ χαρακτηριστική είναι η ίδρυση μεγάλου αριθμού συλλόγων στον Ελλαδικό χώρο αμέσως μετά την Μικρασιατική καταστροφή λειτουργώντας και πάλι σαν μηχανισμοί αποζημίωσης για τις σχετικές απώλειες.

Κατά τον καθηγητή Μ. Μερακλή²⁹ η εμφάνιση των πολιτιστικών συλλόγων, με τη μορφή που έχουν σήμερα, τοποθετείται χρονικά στα μέσα της δεκαετίας του '40 και συνδέεται άμεσα με τα πολιτικά γεγονότα στη χώρα μας την περίοδο αυτή.

Μετά τα Δεκεμβριανά και την κήρυξη του ΚΚΕ εκτός νόμου οι κατά τόπους οργανώσεις επιδίωξαν τη δημιουργία διαφόρων σχημάτων τα οποία φαινομενικά δεν είχαν σχέση με πολιτικές οργανώσεις, παρείχαν όμως κάλυψη πολιτική και ιδεολογική στα μέλη τους τα οποία εκφράζονταν με μι σχετική ελευθερία στους κόλπους αυτών των σχημάτων.

Την περίοδο αυτή πολλοί άνθρωποι οι οποίοι ζούσαν στην επαρχία κινδύνευαν από την εχθρότητα που είχε αναπτυχθεί ανάμεσα στον πληθυσμό των τοπικών κοινοτήτων και προκειμένου να ζήσουν ασφαλέστερα προτίμησαν να αναζητήσουν καταφύγιο σε μεγάλα ελληνικά αστικά κέντρα και κυρίως στην Αθήνα, περιορίζοντας αισθητά την πιθανότητα σύλληψης ή φυλάκισής τους για παρελθούσες πράξεις τους.

Εκεί ίδρυσαν άμπολλους εξωραϊστικούς συλλόγους περιλαμβάνοντας όχι μόνο προοδευτικά άτομα αλλά και ουδέτερα ή συντηρητικά εξασφαλίζοντας ένα πιο ουδέτερο πρόσωπο στους συλλόγους τους το οποίο έβλεπαν οι αρχές.

Οι σύλλογοι αυτοί θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι πάντρεψαν την πολιτική και τον πολιτισμό καθώς η πολιτική ήταν στοιχείο το οποίο χαρακτήριζε όχι μόνο τα καταστατικά τους αλλά και τους στόχους που έθεταν ενίοτε προς υλοποίηση.

Στη συνέχεια, τη δεκαετία του '50, παρατηρείται αύξηση του τουριστικού ρεύματος προς τη χώρα μας, με τους τουρίστες να αναζητούν στη χώρα μας τον «φολκλορικό εξωτισμό». Οι αγροτικοί πληθυσμοί εξαναγκάζονται από το τουριστικό ρεύμα να ξαναθυμηθούν παραδόσεις ξεχασμένες από χρόνια και να τις επαναφέρουν στην καθημερινότητά τους μέσα από αναπαραστάσεις και αναβιώσεις. Οι τοπικοί

²⁸ Χρ. Χατζητάκη – Καψωμένου, «Οι πολιτιστικοί σύλλογοι και η παράδοση. Το πρόβλημα της αυθεντικότητας». Στο: *Το παρόν του παρελθόντος. Ιστορία, Λαογραφία, Κοινωνική Ανθρωπολογία*. Αθήνα 2002: Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας. Ιδρυτής: Σχολή Μωραΐτη

²⁹ Χρ. Χατζητάκη – Καψωμένου, ο.π.

πολιτιστικοί σύλλογοι καλούνται να διαχειριστούν αυτή την ανάγκη εξασφαλίζοντας μια καλύτερη διοργάνωση και πιο ικανοποιητική προώθηση προς τους τουρίστες, μεταλλαγμένοι σε φολκλοριστικούς με κύριο σκοπό τους τις φολκλοριστικές αναβιώσεις προς χάριν του τουρισμού.

Μέσω της εσωτερικής μετανάστευσης τα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας μας έχουν την ιδιαιτερότητα ότι δεν αστικοποιηθήκαν πλήρως. Μέσα στον αστικό πολιτισμό οι ετερόκλητος πληθυσμός τους μεταφέρει την παράδοση του τόπου καταγωγής του πλέκοντας ένα πολύχρωμο και πολύβουο υπόβαθρο. Πρόκειται για τη νόθα αστικοποίηση του ελληνικού πληθυσμού ³⁰ μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους όπου εμφανίστηκε το παράδοξο ο μετεπαναστατικός «αστός» να περιφρονεί τον αγρότη, τον τρόπο ζωής και τη νοοτροπία του, ενώ ουσιαστικά εξαρτιόταν οικονομικά άμεσα από την αγροτική σφαίρα. Σαν συνέπεια αυτού ήρθε η υποτίμηση της χειρωνακτικής εργασίας, η εξιδανίκευση του μικροαστικού τρόπου ζωής και οι απασχολήσεις του με μεταπρατικό και μεσολαβητικό χαρακτήρα.

Οι διαφόρων καταγωγών πολίτες των μεγάλων αστικών κέντρων άρχισαν να συνειδητοποιούν ότι ο πολιτισμός των τόπων καταγωγής καταστρεφόταν έπειτα από την μεταπολεμική εγκατάλειψη της υπαίθρου. Πρωτοστάτησαν λοιπόν στη δημιουργία πολιτιστικών συλλόγων με στόχο αφενός τη διατήρηση των πολιτιστικών στοιχείων της παραδοσιακής ζωής και αφετέρου, συχνά, την προώθηση της ιδιαίτερης πατρίδας τους μέσα από τη ζωή τους στα αστικά κέντρα, τα οποία αποτελούσαν ένα κοινωνικό περιβάλλον στο οποίο δε γίνονταν εύκολα αποδεκτοί ως ισότιμα μέλη, συσπειρώθηκαν γύρω από την πολιτιστική τους συνάφεια η οποία τους κράτησε ενωμένους.

Μέσα από την παραπάνω δραστηριότητα διακρίνεται μια προσπάθεια για αυτοπροσδιορισμό των πληθυσμών αυτών σε ξένους τόπους, μέσω του οποίου επιτελούνταν και πολλές κοινωνικές λειτουργίες. Αποτελούσαν ένα ιδιαίτερο κοινωνικό και πολιτιστικό σύνολο το οποίο απόκτησε ισχύ έπειτα από την απομάκρυνση των μελών τους από το γενέθλιο τόπο τους³¹.

³⁰B. I. Φύλιας, *Κοινωνία και εξουσία στην Ελλάδα. Η νόθα αστικοποίηση 1800-1864*. Αθήνα 1996: Gutenberg

³¹P. Κακάμπουρα, «Κυθηραϊκή αποδημία και διαχείριση της πολιτισμικής μνήμης», *Πρακτικά Α' Διεθνούς Συνεδρίου Κυθηραϊκών Μελετών: Κύθηρα: Μύθος και Πραγματικότητα*, Κύθηρα:2000, Οργάνωση: Ελεύθερο Ανοικτό Πανεπιστήμιο Δήμου Κυθήρων / Τομέας Ανθρωπιστικών Σπουδών του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Αθηνών / Εταιρεία Κυθηραϊκών Μελετών / Ιόνιος Εταιρεία του Λονδίνου.

Σταδιακά με τη βοήθεια του κράτους (οικονομική και ιδεολογική) οι σύλλογοι αυτοί αυξήθηκαν πολύ αριθμητικά σε ολόκληρη τη χώρα. Έτσι λοιπόν μεταπολεμικά και κυρίως μετά το 1970-80 οι εποχές χαρακτηρίζονται από την παραπάνω νοοτροπία. Κάθε χωριό έχει πλέον το σύλλογό του το ίδιο και οι μετανάστες από διάφορες περιοχές της χώρας στα αστικά κέντρα που διαμένουν, διαδραματίζοντας σημαντικό ρόλο στη διατήρηση και διάσωσης του λαϊκού πολιτισμού και των κοινωνικών δεσμών μεταξύ των ατόμων με κοινή καταγωγή στα μεγάλα και απρόσωπα αστικά κέντρα

Οι τελευταίοι μάλιστα παίζουν διαμεσολαβητικό ρόλο ανάμεσα στα αστικά κέντρα (στα οποία συγκεντρώνονται διάφοροι διοικητικοί φορείς) και τον τόπο καταγωγής επιδιώκοντας την ενίσχυση του γενέθλιου τόπου μέσα από όσα μπορούν να προσφέρουν οι κεντρικές διοικητικές δομές. Επίσης, «η παροχή βοήθειας στον τόπο προέλευσης με τη χρηματοδότηση κοινωφελών έργων, αλλά και τη διατήρηση εμβληματικών στοιχείων της τοπικής ταυτότητας στην πόλη και η μεταβίβασή τους στις νέες γενιές, αποτελούν τους βασικούς στόχους των σωματείων³²».

. Οι κάτοικοι των διαφόρων χωριών σταδιακά απομακρύνθηκαν από τους τοπικούς συλλόγους των τόπων καταγωγής τους και συσπειρώθηκαν, τις τρεις τελευταίες δεκαετίες, γύρω από υπερτοπικούς φολκλοριστικούς συλλόγους των αστικών κέντρων που κατοικούσαν, μετατοπίζοντας κατά κάποιον τρόπο τη συμμετοχή τους από τη μια μορφή συλλόγου σε μian άλλη. Σε αυτού του είδους συλλόγους ανήκει και το Λύκειο των Ελληνίδων, το οποίο αποτελεί ένα σημαντικό κεφάλαιο στη χώρα όσον αφορά τη διάσωση και τη διαχείριση της λαϊκής παράδοσης.

Η συσπείρωση γύρω από τους διάφορους τοπικούς και υπερτοπικούς συλλόγους οδηγεί την παράδοση να ενισχύει την υπερτοπική συλλογικότητα και να ενισχύεται από αυτήν. Επίσης, ενισχύει την προσπάθεια επίλυσης διαφόρων τοπικών

³²P. Κακάμπουρα, «Η οικονομική και συμβολική ενδυνάμωση του γενέθλιου τόπου: Η Αδελφότητα των απανταχού Ολυμπιτών Καρπάθου “Η Δήμητρα”», στο Μηνάς Αλ. Αλεξιάδης (επιμ.), *Κάρπαθος και Λαογραφία, Πρακτικά Γ' Διεθνούς Συνεδρίου Καρπαθιακής Λαογραφίας*, Πνευματικό Κέντρο Δήμου Καρπάθου / Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Δωδεκανήσου / Επαρχείο Καρπάθου, Αθήνα: 2008, σσ. 597-620.

προβλημάτων μέσα από την προβολή της λαϊκής του παράδοσης βοηθώντας στην τουριστική ανάπτυξη του τόπου³³.

Αυτοί τώρα καλούνται με τις παραπάνω δράσεις τους, μέσα στο σύγχρονο τρόπο ζωής με τη δράση τους να ισορροπήσουν τα πράγματα αναπαράγοντας παραδοσιακό υλικό άλλων εποχών. Επίσης καλούνται να καλύψουν το αίσθημα μοναξιάς που δημιουργείται στους κατοίκους των αστικών κέντρων μέσα από στις ποικίλες δραστηριότητες των συλλόγων αυτών και λόγω των αλλαγών αυτών που πραγματοποιούνται στην ελληνική κοινωνία να διδάξουν ουσιαστικά τα στοιχεία του λαϊκού πολιτισμού.

³³ Ρ. Κακάμπουρα και Σαλταπίδα Ε., «Φολκλορισμός και Λαογραφία: Η παράσταση του συλλόγου “Σεμέλη” με τίτλο “Από την παράδοση στην παράσταση-τα βιωματικά χοροστάσια και οι αναπαραστάσεις τους”» στο: Βαρβούνης Γ. Μ., Σέργης Γ. Μ., Δαμιανού Μ. Δ., Μαχά-Μπιζούμη Ν., Θεοδωρίδου Γ. Γ. (επιμ.), *Η διαχείριση της παράδοσης. Ο λαϊκός πολιτισμός ανάμεσα στο φολκλορισμό, την πολιτιστική βιομηχανία και τις τεχνολογίες αιχμής*, Αθήνα 2016: Σταμούλης

4.1 Οι πολιτιστικοί σύλλογοι ως φορείς μη τυπικής εκπαίδευσης

Στη σύγχρονη εποχή και πραγματικότητα η εκπαίδευση δεν μπορεί πλέον να αντιμετωπίζεται ως μια διαδικασία η οποία συντελείται χωροχρονικά οριοθετημένη, περιορισμένη στα σχολεία και αποτιμώμενη ανάλογα με τα έτη φοίτησης του εκπαιδευόμενου. Σύμφωνα λοιπόν με τη υπάρχουσα κατάσταση διακρίνονται γενικά τρεις τρόποι εκπαίδευσης: η τυπική, η μη-τυπική και η άτυπη εκπαίδευση.

Ως τυπική ορίζεται το θεσμοθετημένο εκπαιδευτικό σύστημα το οποίο εκτείνεται από την προσχολική εκπαίδευση έως τις ανώτατες πανεπιστημιακές σπουδές.

Ως μη-τυπική εκπαίδευση ορίζεται κάθε διαδικασία, δραστηριότητα και πρόγραμμα που υλοποιείται οργανωμένα εντός του θεσμοθετημένου τυπικού εκπαιδευτικού συστήματος με στόχο την παραγωγή συγκεκριμένων μορφών μάθησης σε συγκεκριμένες ομάδες εκπαιδευόμενων³⁴.

Άτυπη εκπαίδευση θεωρούνται οι μαθησιακές δραστηριότητες που πραγματοποιούνται εκτός του οργανωμένου εκπαιδευτικού πλαισίου καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής ενός ανθρώπου μέσα στα πλαίσια του ελεύθερου χρόνου του, διαφόρων επαγγελματικών, κοινωνικών και πολιτικών δραστηριοτήτων.

Πρόκειται για μια δια βίου διαδικασία μέσω της οποίας το άτομο αποκτά γνώσεις, ικανότητες, δεξιότητες, στάσεις, αξίες, και αντιλήψεις μέσα από τις καθημερινές του δραστηριότητες και την επαφή του με το περιβάλλον στο οποίο ζει (στο σπίτι, στην εργασία, στο παιχνίδι, από τα παραδείγματα και τις στάσεις ζωής της οικογένειας και των φίλων, τα ταξίδια, την ανάγνωση ποικίλου έντυπου υλικού, την παρακολούθηση των ΜΜΕ, την χρήση του διαδικτύου και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης).

Η άτυπη εκπαίδευση δεν είναι οργανωμένη ούτε συστηματική, δεν είναι διαρθρωμένη από άποψη μαθησιακών στόχων, χρόνου μάθησης ή διδακτικής υποστήριξης και γι' αυτό τυπικά δεν οδηγεί σε κάποια επίσημη πιστοποίηση. Αποτιμάται με βάση τον όγκο της δια βίου μάθησης ενός ατόμου σε όλη τη διάρκεια της ζωής του και υφίσταται καθώς υπάρχουν πάμπολλα θέματα τα οποία έχουν εκπαιδευτική φύση ιδωμένα μέσα από μια ευρύτερη οπτική γύρω από τη μάθηση³⁵.

Η δράση και το έργο των διαφόρων συλλόγων θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι αποτελούν θύλακες μη τυπικής εκπαίδευσης παιδιών και ενηλίκων. Οι σκοποί τους πραγματώνονται μέσα από μια εκπαιδευτική διαδικασία κατά κάποιον

³⁴ H. P. Coombs, *The world educational crisis: A System Analysis*, New York 1968: Oxford University Press

³⁵ H. P. Coombs, ο.π.

τρόπο οργανωμένη. Υπάρχει κάποιο συγκεκριμένο ρεπερτόριο το οποίο διδάσκεται ανάλογα με την ηλικία και το επίπεδο των μαθητών μέσω ενός συγκεκριμένου αριθμού εβδομαδιαίων μαθημάτων, παρ'όλο που δεν έχουν σχέση με δομημένους εκπαιδευτικούς σκοπούς και στόχους. Επίσης, Μέσα από τη δράση τους πραγματοποιούνται διάφορες δραστηριότητες μέσω των οποίων τόσο τα εμπλεκόμενα μέλη τους, όσο και οι απλοί θεατές των δράσεων αυτών, έχουν τη δυνατότητα να υιοθετήσουν στάσεις και αντιλήψεις, να αποκτήσουν κάποιες δεξιότητες, να κατακτήσουν γνώσεις σχετικές με κάποιες θεματικές.

Οι διαφόρων ειδών σύλλογοι οι οποίοι υφίστανται και λειτουργούν στη χώρα μας ακατάπαυστα αποτελώντας επομένως μια σημαντική δομή μη τυπικής εκπαίδευσης. Φυσικά αυτό ισχύει και για τους πολιτιστικούς συλλόγους οι οποίοι αφορούν την παρούσα εργασία. Σε αυτούς συμμετέχουν όχι μόνο ενήλικες αλλά και παιδιά. Όλα τα μέλη τους «θεραπεύουν τον πολιτισμό» και εντρυφούν σε θέματα που έχουν σχέση με τον πολιτισμό.

Όσον αφορά τους συλλόγους που ασχολούνται με την λαϊκή παράδοση και τον λαϊκό πολιτισμό τα μέλη τους μπορούμε να πούμε ότι είναι κοινωνοί μιας άλλοτε άτυπες και άλλοτε μη τυπικής ης εκπαίδευσης γύρω από τις θεματικές αυτές, ανάλογα με το είδος των δράσεων και τον τρόπο οργάνωσής τους.. Καθώς ο σύγχρονος άνθρωπος έχει απομακρυνθεί από καθετί παραδοσιακό, οι σύλλογοι αυτοί έχουν αναλάβει την ευθύνη να φέρουν τα μέλη τους σε επαφή με τον λαϊκό πολιτισμό και την λαϊκή παράδοση μέσα από τις διάφορες δράσεις τους, επιδιώκοντας και επιτυγχάνοντας ανεξαρτήτως της ποιότητας, την δια βίου μάθηση στα μέλη τους, ενήλικα και μη, γύρω από τον λαϊκό πολιτισμό και την λαϊκή παράδοση, συμβάλλοντας έτσι στη διάδοση και τη συνέχισή τους μέσα στο χρόνο.

4.2 Οι πολιτιστικοί, εξωραϊστικοί και φολκλοριστικοί σύλλογοι της Σαλαμίνας και η διαχείριση της πολιτιστικής παράδοσης του νησιού

Όσον αφορά τη Σαλαμίνα, ο πρώτος σύλλογος ιδρύθηκε το 1925 από Σαλαμίνιους οι οποίοι κατοικούσαν στην Αθήνα και τον Πειραιά. Την χρονική αυτήν περίοδο αρκετοί ντόπιοι κατοικούσαν σε αυτά, τα κοντινά στο νησί αστικά κέντρα, είτε για επαγγελματικούς λόγους είτε για να δώσουν στα παιδιά τους την ευκαιρία για μια καλύτερη εκπαίδευση.

Ο σύλλογος αυτός είχε τον τίτλο «Σύλλογος των εν Πειραιεί και Αθήνησι Σαλαμινίων “Ο Άγιος Μηνάς”³⁶». Στόχος του ήταν η σύσφιξη των σχέσεων των Σαλαμινίων που κατοικούσαν την περίοδο αυτή στον Πειραιά και την Αθήνα, η προαγωγή του πολιτισμού στη Σαλαμίνα, η διευκόλυνση των Σαλαμινίων κατοίκων να έρχονται σε επαφή με διοικητικές δομές και υπηρεσίες των κοντινών τους αστικών κέντρων και η επαφή τους με την κεντρική πολιτική σκηνή προσπαθώντας να αποκομίσουν κάποια οφέλη για το νησί. Επίσης είχε θεσμοθετήσει την χορήγηση υποτροφιών σε νέους Σαλαμίνιους για την ολοκλήρωση των σπουδών τους.

Ο σύλλογος δεν έχει σταματήσει επίσημα τη λειτουργία του, αλλά είναι ανενεργός από 2008, αφού την χρονική περίοδο αυτήν είχαν ξεπεραστεί από τις εξελίξεις οι αρχικοί σκοποί της δημιουργίας του, καθώς πλέον οι μετακινήσεις των κατοίκων έχουν διευκολυνθεί από την βελτίωση των θαλάσσιων επικοινωνιών και της τεχνολογίας, ενώ το μορφωτικό και βιοτικό επίπεδο των κατοίκων του νησιού έχει βελτιωθεί αρκετά.

Δεν πρέπει να παραβλέψουμε ότι το νησί αποτελεί πλέον μόνιμο τόπο κατοικίας πολλών ανθρώπων οι οποίοι δεν κατάγονται από τη Σαλαμίνα αλλά την έχουν επιλέξει σαν μόνιμο τόπο κατοικία τους και καθημερινά πηγαινοέρχονται από τη Σαλαμίνα στον Πειραιά και την Αθήνα είτε για να εργαστούν, είτε για διάφορες υπηρεσίες που μπορούν να τους παρέχουν τα δύο αυτά αστικά κέντρα.

³⁶ Ο Άγιος Μηνάς είναι ο πολιούχος άγιος της πρωτεύουσας του νησιού και ο μητροπολιτικός Ναός της είναι αφιερωμένος σε αυτόν. Ιδρύθηκε το 1887 και αποτελεί δωρεά της Σαλαμινιακής οικογένειας Γαλέου (οι οποίοι ήταν έμποροι κάρβουνου και ιδιοκτήτες πλοιαρίων) απόγονοι της οποίας ήταν μέλη σε όλους τους πολιτιστικούς συλλόγους που θα αναφερθούν στην συγκεκριμένη εργασία μέχρι και τη δεκαετία του '80.

Στη συνέχεια ιδρύεται το 1936 «Η Προοδευτική Νεολαία» του Συνοικισμού του Πολεμικού Ναυστάθμου της Σαλαμίνας³⁷. Ο σύλλογος αυτός είναι πολιτιστικός και εκδίδει και το πρώτο έντυπο στο νησί, το περιοδικό «Σαρωνική Πνοή» με στόχο την παρέμβασή του στην πολιτιστική και πνευματική ζωή του τόπου.

Εκδόθηκαν πέντε τεύχη και τελικά η έκδοσή του σταμάτησε λόγω έλλειψης οικονομικών πόρων. Στη Σαλαμίνα κυκλοφορούσε πάντα η φήμη ότι η κυκλοφορία του περιοδικού διακόπηκε από την Κυβέρνηση Μεταξά, κάτι το οποίο δεν ευσταθεί ούτε διασταυρώνεται χρονικά, καθώς το πρώτο έντυπο εκδόθηκε τον Ιανουάριο του 1936 και το τελευταίο τον Ιούνιο του ιδίου έτους.

Μέλη αυτού του συλλόγου, εκτός από νέους οι οποίοι κατοικούσαν στο Συνοικισμό του Ναυστάθμου, αποτελούσαν και αρκετοί νέοι κάτοικοι της πόλης της Σαλαμίνας οι οποίοι ήταν φοιτητές ή πτυχιούχοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης οι οποίοι μάλιστα αρθρογραφούσαν στο έντυπό του. Οι τελευταίοι ανήκον πολιτικά στον κεντρώο χώρο καθώς και στο χώρο της αριστεράς.

Τον Σεπτέμβριο του 1943 εμφανίζεται ο «Καλλιτεχνικός Εκπολιτιστικός Σύλλογος Νέων», ο οποίος εκδίδει φιλολογικό περιοδικό με τον τίτλο «Σαλαμίνα». Εκδόθηκαν δύο έντυπα το φθινόπωρο του 1943. Μέσα στο πρώτο έντυπο αναφέρονται ως σκοποί του περιοδικού και πιθανόν και του Συλλόγου τα παρακάτω: «Η έκδοση του περιοδικού έρχεται να συμπληρώσει την έλλειψη μιας πνευματικής κινήσεως που δεν υπήρχε μέχρι τώρα στη Σαλαμίνα. Και με τη πεποίθηση ότι θάβρη ευγενικούς υποστηρικτές και συνεργάτες της τους πρωτοπορούντας νέους, υπόσχεται στο ξεκίνημά της προς νέους ορίζοντες και τη καθοδήγηση σε νέες φωτεινές κατευθύνσεις με τη βαθύτερη έννοια να μη περιοριστή μόνο στη φιλολογική κίνησι, μα να ενδιαφερθεί για κάθε τοπικό ζήτημα που ήθελε παρουσιαστεί. Και με τη λίγη μας καλή θέληση μπορούμε αν παραλείψουμε μερικές φιλοδοξίες μας να βρεθούμε ενωμένοι όπως επιδειξουμε μία πνευματική κίνηση, και παρουσιάσουμε κάτι αξιόλογο που θα έπρεπε να υπήρχε δημιουργημένο στο νησί μας».

Η δράση του σταμάτησε μέσα στο 1943. Την χρονική περίοδο αυτήν καθώς και όλο το 1944 ήταν πολύ έντονη η δίωξη των στελεχών και των μελών των αντιστασιακών ομάδων του νησιού από τα γερμανικά στρατεύματα κατοχής. Μέλη του συλλόγου αυτού ήταν πολλοί νέοι της εποχής πτυχιούχοι, φοιτητές, αλλά και μέλη διαφόρων επαγγελματικών συντεχνιών, οι οποίοι κάλυπταν την αντιστασιακή

³⁷ Στο χώρο της πολεμικής βάσης του Ναυστάθμου Σαλαμίνας λειτουργούσε μικρός συνοικισμός στον οποίο διέμεναν εργαζόμενοι ενώ για κάποιο χρονικό διάστημα λειτούργησε και δημοτικό σχολείο.

τους δράση μέσα από το σύλλογο αυτόν³⁸, κάτι το οποίο διαφαίνεται και από τους σκοπούς που αναφέρεται ότι εξυπηρετεί το προαναφερθέν έντυπο. Πολλοί από αυτούς μέσα στα έτη 1943-1944 ήταν καταζητούμενοι από τους Γερμανούς, άλλοι συνελήφθησαν και άλλοι εκτελέστηκαν για τη δράση τους, με αποτέλεσμα μεγάλο μέρος της πνευματικής ελίτ του νησιού να χαθεί.

Όλοι οι σύλλογοι που προαναφέρθηκαν ήταν πολιτιστικοί με στόχο την ανύψωση της πνευματικής ζωής του τόπου. Το 1958 ιδρύθηκε στη Σαλαμίνα ο «Εξωραϊστικός Εκπολιτιστικός Σύλλογος Ο Ευριπίδης», από νέους της εποχής -κυρίως της γενιάς του '30- με σκοπό και πάλι την συνεισφορά στην πολιτιστική και πνευματική ζωή του τόπου. Σταδιακά μέσα στους σκοπούς ήταν πλέον και η προβολή του λαϊκού πολιτισμού της Σαλαμίνας αποτελώντας ένα σύλλογο όχι μόνο εξωραϊστικό και πολιτιστικό αλλά και φολκλοριστικό, συνάδοντας με τις τάσεις της περιόδου αυτής.

Ο «Ευριπίδης» οργάνωσε διάφορες αναβιώσεις εθίμων και τελετών, όπως αυτήν του παραδοσιακού κουλουριώτικου γάμου ο οποίος μαγνητοσκοπήθηκε και αποτέλεσε τμήμα της ταινίας «Ελλάς χωρίς ερείπια», η οποία ήταν ένα είδος ντοκιμαντέρ με στόχο τη προβολή του ελληνικού λαϊκού πολιτισμού τόσο στη χώρα μας όσο και σε χώρες του εξωτερικού. Επίσης, επί σειρά ετών αναβίωσε την κουλουριώτικη αποκριά με τη βοήθεια της χορευτικής του ομάδας η οποία ντυμένη με παραδοσιακές φορεσιές ξεκινούσε το αποκριατικό γλέντι σε κεντρικό σημείο της παραλίας της πόλης.

Ο σύλλογος αυτός με τα πενιχρά του έσοδα ίδρυσε ένα πλούσιο λαογραφικό μουσείο, μιαν αξιόλογη βιβλιοθήκη και με τη συλλογή των φορεσιών του υποστήριζε τις αναβιώσεις που προαναφέρθηκαν. Το 1999 η περιουσία του πέρασε στα δικαιοδοσία του Δήμου Σαλαμίνας και αποτέλεσε το πρώτο υλικό του σημερινού ΝΠΔΔ Ίδρυμα του Λαογραφικού Μουσείου και Βιβλιοθήκης του Δήμου Σαλαμίνας.

Άξια αναφοράς είναι η ίδρυση του «Φοιτητικού Συλλόγου Σαλαμίνας» τη δεκαετία του '60 και του «Συλλόγου Επιστημόνων Σαλαμίνας» τη δεκαετία του '70, οι οποίοι και οι δύο εκδίδαν περιοδικά έντυπα.

Από τη δεκαετία του '80 έως και σήμερα έχουν ιδρυθεί πάμπολλοι πολιτιστικοί και εξωραϊστικοί σύλλογοι στο νησί οι οποίοι είχαν σαν έδρα τους διάφορες παραθεριστικές περιοχές του νησιού με σκοπούς τους τη βελτίωση του δημοτικού

³⁸ Μ. Μερακλής, στο βιβλίο του *Λαογραφικά Ζητήματα*, Αθήνα 2004: Καστανιώτης & Διάττων

φωτισμού στην περιοχή τους, την επέκταση του δικτύου ίδρευσης και λοιπές καθημερινές τους ανάγκες.

Την χρονική αυτή περίοδο ιδρύεται στη Σαλαμίνα το Παράρτημα του Λυκείου των Ελληνίδων.

4.3 Το Παράρτημα του Λυκείου των Ελληνίδων στη Σαλαμίνα και η δράση του στο πολιτιστικά δρώμενα του νησιού

Το Παράρτημα του Λυκείου των Ελληνίδων στη Σαλαμίνα αποτελεί ένα ισχυρό πόλο στην πολιτιστική ζωή του νησιού. Ιδρύθηκε επίσημα σύμφωνα με το πρακτικό πρώτης συνεδρίασης στις 14 Δεκεμβρίου 1982. Η πλήρης επωνυμία του είναι: **ΛΥΚΕΙΟ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΔΩΝ-ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΣΑΛΑΜΙΝΑΣ**.

Δεν έχει ιδιόκτητο χώρο για να στεγάζεται και ακόμη δεν έχει καταφέρει να αποκτήσει δικό του ακίνητο ενώ δεν υπάρχει η δυνατότητα από το Δήμο Σαλαμίνας να παραχωρηθούν αίθουσες. Το μοναδικό διαθέσιμο κτίριό του, ένα παλιό σχολικό κτίριο της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης του νησιού, παραχωρήθηκε πρόσφατα, στο Ειδικό Σχολείο Σαλαμίνας το οποίο είχε μεγάλη ανάγκη μεταστέγασης.

Καθ' όλη τη διάρκεια λειτουργίας του στεγάζεται άλλοτε σε παραχωρημένα οικήματα στα οποία δεν πληρώνει ενοίκιο και άλλοτε ενοικιάζει διάφορα οικήματα. Έτσι από την ίδρυσή του έως σήμερα έχει αλλάξει αρκετές φορές στέγη. Ο χώρος που στεγάστηκε αρχικά ήταν παραχωρημένος δωρεάν, ενώ στη συνέχεια στεγάστηκε σε κτίρια τα οποία ενοικίαζε.

Από τις αρχές του παρόντος έτους στεγάζεται σε τρία διαφορετικά οικήματα πολύ κοντά στο κέντρο της πόλης σε μια από τις παλιές γειτονιές της. Στο ένα οίκημα στεγάζονται τα τμήματα διδασκαλίας παραδοσιακών χορών και στο δεύτερο οίκημα στεγάζεται η πλούσια βιβλιοθήκη του συλλόγου. Και οι δύο χώροι έχουν παραχωρηθεί για χρήση δωρεάν από οικογένειες μελών του συλλόγου, συγκεκριμένα από την οικογένεια της Γενικής Ταμιά Φουρική Τατιανής και από την οικογένεια των μελών του, Βασιλείου Ευγενίας και Βασιλείου Παντελή. Στο τρίτο κτίριο το οποίο είναι ενοικιαζόμενο στεγάζεται το τμήμα Ρυθμικής και Κλασικού Μπαλέτου.

Η σφραγίδα και το λάβαρό του έχουν σαν έμβλημά τους την κεφαλή της θεάς Αθηνάς στο μέσο ενός κύκλου, ενώ περιμετρικά υπάρχει η επιγραφή: **Λύκειο των Ελληνίδων-Παράρτημα Σαλαμίνας 1982**.

Το έμβλημά του είναι ίδιο με εκείνο του Κεντρικού Λυκείου των Ελληνίδων όπως και των υπολοίπων παραρτημάτων του. Στο κέντρο απεικονίζεται η κεφαλή της θεάς Αθηνάς προβάλλοντας τον δυναμικό χαρακτήρα της γυναίκας που με την ισχύ του χαρακτήρα της και τη εξυπνάδα της, μπορεί να αντιμετωπίσει κάθε κατάσταση και να δημιουργήσει νέες συνθήκες πρωτοποριακές, συχνά, μέσα στο κοινωνικό

γίγνεσθαι. Η κεφαλή περιβάλλεται από έναν κύκλο στην περιφέρεια του οποίου αναγράφεται η ονομασία του κάθε παραρτήματος.

Επίσης το τοπικό παράρτημα δημιούργησε και ένα δικό του λογότυπο, αφού δόθηκε η άδεια από Κεντρικό Λύκειο των Ελληνίδων. Πρόκειται για την εικόνα μιας νεαρής κοπέλας η οποία φορά την τοπική παραδοσιακή φορεσιά και κάνει στροφή κατά τη διάρκεια κάποιας χορευτικής παράστασης. Φτιάχτηκε από επαγγελματία γραφίστα από τη φωτογραφία της οδοντιάτρου κας Μαρίας Μιχαλάκη η οποία χορεύει συμμετέχοντας στις εορταστικές εκδηλώσεις για την εκατονταετηρίδα του μητροπολιτικού ναού της πόλης του Αγίου Μηνά.

Το Λύκειο των Ελληνίδων-Παράρτημα Σαλαμίνας έχει μian ιδιαιτερότητα. Ιδρύθηκε έπειτα από ενέργειες και προτροπή ενός άνδρα. Πρόκειται για τον αείμνηστο ιατρό και κλινικάρχη Πέτρο Χιώτη, *«έναν άνθρωπο ο οποίος είχε το δικό του όραμα για το νησί»*, όπως αναφέρει η Πρόεδρος του Παραρτήματος. Προσέφερε με όποιον τρόπο μπορούσε στον τόπο του και τους συμπολίτες του.

Πέραν όλων αυτών όμως ήταν ένας άνθρωπος ο οποίος είχε γεννηθεί και μεγαλώσει μέσα σε μια παραδοσιακή οικογένεια, βλέποντας γύρω του και ζώντας τις παραδόσεις του τόπου. Γεννημένος τη δεκαετία του '20 είδε και έζησε με ανθρώπους που ακόμα και τότε ντύνονταν με τις παραδοσιακές φορεσιές του τόπου, έπαιρνε μέρος στα πανηγύρια του νησιού, συμμετείχε στα λαϊκά δρώμενα και σε όλες τις κοινωνικές εκδηλώσεις τους.

Είδε όμως και την αλλαγή που επήλθε με την εγκατάσταση πληθυσμών με διαφορετικές καταγωγές τη δεκαετία του '60, μετά την πώληση των οικοπέδων στο νησί, και την εσωστρέφεια στην οποία περιήλθαν σταδιακά οι κάτοικοί του οι οποίοι ακόμη και σήμερα αναζητούν την πολιτισμική τους ταυτότητα.

Μέσα από εσωτερικές διεργασίες και αγάπη για τον τόπο του και τους συμπολίτες του κατέληξε στην συνειδητοποίηση της ανάγκης διατήρησης του λαϊκού πολιτισμού της Σαλαμίνας μέσω του πλέον αρμόδιου οργάνου, του Λυκείου των Ελληνίδων το οποίο ήταν πάντοτε μακριά από πολιτικές και κομματικές αντιπαραθέσεις, καθώς άγραφος νόμος του είναι *«η παντελής απουσία πολιτικών συζητήσεων στο Λύκειο»* και η αποχή των μελών του από τα πολιτικά δρώμενα.. Όπως αναφέρει η Πρόεδρός του *«κάποιες κυρίες μέλη του οι οποίες θέλησαν να ασχοληθούν με την πολιτική αποχώρησαν»*.

«Απευθύνθηκε σε έναν ευρύ κύκλο κυριών της τοπικής κοινωνίας, οι οποίες είχαν τη διάθεση να ασχοληθούν με το σωματείο και έγιναν τα ιδρυτικά του μέλη».

Μεταξύ αυτών υπάρχει μέλος του Κεντρικού Λυκείου των Ελληνίδων η οποία ήταν και η πρώτη χοροδιδάσκαλος του Παραρτήματος Σαλαμίνας, η οδοντίατρος κα Λίλη Τσούτσουρα, ενώ η εκπαιδευτικός κα Άννα Μιχαλάκη ήταν η πρώτη και επί τριάντα έτη πρόεδρος του.

«Οι σκοποί του συγκεκριμένου παραρτήματος ταυτίζονται με εκείνους του Κεντρικού Λυκείου των Ελληνίδων». Μάλιστα η Πρόεδρός του³⁹ αναφέρει ότι *«μέχρι και πριν δύο χρόνια είχαν κοινό καταστατικό και μόλις το 2015 λόγω διαφόρων δυσχερειών που προέκυψαν τόσο σε τοπικό επίπεδο όσο και σε θέματα διεκδίκησης επιδοτήσεων από διάφορους φορείς, δόθηκε η άδεια από το Κεντρικό Λύκειο των Ελληνίδων για να συνταχθεί νέο, δικό τους καταστατικό λειτουργίας».*

Βλέποντας τα καταστατικά λειτουργίας του βλέπουμε ότι το πρώτο καταστατικό του ταυτίζεται με εκείνο του Κεντρικού Λυκείου των Ελληνίδων του οποίου η ίδρυση αναγνωρίστηκε επίσημα το 1911 *«δυνάμει Βασιλικού Διατάγματος»* σαν Σωματείο μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα. Το αρχικό καταστατικό τροποποιήθηκε κατά τα έτη 1930,1936, 1956,1972,1988,1993,1997.

Το νέο καταστατικό του Παραρτήματος Σαλαμίνας εγκρίθηκε από την τακτική Γενική του Συνέλευση στις 28/5/2014, εγκρίθηκε από το Ειρηνοδικείο Σαλαμίνας το Νοέμβριο του 2014 και εγκρίθηκε από το Πρωτοδικείο Πειραιά στις 15 Απριλίου 2016.

Σύμφωνα με το καταστατικό λειτουργίας, τόσο το παλιό όσο και το νέο, το Λύκειο των Ελληνίδων-Παράρτημα Σαλαμίνας ορίζεται σαν Σωματείο μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα με την παραπάνω επωνυμία.

Σκοποί του είναι:

1.«Η μελέτη, η επιστημονική καταγραφή και διατήρηση των ελληνικών εθίμων και παραδόσεων, μέσα στα πλαίσια της εθνικής μας ζωής».

2.«Η εξύψωση της Ελληνίδας, η ηθική συμπαράσταση στη μητέρα και το παιδί, η ισότητα και η ισοτιμία των φύλων».

3.«Η προαγωγή του εθελοντισμού κα της κοινωνικής αλληλεγγύης».

Μέσα για την επίτευξη των σκοπών του Σωματείου είναι:

1.«Η επιστημονική έρευνα, η συλλογή και συντήρηση εθνικών ενδυμασιών και λοιπών λαογραφικών στοιχείων, η διατήρηση και η διάδοσή τους με επιδείξεις

³⁹Η συνέντευξη πραγματοποιήθηκε με την Πρόεδρο του Παραρτήματος κα Σακελλαρίου-Δελμηγάλη Αναστασία στις 27-12-2016.

και εκδόσεις λευκωμάτων, βιβλίων, ψηφιακών δίσκων κασετών βίντεο cd rom και dvd.

2.«Η έρευνα και η συλλογή δημοτικών χορών και τραγουδιών, η καταγραφή, η πιστή διατήρηση και ευρύτερη διάδοσή τους με τη διοργάνωση μουσικών ακροάσεων, εορτών και χορευτικών επιδείξεων».

3.«Η διοργάνωση εκθέσεων έργων της ελληνικής λαϊκής τέχνης και η μέριμνα για την επικράτησή της».

4.«Η λειτουργία δανειστικής μουσικής και οργάνων».

5.«Η διοργάνωση εκπαιδευτικών προγραμμάτων για την εκμάθηση ελληνικών παραδοσιακών χορών, τραγουδιών, παραδοσιακής μουσικής και οργάνων».

6.«Η διοργάνωση εκπαιδευτικών προγραμμάτων-σεμιναρίων εκπαίδευσης δασκάλων ελληνικού χορού».

7.«Η διοργάνωση σεμιναρίων, συνεδρίων, παρουσιάσεων και διαλέξεων από Έλληνες και ξένους ειδικούς».

8.«Η οργάνωση και λειτουργία εργαστηρίου κατασκευής εθνικών ενδυμασιών».

9.«Η συστηματική ενασχόληση, παρακολούθηση, διοργάνωση συναντήσεων, ήλιων, ημερίδων, με θέματα που αφορούν στα ανθρώπινα δικαιώματα, τα δικαιώματα, τα δικαιώματα της Γυναίκας και του παιδιού, την ισότητα και την ισοτιμία των φύλων».

10.«Η επικοινωνία με το Κεντρικό Λύκειο και τα άλλα μέλη της λυκειακής οικογένειας, σύμφωνα πάντα με το καταστατικό του Κεντρικού Λυκείου των Ελληνίδων».

4.4 Οργάνωση του συλλόγου

Ο αριθμός των εγγεγραμμένων μελών του Σωματείου είναι 215 γυναίκες καθώς δεν επιτρέπεται η συμμετοχή ανδρών στο Λύκειο των Ελληνίδων⁴⁰. Απαρτίζεται από δόκιμα, τακτικά, αρωγά και επίτιμα μέλη.

Σύμφωνα με το καταστατικό λειτουργίας του, **δόκιμα μέλη** ονομάζονται όλα τα νέα μέλη, τα οποία δύο χρόνια μετά την εγγραφή τους ονομάζονται τακτικά, εφόσον σε αυτό το διάστημα προσέφεραν τις υπηρεσίες τους στο Λύκειο ή εργάστηκαν σε ένα από τα τμήματά του και είναι μόνο γυναίκες. **Αρωγά μέλη** εκλέγονται άτομα και των δύο φύλων, καθώς και πρόσωπα ξένης υπηκοότητας, που θα βοηθήσουν στους σκοπούς του Λυκείου με υλικοτεχνική, χρηματική ή άλλου είδους νόμιμη προσφορά. **Επίτιμα μέλη** ανακηρύσσονται με απόφαση της Γενικής Συνέλευσης, ύστερα από πρόταση του Δ.Σ. , πρόσωπα που έχουν διακριθεί για εθνική και κοινωνική δράση ή έχουν προσφέρει στο Λύκειο εξαιρετικές υπηρεσίες.

Πρέπει να σημειωθεί ότι μέλη του μπορεί του μπορούν να είναι οποιεσδήποτε γυναίκες, ανεξαρτήτως της καταγωγής του, δηλαδή επίσημα το σωματείο δεν έχει αυστηρά τοπικιστικό χαρακτήρα διευκολύνοντας έτσι την ενσωμάτωση και μελών της τοπικής κοινωνίας που δεν είναι αυτόχθονες.

Οι Γενικές Συνελεύσεις του συγκεκριμένου Παραρτήματος πραγματοποιούνται μία φορά μέσα στο έτος μεταξύ των μηνών Μάρτη και Απρίλη και λαμβάνουν μέρος τα τακτικά μέλη του τα οποία είναι ταμειακώς εντάξει.

Το Διοικητικό Συμβούλιο εκλέγεται Γενική Συνέλευση του Παραρτήματος με μυστική ψηφοφορία. Απαρτίζεται από 7 έως 17 μέλη και η θητεία του είναι τετραετής. Δεν επιτρέπεται η συμμετοχή σε αυτό πολιτικών προσώπων ακόμα και ατόμων εκλεγμένων στην τοπική αυτοδιοίκηση. Η πρόεδρος αναφέρει σαν παράδειγμα ότι κάποιο από τα μέλη του που θέλησε να ασχοληθεί με τα κοινά σε τοπικό επίπεδο παραιτήθηκε από το διοικητικό συμβούλιο. Επίσης δεν επιτρέπεται να αποτελούν μέλη του διοικητικού συμβουλίου άτομα τα οποία συνδέονται μεταξύ τους με συγγένεια α' και β' βαθμού. Η αιφνίδια απώλεια μελών του Διοικητικού Συμβουλίου⁴¹ καλύπτεται από τα επιλαχόντα μέλη και αν δεν επιθυμούν την ανάμειξή τους, τότε οι αντικαταστάτριες προτείνονται απευθείας από το Διοικητικό Συμβούλιο.

⁴⁰ Εξ' αιτίας αυτού του όρου έχει ιδρυθεί στην Αθήνα «Σύλλογος Φίλων του Λυκείου των Ελληνίδων» ο οποίος απαρτίζεται και από άνδρες. Συμμετοχή ανδρών όμως επιτρέπεται στα χορευτικά τμήματα.

⁴¹ Το 2015 και το 2016 απεβίωσαν αιφνιδίως τρία από τα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου.

Το Λύκειο Ελληνίδων της Σαλαμίνας είναι ιδιαίτερα αγαπητό στο νησί. Σύμφωνα με τα λεγόμενα της Προέδρου του *«ο κόσμος το έχει αγκαλιάσει όλα αυτά τα χρόνια που δραστηριοποιείται στα πολιτιστικά δρώμενα του νησιού. Δεν έχουμε κανένα παράπονο από τον κόσμο»*. Πρόκειται για μια πραγματικότητα η οποία γίνεται αισθητή παρατηρώντας την συμμετοχή του κόσμου στις διάφορες εκδηλώσεις του καθώς και στην πληθώρα δωρεών ποικίλων αντικειμένων τα οποία αποτελούν κειμήλια διαφόρων οικογενειών του νησιού και τα εμπιστεύονται να φυλαχθούν στους χώρους και στις συλλογές του σωματείου.

4.5 Τα οικονομικά του Συλλόγου

Τα έσοδα του σωματείου προέρχονται από τις εισφορές των μελών του, από τα δίδακτρα που πληρώνουν οι μαθητές των διαφόρων τμημάτων διδασκαλίας χορού και από τις διάφορες εκδηλώσεις που διοργανώνονται από το σωματείο.

Μέχρι πριν μια πενταετία η μοναδική επιχορήγηση που λάμβανε ήταν από το Δήμο Σαλαμίνας, ενώ δεν έχει επιχορηγηθεί έως τώρα από κανέναν άλλο φορέα. Επίσης, δεν υπάρχει κάποιο κληροδότημα το οποίο να διαχειρίζεται το συγκεκριμένο σωματείο. Υπάρχουν όμως φίλοι και μέλη του που βοηθούν όποτε παραστεί ανάγκη με οποιονδήποτε τρόπο μπορούν, με πρόσφατο παράδειγμα αυτό της αμισθί παραχώρησης των νέων χώρων στέγασής του.

Επίσης χρήματα συγκεντρώνονται και από λαχειοφόρο αγορά. Η πώληση των λαχνών ξεκινά πριν το Πάσχα και η κλήρωση γίνεται το Σάββατο του Λαζάρου. Μέχρι πριν δύο χρόνια κληρώνονταν πέντε αρνιά για το πασχαλινό τραπέζι των τυχερών, ενώ πέρυσι κληρώθηκαν δύο τετραήμερα ταξίδια αναψυχής.

4.6 Κοινωνικές και πολιτιστικές δραστηριότητες

Η κοπή της πίτας γίνεται κάθε χρόνο την τελευταία Κυριακή του Γενάρη στα γραφεία του και ποτέ σε κάποιο μαγαζί. Προσκαλούνται τα μέλη του, οι φίλοι του και διάφοροι τοπικοί φορείς μέσα σε ένα ζεστό κλίμα φιλοξενίας όπου τα μέλη του παραρτήματος κερνούν γλυκά παρασκευασμένα από τις ίδιες, λουκουμάδες κα ζεστό κρασί.

Το παράρτημα επίσης οργανώνει κάθε χρόνο μετά το πέρας της παρέλασης της 28^{ης} Οκτωβρίου δεξίωση για τις τοπικές αρχές και άλλα μέλη της τοπικής κοινωνίας.

Χοροεσπερίδες έχουν διοργανωθεί κατά το παρελθόν τις Απόκριες και μια φορά Χριστούγεννα, όμως δεν είναι εκδηλώσεις οι οποίες πραγματοποιούνται σε ετήσια βάση.

Την τελευταία Κυριακή πριν τα Χριστούγεννα διοργανώνεται το χριστουγεννιάτικο παζάρι του. Ξεκίνησε από τα πρώτα χρόνια ίδρυσης του σωματείου και εξακολουθεί μέχρι και σήμερα. Αρχικά διοργανωνόταν μέσα στους χώρους του παραρτήματος όμως εδώ και αρκετά χρόνια γίνεται υπαίθρια σε κεντρικό σημείο της πόλη κάνοντας ένα άνοιγμα προς την τοπική κοινωνία. Σ' αυτό πωλούνται χριστουγεννιάτικα γλυκά τα οποία παρασκευάζονται από κυρίες μέλη του και από φίλες του Λυκείου και πωλούνται με σκοπό την οικονομική ενίσχυσή του. Ταυτόχρονα η χορωδία του λέει τα κάλαντα στους κεντρικούς δρόμους της πόλης της Σαλαμίνας, στην οποία συμμετέχουν παιδιά διαφόρων ηλικιών, όχι πάντα ντυμένα με παραδοσιακές στολές.

Επίσης διοργανώνονται εκδρομές εκπαιδευτικού χαρακτήρα για τα παιδιά των τμημάτων διδασκαλίας χορών αλλά και για ενήλικα μέλη, καθώς και παρακολούθησεις ποιοτικών θεατρικών παραστάσεων.

Συμμετέχουν σε οποιαδήποτε κοινωνική εκδήλωση ή θρησκευτική προσκληθούν, σε εκδηλώσεις του Δήμου και ιερών ναών της Σαλαμίνας.

Η Πρόεδρος του θεωρεί σημαντική αλλαγή την μετακίνηση των κυρίων χώρων του Παραρτήματος στα κτίρια αυτά που τους παραχωρήθηκαν τα οποία βρίσκονται σε μια από τις παλιές γειτονιές της πόλης και το κυριότερο «είναι η γειτονιά που έζησε ο Γιώργος Παπασιδέρης, οι οικογένειες των λαϊκών οργανοπαιχτών και τραγουδιστών, των Ανδριανών και των Φράττηδων». Πιστεύει ότι

«το Λύκειο θα έρθει πιο κοντά στον κόσμο της Κούλουρης και θα δώσει ζωή και χρώμα στο κέντρο και τις γειτονιές του. Μόνο και μόνο που ακούγονται παραδοσιακά τραγούδια στη γειτονιά όλη την εβδομάδα σχεδόν θεωρείται κάτι σημαντικό για την περιοχή και τους κατοίκους της.

4.7 Χορευτικά συγκροτήματα - Χορωδία

Το Παράρτημα του Λυκείου Ελληνίδων στη Σαλαμίνα έχει οργανώσει τμήματα διδασκαλίας χορού στα οποία φοιτούν περίπου 160 παιδιά ενώ υπάρχει και η χορευτική του ομάδα η οποία απαρτίζεται από 30 ενήλικα άτομα, παλαιά μέλη των τμημάτων διδασκαλίας χορού τα οποία στηρίζουν και τις παραστάσεις του. Τα παιδιά που φοιτούν στα τμήματα διδασκαλίας χορού πληρώνουν μηνιαία δίδακτρα, ενώ όταν ενταχθούν στη χορευτική ομάδα δεν πληρώνουν δίδακτρα ή εισφορά όπως και όλα τα μέλη της.

Δραστηριοποιούνται 4 χοροδιδάσκαλοι εκ των οποίων ο ένας ο κος Γλαύκος Χαρμαντάς ο οποίος είναι ο αρχαιότερος απ' όλους διδάσκοντας από τα πρώτα χρόνια ίδρυσης των χορευτικών τμημάτων και οι υπόλοιποι χοροδιδάσκαλοι υπήρξαν μαθητές του. Οι χοροί που διδάσκονται και χορεύονται στις παραστάσεις είναι και τοπικοί αλλά και χοροί από όλη την Ελλάδα. Μάλιστα η πρόεδρος αναφέρει ότι πολλοί Σαλαμίνιοι διαμαρτύρονται και ζητούν μεγαλύτερη προβολή των τοπικών χορών. Όμως σύμφωνα με τις αρχές του Λυκείου των Ελληνίδων, όπως αναφέρει η Πρόεδρος, το «το Λύκειο προσπαθεί μέσα από τις δραστηριότητές του να ενώσει όλη την Ελλάδα και όχι μόνο να προβάλει τον τόπο προέλευσης του κάθε Παραρτήματος. Φυσικά σε όλες του τις παραστάσεις παρουσιάζονται και οι τοπικοί χοροί αλλά και η τοπική φορεσιά».

Επίσης, τα χορευτικά συγκροτήματα του Παραρτήματος έχουν συμμετάσχει στην Πολιτιστική Ολυμπιάδα στο Πεκίνο (2008) η οποία είχε θέμα «Δυόμισι χιλιάδες χρόνια ελληνικής μουσικής παράδοσης». Επίσης έχουν εμφανιστεί στην εκπομπή της ΕΡΤ «Το αλάτι της γης» την οποία παρουσιάζει ο καθηγητής κ Λάμπρος Λιάβας. (2011-“Αλάτι της γης χριστουγεννιάτικο”, 2013- “Πασχαλινό γλέντι”, 2014-“Αφιέρωμα στο Γιώργο Παπασιδέρη”⁴²).

Επιπλέον υπάρχει παιδική χορωδία παραδοσιακού τραγουδιού υπό τη διεύθυνση του κου Ιωάννη Παυλόπουλου.

⁴² Ο Γ. Παπασιδέρης, «ο βάρδος του δημοτικού τραγουδιού», γεννήθηκε, έζησε και πέθανε στη Σαλαμίνα.

4.8 Δράσεις σχετικές με τη διατήρηση της τοπικής παράδοσης

Το Παράρτημα συντηρεί μια πολύ πλούσια ιματιοθήκη. Περίπου οι μισές από τις φορεσιές είναι αυθεντικές και προέρχονται από διάφορες περιοχές της Ελλάδας. Όσον αφορά την τοπική γυναικεία φορεσιά «έχουν στην κατοχή τους 10 πλήρεις φορεσιές και πολλά μουσειακά κομμάτια της τα οποία λόγω παλαιότητας δε χρησιμοποιούνται από τα μέλη των χορευτικών ομάδων» σύμφωνα με τη μαρτυρία της Προέδρου.

Επίσης στο συγκεκριμένο θέμα ανέφερε ότι έχουν αγοραστεί από το Παράρτημα όλες οι τοπικές φορεσιές που πουλήθηκαν από τους ιδιοκτήτες τους μη αφήνοντας να φύγουν από το νησί, ενώ πολλές τους έχουν δωρισθεί.

Δεν έχει επιδιωχθεί η ίδρυση σχολή κεντητικής⁴³, κατασκευής γιορντανιού⁴⁴ και εκμάθησης κοπανελιών⁴⁵ γιατί στο νησί δραστηριοποιούνται σχετικά δύο σχολές των ΝΕΛΕ και δεν επιθυμούν τα μέλη του Παραρτήματος να δημιουργηθεί κλίμα αντιπαράθεσης με τους φορείς αυτούς καθώς, όπως μας αναφέρει η Πρόεδρος, και αυτοί οι όμιλοι προσφέρουν στη διατήρηση της τοπικής παράδοσης.

Επίσης το Παράρτημα συμμετείχε ενεργά στην προσπάθεια των εκάστοτε δημοτικών αρχών να αναβιώσουν αποκριάτικους χορούς στις πλατείες του νησιού τη δεκαετία του '90 έως τις αρχές αυτής του 2000 με την παρουσία των χορευτικών του τμημάτων. Επίσης από το 2015 ξεκίνησε με ιδιωτική πρωτοβουλία των κατοίκων σε μια από τις παλιές γειτονιές της πόλης (στην οποία μεταφέρθηκε πρόσφατα το Παράρτημα) η αναβίωση του εθίμου του Σιρ-Μελέτη⁴⁶. Από το 2016 τα μέλη του Παραρτήματος συμμετέχουν στη αναβίωση με στόχο από το 2017 να είναι ευρύτερη η συμμετοχή τους.

⁴³ Στις σχολές κεντητικής στη Σαλαμίνα διδάσκεται εκτός από όλα τα άλλα και η κατασκευή τοπικών φορεσιών οι οποίες είναι ιδιαίτερα στολισμένες με χρυσά κεντήματα.

⁴⁴ Κόσμημα με “μαγικοαποτρεπτικό σκοπό” φτιαγμένο με χάντρες από γιούσουρι, φίντισι και κόκκινο κοράλλι με σχήμα δαχτυλίου, το οποίο φοριούνταν με την επίσημη τοπική φορεσιά.

⁴⁵ Κοπανέλι είναι η τεχνική κατασκευής λεπτεπίλεπτης δαντέλας με τη βοήθεια ενός υφασμάτινου σάκου γεμισμένου με άχυρο, πάνω στο οποίο τοποθετείται χαρτόνι με το σχέδιο της δαντέλας και με καρφίτσες στερεώνεται στο σχέδιο η κλωστή η οποία είναι τυλιγμένη στα ξύλινα κοπανέλια τα οποία πλέκονται μεταξύ τους δίνοντας πανέμορφα αποτελέσματα.

⁴⁶ Στις 31 Αυγούστου παραμονή της γιορτής του Αγίου Μελετίου στις πλατείες διαφόρων περιοχών του νησιού, συγκεντρώνονταν όλα τα άχρηστα από τα σπίτια αντικείμενα καθώς και τα υπολείμματα από τον καθαρισμό των ξύλινων βαρελιών πριν την τοποθέτηση σε αυτά του νέου μούστου και καίγονταν πανηγυρικά. Μικροί και μεγάλοι πηδούσαν πάνω από τις φωτιές, το έθιμο σταμάτησε τη δεκαετία του '70 και αναβίωσε στην συγκεκριμένη γειτονιά τη δεκαετία του 2000.

Επίσης, παρατηρούμε ότι μέσα το χώρο της ιματιοθήκης υπάρχει πάνω σε ένα τραπέζι μια καταστόλιστη κουλούρα. Πρόκειται για αυτήν που στη Σαλαμίνα ονομάζεται «κουλούρα του γαμπρού» και πήγαινε η φρεσκοαρραβωνιασμένη κοπέλα τη Μεγάλη Εβδομάδα στο σπίτι του γαμπρού μαζί με τα πασχαλινά δώρα για το γαμπρό και τα πεθερικά της. Ήταν παρασκευασμένη από μια ζύμη σαν αυτή των πασχαλινών κουλουριών και αφού είχε ψηθεί είχε μελωθεί η πάνω πλευρά της, η οποία ήταν στολισμένη με διάφορα σχέδια –σύμβολα ευγονίας και ευτυχίας (ζευγάρια πουλιών, κληματόφυλλα και βλαστάρια κληματαριάς, τσαμπιά από σταφύλια και ζυγό αριθμό κόκκινων αυγών).

Τα τελευταία χρόνια παρουσιάζονται νέες χρήσεις της σε ένα διευρυμένο χρονικό πλαίσιο. Αφαιρώντας τα κόκκινα αυγά εμφανίζεται σε διάφορες ευχάριστες στιγμές της ζωής των Σαλαμινίων (γέννηση παιδιού, εγκαίνια, εισαγωγή σε σχολές ΑΕΙ ή ΤΕΙ, αποφοίτηση από τις σχολές αυτές, ακόμα και σαν βασιλόπιτα την Πρωτοχρονιά). Πρόκειται ένα έθιμο το οποίο δε χάθηκε, αλλά συνέχισε να υπάρχει έχοντας διευρύνει την παρουσία του στην καθημερινότητα της κοινότητας.

4.9 Ετήσιες θεατρικές παραστάσεις

Οι θεατρικές παραστάσεις που διοργανώνονται από το Παράρτημα είναι πάντοτε θεματικές. Είναι επίσης και πηγή εσόδων από τα εισιτήρια που πωλούνται. Κάθε δύο χρόνια πραγματοποιούνται οι παραστάσεις της χορευτικής ομάδας των ενηλίκων και κάθε χρόνο οι παιδικές παραστάσεις. Ενδεικτικά αναφέρονται οι παρακάτω τίτλοι παραστάσεων:

- **Παραστάσεις χορευτικών ομάδων ενηλίκων**

1997: «Χορός και τραγούδι στον κύκλο του χρόνου» (παρουσιάστηκε στο Δημοτικό Θέατρο Πειραιά)

1999: «Ένας χορευτής, μια ιστορία»

2000: «Της Παναγιάς τα πανηγύρια»

2002: «20 χρόνια χορεύοντας»

2005: «Ο ζωντανός ο χωρισμός παρηγοριά δεν έχει»

2008: «Κίνηση, μέλος, λόγος στήσαν χορό αντάμα»

2010: «Βαστάει ο δράκος το νερό, βαστάει το πανηγύρι»

2011: «Από Άνδρου εις Αθήνας» το οποίο παρουσιάστηκε στο ίδρυμα Μ. Κακογιάννης

2012: «Στου χρόνου τα γυρίσματα»

- **Παραστάσεις παιδικών χορευτικών ομάδων**

«Θέρος, τρύγος, πόλεμος»

«Τα ζυμώματα»

«Κόρη το μαντιλάκι σου»

«Μέρα λαμπρή, μέρα γιορτή, μέρα λουλουδιασμένη»

«Την τρανή την Αποκριά»

«Μάνα με τα λουλούδια σου»

«Χέρι που δουλεύει ποτέ δε ζητιανεύει»

«Ένα νερό, κρύο νερό»

«Το λεν' τ' αηδόνια στα κλαδιά τ' αγρίμια στα λαγκάδια»

«Φύσα αεράκι»

«Σίτος, οίνος, έλαιον τα τρία αγαθά του κόσμου»

4.10 Πολιτιστικές ανταλλαγές με συλλόγους άλλων χωρών

Το Παράρτημα της Σαλαμίνας από το 2009 δημιούργησε ένα νέο θεσμό, αυτό του Φεστιβάλ. Πραγματοποιείται κάθε δύο χρόνια πάντα καλοκαίρι. Ματαιώθηκε αυτό του 2015 λόγω των capital controls που επιβλήθηκαν το καλοκαίρι αυτό. Σε αυτό συμμετέχουν χορευτικά συγκροτήματα άλλων χωρών. Τα μέλη τους συμμετέχουν σε διάφορες εκδηλώσεις που λαμβάνουν χώρα στη Σαλαμίνα και το φεστιβάλ κλείνει με μια μεγάλη παράσταση στο Ευριπίδείο Θέατρο (ανοιχτό θέατρο στη Σαλαμίνα) στην οποία παίρνουν όλα τα φιλοξενούμενα χορευτικά συγκροτήματα και αυτό του τοπικού Παραρτήματος.

Φιλοξενούνται 80 άτομα πάντα με τη βοήθεια εθελοντών, των τοπικών αρχών και αρκετών χορηγών.

Τα φεστιβάλ που έχουν οργανωθεί έως τώρα είχαν τις συμμετοχές των παρακάτω χωρών:

- **2009:** Πορτογαλία-Ουγγαρία_Σικελία
- **2011:** Κύπρος-Ιταλία-Σλοβακία
- **2013:** Πολωνία-Ουγγαρία-Σερβία
- **2017:** Ρωσία, Ρουμανία, Ισπανία

4.11 Ομιλίες – Διαλέξεις – Σεμινάρια – Εκπαιδευτικές Εκδρομές

Πρέπει να αναφερθεί ότι διοργανώνονται ομιλίες και διαλέξεις με διάφορα θέματα άλλοτε σχετικά με θέματα λαογραφικά, άλλοτε με θέματα ιστορικά. Έτσι έχουν πραγματοποιηθεί διαλέξεις για τον Ι. Καποδίστρια, τον Μακρυγιάννη, το ελληνικό κόσμημα, για τα έθιμα του γάμου στην Κύπρο, τις Αποκριές στη Σαλαμίνα κ.ά.

Επιπλέον διοργανώθηκε το 2014 σεμινάριο σχετικό με τη μεθοδολογία έρευνας, ενώ πρόκειται να διοργανωθεί σεμινάριο σχετικό με την έρευνα του τουριστικού αντίκτυπου που έχει η διοργάνωση των φεστιβάλ στο νησί.

Τον Μάιο 2018 οργανώθηκε σε συνεργασία με το Κέντρο ελληνικής Μουσικής Φοίβος Ανωγιανάκης σεμινάριο για τους εκπαιδευτικούς της Σαλαμίνας με θέμα: «Εκπαιδευτικές Δράσεις για την Παραδοσιακή Μουσική».

Άλλα σεμινάρια που έχουν διοργανωθεί αφορούν τους χοροδιδασκάλους και σχετίζονται με την εκμάθηση χορών από διαφορές περιοχές της Ελλάδας καθώς και με ποικίλα λαογραφικά θέματα (Κύθνο, Μύκονο, Καπαδοκία, Κρήτη, Κάρπαθος, Σέρρες). Οι χοροί διδάχτηκαν από χορευτές των περιοχών αυτών.

Πολύ τακτικά διοργανώνονται εκδρομές που απευθύνονται τόσο στα νεαρά μέλη του Παραρτήματος όσο και στα ενήλικα και έχουν πάντοτε εκπαιδευτικό χαρακτήρα.

Έχουν έως τώρα διοργανωθεί εκπαιδευτικές εκδρομές στο «Μουσείο Μπενάκη», στο «Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης», στο «Μουσείο Μουσικών Οργάνων Φοίβου Ανωγιανάκη», στο Λύκειο των Ελληνίδων-Παράρτημα Καλαμάτας για να δουν τη συλλογή των παραδοσιακών ενδυμασιών του, στο «Μουσείο Υδροκίνησης Δημητσάνας», στο «Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα», στο «Μουσείο Ελιάς και Ελληνικού Λαδιού» στη Σπάρτη, στο «Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης» κ.ά.

4.12 Βιβλιοθήκη – Εκδόσεις - Κυκλοφορία CD

Στους χώρους του στεγάζεται μια μικρή μα αξιόλογη βιβλιοθήκη η οποία περιλαμβάνει βιβλία λαογραφικού περιεχομένου, εγκυκλοπαίδειες και διάφορες τοπικές εκδόσεις.

Το παράρτημα έχει εκδώσει επετειακό λεύκωμα 24 σελίδων για τη συμπλήρωση των 30 ετών λειτουργίας του παραρτήματος η οποία γιορτάστηκε ε μια μεγάλη χορευτική παράσταση.

Πρόκειται ουσιαστικά για το πρόγραμμα της παράστασης μέσα στο οποίο περιλαμβάνονται στοιχεία σχετικά με την ιστορία του παραρτήματος, την παράσταση και φωτογραφίες από τις πρόβες, από παλιότερες παραστάσεις, αλλά και από τη ζωή και τα γλέντια παλαιότερων εποχών στη Σαλαμίνα.

Επίσης έχει κυκλοφορήσει σε βινίλιο και cd συλλογή τοπικών τραγουδιών με τον τίτλο «Τραγούδια και χοροί της Σαλαμίνας» μέσα το οποίο υπάρχει φυλλάδιο με διάφορες σχετικές φωτογραφίες καθώς και τα λόγια των τραγουδιών (άλλα στην αρβανίτικη διάλεκτο και άλλα στη νεοελληνική) με την επιμέλεια του Ι. Δρανδάκη.

Σημαντική είναι η συλλογή από τις ευχετήριες κάρτες Χριστουγέννων και Πρωτοχρονιάς που τυπώνει και διανέμει το Παράρτημα. Τα θέματά τους είναι δημιουργίες της εικαστικού και μέλους του κας Σήλιας Γιαννακοπούλου, ενώ στο εσωτερικό τους εκτός από ευχές τυπώνονται και στίχοι σχετικοί με τις γιορτές αυτές γραμμένοι από το μέλος του κα Βασκανή Τρικαλίτη-Μανιάτη.

Πρέπει να αναφερθεί ότι και οι αφίσες των εκδηλώσεων του παραρτήματος είναι ιδιαίτερα προσεγμένες και σωστά επιμελημένες αποτελώντας μια επίσης σημαντική συλλογή.

4.13 Κοινωνικές διαστάσεις – Το παρόν του Συλλόγου

Μέσα από τις συνεντεύξεις των δύο πληροφορητριών, την έρευνα του αρχειακού υλικού και γενικά τις δραστηριότητες του Παραρτήματος φαίνεται ότι πρόκειται για ένα σύλλογο ιδιαίτερα δραστήριο και ενεργό. Τα μέλη του προσφέρουν εθελοντικά τις υπηρεσίες τους και αυτό αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα πλεονεκτήματά του. Αποτελεί παράδειγμα εθελοντισμού κάτι, το οποίο έχει τόση ανάγκη η κοινωνία σήμερα.

Είναι ιδιαίτερα αγαπητός στους Σαλαμίνιους και αυτό φαίνεται τόσο από τη συμμετοχή τους στα διοικητικά όργανα του Παραρτήματος, τη συμμετοχή στις δράσεις και τις εκδηλώσεις, τη δωρεά πολύτιμων τμημάτων της παραδοσιακής φορεσιάς από διάφορες οικογένειες, την δωρεάν παραχώρηση χώρων για τη στέγασή του και την εθελοντική προσφορά εργασίας από πάρα πολλά άτομα όταν είναι ανάγκη κάποια από τα οποία ενισχύουν το Παράρτημα και οικονομικά για να ανταπεξέλθει έκτακτες οικονομικές του υποχρεώσεις. Συμβάλλει άμεσα στην άτυπη εκπαίδευση των νέων του νησιού υλοποιώντας τους σκοπούς του καταστατικού γύρω από την καταγραφή, διατήρηση και διάδοση του λαϊκού πολιτισμού του τόπου.

Τα νεαρά μέλη των χορευτικών συγκροτημάτων είναι αρκετά και παρά την ίδρυση και λειτουργία νέων πολιτιστικών συλλόγων στο νησί (Κρήτες και Πόντιοι), το Παράρτημα του Λυκείου των Ελληνίδων εξακολουθεί να έχει τα πρωτεία σε αριθμό μελών και στήριξη από την τοπική κοινότητα. Οι Σαλαμίνιοι εξακολουθούν να αγκαλιάζουν και να στηρίζουν το Παράρτημα του Λυκείου των Ελληνίδων της Σαλαμίνας συμμετέχοντας στις εκδηλώσεις του και εγγράφοντας τα παιδιά τους στα χορευτικά του τμήματα, ενώ μέλη του αποτελούν και άτομα τα οποία δεν είναι αυτόχθονες όμως αγαπούν τον τοπικό λαϊκό πολιτισμό και προσπαθούν να τον γνωρίσουν, όπως φαίνεται μέσα από το αρχείο του σωματείου .

Οι δεσμοί μεταξύ των μελών τους είναι ιδιαίτερα ισχυροί. Αρκετές γνωριμίες που ξεκίνησαν μεταξύ τους οδήγησαν σε γάμους με αποτέλεσμα να υπάρχουν και να δραστηριοποιούνται σε αυτό ολόκληρες πλέον οικογένειες.

Όσον αφορά τη σχέση μεταξύ των μελών του Δ. Σ. όσο και των μελών των χορευτικών ομάδων του Παραρτήματος η πρόεδρος του μας αναφέρει ότι είναι άρρηκτα δεμένα, υπάρχει έντονο δέσιμο μεταξύ τους και κάθε νέο μέλος αγκαλιάζεται από τα παλιότερα και εντάσσεται αμέσως. Πρόκειται επομένως για έναν

σύλλογο υγιή και ενεργό με σημαντική επιρροή στα πολιτιστικά δρώμενα της Σαλαμίνας.

5. Η πολιτιστική ταυτότητα του πληθυσμού της Σαλαμίνας

Σχετικά με το ζήτημα της ταυτότητας των κατοίκων της Σαλαμίνας, ο Πέτρος Φουρίκης⁴⁷, με καταγωγή από τη Σαλαμίνα, επικεντρώνεται στο θέμα της αρβανίτικης καταγωγής τους. Μέσα από την επιστημονική προσέγγιση του στο θέμα της ταυτότητας των Σαλαμινίων υποστήριξε την αδιατάρακτη σχέση ελληνικών και αλβανικών μιλώντας για το ελληνοαλβανικό χαρακτήρα της γλώσσας και των συνθηθειών των Αρβανίτικων φύλων.

Υποστηρίζει την ελληνικότητα της ταυτότητας των Αρβανιτών αναφέροντας ότι οι συνήθειές τους ήταν συνήθειες ελληνικές οι οποίες σε πολλά μέρη της Ελλάδας έσβησαν και διατηρήθηκαν περισσότερο και για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα από τους Αρβανίτες.

Οι λαογραφικές μελέτες που εκπονήθηκαν και δημοσιεύτηκαν κατά καιρούς από Έλληνες λαογράφους καθώς και από τοπικούς λόγιους και ερασιτέχνες λαογράφους, στηρίζουν την ελληνική καταγωγή και ταυτότητα των αρβανίτικων φύλων αλλά και την πολιτισμική τους διαφορετικότητα με βασικό χαρακτηριστικό στοιχείο της ετερότητάς τους τη γλώσσα⁴⁸.

Η γλώσσα αυτή και η χρήση της αποτελούν κάποια από τα στοιχεία τα οποία επηρέασαν την πολιτιστική ταυτότητα των αρβανίτικων φύλων. Άλλα στοιχεία είναι οι τόποι μόνιμης διαμονής τους, οι επαγγελματικές τους ενασχολήσεις (γεωργία, κτηνοτροφία, επαγγέλματα του δάσους) και στερεοτυπικά χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς τους θετικά και αρνητικά (φιλοξενία, μπέσα, εντιμότητα, γενναιοδωρία, στενομυαλιά, συντηρητικότητα, δυστροπία).

Πιο συγκεκριμένα σύμφωνα τους ερευνητές του θέματος, ο πληθυσμός της Σαλαμίνας άγει την καταγωγή του από φύλα Αρβανιτών τα οποία εγκαταστάθηκαν στη Σαλαμίνα όπως και σε άλλα νησιά του Αργοναυτικού περίπου τον 16^ο αιώνα⁴⁹ τα οποία ήταν χριστιανοί. Σχετικά ο Κ. Μπίρης⁵⁰ αναφέρει ότι για πρώτη φορά αναφέρονται Αρβανίτες κάτοικοι στην Κούλουρη (Σαλαμίνα) στην έκθεση του προξένου της Αγγλία Ι. Ζιρώ το 1674, χωρίς όμως να εξηγεί πότε και υπό ποιες

⁴⁷ Π. Φουρίκης, *Γάμος και Γαμήλια Σύμβολα στη Σαλαμίνα*, Αθήνα 1996: Θάμυρις

⁴⁸ Α. Οικονόμου, (2013). «Ζητήματα Ταυτότητας και Ετερότητας των Εθνοπολιτισμικών Ομάδων στην Λαογραφία και στην Κοινωνική Ανθρωπολογία. Η περίπτωση των Αρβανιτών», *Λαογραφία. Δελτίον της Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρείας* (ΜΒ'), (2013), σελ. 673-692.

⁴⁹ Ν. Ι. Σαλτάρης, *Η ζωή των Αρβανιτών*, Αθήνα 1986: Εκδόσεις Γ. Γέρου

⁵⁰ Κ. Η. Μπίρης, *Αρβανίτες. Οι Δωριείς του Νεώτερου Ελληνισμού*, Αθήνα 2005: Μέλισσα

συνθήκες εγκαταστάθηκαν εκεί. Αναφέρει επίσης ότι το νησί κατοικούνταν από 600 άτομα εκ των οποίων τα μισά ήταν Αρβανίτες.

Κατά το Ν. Σαλτάρη⁵¹ οι Αρβανίτες της Σαλαμίνας πιθανόν είναι από τους παλαιότερους που κατέβηκαν στην Ελλάδα και φαίνεται πως διατηρούν, ξέχωρα από τους άλλους Αρβανίτες, γλωσσικούς τύπους της παλιότερης αλβανικής γλώσσας της εποχής έλευσής τους στη χώρα.

Ο ίδιος επίσης αναφέρει ότι φορούσαν τις παραδοσιακές τους ενδυμασίες και ζούσαν με τον πατροπαράδοτο τρόπο ζωής. Δεν άργησαν να προσαρμοστούν στις νέες συνθήκες ζωής του τόπου και για να επιζήσουν αναγκάστηκαν να στραφούν σε νέους τρόπους βιοπορισμού και να αποκτήσουν νέες συνήθειες και έθιμα. Εξακολουθούν να ασχολούνται με αγροκτηνοτροφικές εργασίες αλλά σταδιακά αρχίζουν να προσεγγίζουν τα επαγγέλματα της θάλασσας. Σταδιακά με την πάροδο των χρόνων εξελληνίσθηκαν και αφομοιώθηκαν, διατηρώντας τα επώνυμά τους και τα τοπωνύμια.

Διατηρούσαν εξαιρετικές σχέσεις με τους Αθηναίους και γενικά πιστεύεται ότι οι Αρβανίτες παρουσιάστηκαν στη Σαλαμίνα μετά τον 16^ο αιώνα, οδηγώντας έτσι τους ερευνητές στο συμπέρασμα ότι αποτελούσαν τμήμα των πληθυσμών που μετακίνησαν οι Τούρκοι τον 16^ο αιώνα και μάλιστα αποτελούν τους Καμπίτες της Ακροναυπλίας από τους οποίους προέρχονται και οι γκάγκαροι της Αθήνας. Κατά τον Καραστάθη Μ. Κ. «Είναι οι Αρβανίτες της Ελλάδας σάρκα από τη σάρκα του Ελληνισμού».

Η κοινωνία τους αρκετά κλειστή με προσπάθειες επικοινωνίας με άλλες, μέσω της σύναψης γάμων, επαγγελματικών σχέσεων, κουμπαριών αποκτώντας σταδιακά έναν ευρύτερο χαρακτήρα δεχόμενοι επιρροές από πληθυσμούς άλλων περιοχών και καταλήγοντας στην αλληλοενσωμάτωση.

Τα καλοκαίρια οι περισσότερες οικογένειες των Σαλαμινίων οργάνωναν μian αυτοσχέδια κατασκήνωση σε ένα δάσος αρκετών στρεμμάτων το οποίο εκτείνεται γύρω από τη Μονή Φανερωμένης. Πρόκειται για μια συνήθεια η οποία ξεκίνησε πριν τον Β' παγκόσμιο πόλεμο και σταμάτησε το 1968.

Η κάθε οικογένεια έστηνε τη σκηνή της ώστε να έχει επαφή με τη θάλασσα, τον ήλιο και τον καθαρό αέρα, ζώντας μακριά από τα κτίρια και σχετικά ελεύθερη για ένα χρονικό διάστημα. Η συμβίωση αυτή είχε σαν αποτέλεσμα τη σύσφιξη των σχέσεων

⁵¹ Ν. Ι. Σαλτάρης, ο.π.

μεταξύ των μελών της αυτοσχέδιας αυτής κατασκήνωσης, που φιλοξενούσε κάθε καλοκαίρι εκατοντάδες άτομα.

Μέσα από την καθημερινή επικοινωνία τους καθώς και τη διοργάνωση γιορτών και γλεντιών με αποκορύφωση αυτό του μεγάλου πανηγυριού της Σαλαμίνας, το πανηγύρι της Ι. Μ. Φανερωμένης⁵², το οποίο αποτελούσε στοιχείο πολιτιστικής αναγνώρισης και διαφοροποίησης του τοπικού πληθυσμού από τους υπόλοιπους γειτονικούς.

Επομένως η γλώσσα, η καταγωγή, το θρησκευτικό συναίσθημα, ο λαϊκός πολιτισμός, οι κοινωνικές πεποιθήσεις, η λογική της κοινής αλληλεγγύης, αποτελούν σημαντικά στοιχεία για την οριοθέτηση και διαμόρφωση της πολιτισμικής ταυτότητας των Σαλαμινίων μέχρι και τον 19^ο αιώνα⁵³. Αξίες όπως η συμπαράσταση προς τους αναξιοπαθούντες, η πρόνοια για τα αδύναμα μέλη, η ισότητα στα δικαιώματα των ανδρών και γυναικών, η ελευθερία, συνδέονται με άυλους και υλικούς τόπους μνήμης οι οποίοι συνέχουν την ιστορική μνήμη των Σαλαμινίων.

Από την προσωπική μου εμπειρία, ως μόνιμη κάτοικος του νησιού, άγοντας την καταγωγή μου και από τους δύο γονείς από αρβανίτικες οικογένειες της Σαλαμίνας θα μπορούσε να ισχυριστώ ότι ο τρόπος ζωής της κοινωνίας των Σαλαμινίων δεν έχει αλλάξει σε πολλά σημεία. Εξακολουθούν να αποτελούν μια κλειστή κοινωνία στην οποία υπάρχουν στενοί δεσμοί μεταξύ των γηγενών κατοίκων, όμως διαχωρίζονται σαφώς, ακόμη και σήμερα, οι ντόπιοι από τους «ξένους», όπως αποκαλούν κείνους που αποφάσισαν μετά την δεκαετία του '60 να κατοικήσουν στο νησί σαν παραθεριστές αρχικά και έπειτα σαν μόνιμοι κάτοικοι.

Η χρονική περίοδος σταθμός στην μεταβολή των στοιχείων που συνθέτουν την πολιτιστική ταυτότητα του τοπικού πληθυσμού είναι η δεκαετία του 1960 καθώς τότε εντάθηκε η πώληση οικοπέδων από τους Σαλαμινίους προς αγοραστές προερχόμενους από διάφορες περιοχές της Αθήνας και του Πειραιά οι οποίοι αναζητούσαν έναν τόπο παραθερισμού για τα καλοκαίρια. Έτσι δημιουργήθηκε ένα ιδιότυπο τουριστικό ρεύμα στο νησί. Οι τουρίστες επομένως δεν προέρχονταν από

⁵² Η Ι. Μ. Φανερωμένης αποτελεί ένα πολύ σημαντικό στοιχείο στη διαμόρφωση του θρησκευτικού συναισθήματος των Σαλαμινίων καθώς αποτελεί τόπο προσκυνήματος και καταφυγής όλων των κατοίκων του νησιού στις καλές και στις δύσκολες στιγμές της ζωής τους.

⁵³ Π. Ι. Βελτανισιάν, *Η ταυτότητα της Σαλαμίνας από τα τέλη του 17^{ου} αιώνα έως και τα μέσα του 19^{ου} αιώνα: μια ιστορική και λαογραφική προσέγγιση μέσα από τα διακιοπρακτικά έγγραφα αρχείων, προφορικές παραδόσεις, περιηγητικά κείμενα και άλλες πρωτογενείς πηγές*, Αθήνα 2018: Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών

χώρες του εξωτερικού, καθώς στο νησί υπήρχαν και υπάρχουν ελάχιστες ξενοδοχειακές επιχειρήσεις οι οποίες θα μπορούσαν να τους εξυπηρετήσουν.

Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα την αύξηση των εισοδημάτων των ντόπιων οικογενειών και την δημιουργία μιας τάξης «νεόπλουτων» των οποίων τα εισοδήματα στηρίζονταν στις πωλήσεις οικοπέδων γης. Αυτό επέφερε την συγκέντρωση οικονομικής και κοινωνικής ισχύος σε ορισμένες οικογένειες που ασχολούνταν με τις πωλήσεις αυτές και μια ανατροπή των κοινωνικών ισορροπιών και αξιών.

Ταυτοχρόνως, η πώληση μεγάλων καλλιεργούμενων ως τότε εκτάσεων και ο τεμαχισμός τους σε μικρά οικοπέδα 200-300 τετραγωνικών μέτρων, είχε σαν αποτέλεσμα την γενικευμένη αλλαγή της χρήσης της γης και κατά συνέπεια τη μεταβολή της σχέσης των παλαιών κατοίκων του νησιού με το φυσικό περιβάλλον στο οποίο ζούσαν. Όλα αυτά επέφεραν αλλαγές στη μορφή και το περιεχόμενο του πολιτισμού τους.

Παράλληλα το όχι ιδιαίτερα υψηλό μορφωτικό επίπεδο των κατοίκων την περίοδο αυτή, συνετέλεσε στην απαξίωση κάποιων στοιχείων του λαϊκού πολιτισμού του τόπου και την αποστασιοποίηση των ντόπιων από αυτά ως αναχρονιστικά και παλιομοδίτικα.

Επομένως επήλθε μία αλλοτρίωση κατά ένα μέρος του παραδοσιακού τρόπου ζωής. Στις επόμενες δεκαετίες κάποιοι από τους νέους ιδιοκτήτες γης αποφάσισαν να εγκατασταθούν μόνιμα στο νησί και να στήσουν τη ζωή και την οικογένειά τους στη Σαλαμίνα, με συνέπεια την αύξηση του πληθυσμού και την αναγκαστική συνύπαρξη ανθρώπων εντελώς διαφορετικών νοοτροπιών.

Σήμερα πλέον, οι μεν ντόπιοι εξακολουθούν να έχουν την νοοτροπία τους, τα ήθη και τα έθιμά τους καθώς και τον τρόπο ζωής τους με τις όποιες μεταβολές έχουν υποστεί μέσα στον σύγχρονο τρόπο ζωής, ενώ οι νέοι κάτοικοι βρίσκονται μετέωροι σε μια κοινωνία που δυσκολεύεται να τους αποδεχτεί και να τους αφομοιώσει, τους αποδέχεται ως πελάτες στην τοπική της αγορά, ως μέλη των σχολικών κοινοτήτων όχι όμως ως πλήρως ισότιμα μέλη της τοπικής κοινωνίας με δικαίωμα να έχουν άποψη στην διαμόρφωση του μέλλοντος του νησιού.

Αποκαλούνται από τους γηγενείς «ξένοι» λόγω της ξενοφοβίας που προέκυψε μέσα από το στρες που προκλήθηκε στους ντόπιους από την επαφή τους με τις διαφορετικές στάσεις και νοοτροπίες των νέων κατοίκων. Η αντιπαράθεση προς τους ξένους έφερε επίσης σαν αποτέλεσμα τη συσπείρωση της κάθε ομάδας γύρω από τα δικό τους πολιτιστικό ιδεολόγημα και την δημιουργία επιμέρους πολιτιστικών

συλλόγων που προβάλλουν την τοπική ιδιαιτερότητα της κάθε ομάδας ανάλογα με την καταγωγή τους (Σύλλογοι καταγόμενων από την Κρήτη, Σύλλογοι Ποντίων).

Μέσα από τον τρόπο ζωής τους και τη διαχείριση της πολιτιστικής τους μνήμης και κληρονομιάς, έχουν πλέον σαν στόχο την αξιοποίηση του πολιτιστικού παρελθόντος και του παρόντος καθώς και το φυσικού περιβάλλοντος για τη σύγχρονη πολιτιστική ανάπτυξη της Σαλαμίνας. Καθώς τα λαογραφικά στοιχεία χαρακτηρίζονται από ιστορικότητα υπέστησαν διάφορες σχετικές μεταβολές οι οποίες προσδιόρισαν και τη σημερινή τους υπόσταση.

Ένα στοιχείο που πρέπει να αναφερθεί είναι ότι στη Σαλαμίνα δεν υπήρξε έντονο κύμα μετανάστευσης εσωτερικής ή εξωτερικής. Ελάχιστοι Σαλαμίνιοι μετακινήθηκαν σε χώρες του εξωτερικού για να βρουν εργασία. Μεγαλύτερη μετακίνηση παρατηρήθηκε από περιορισμένο αριθμό κατοίκων του νησιού προς τα κοντινά αστικά κέντρα της Αθήνας και του Πειραιά⁵⁴.

Αυτό συνέβη ώστε κάποια από τα μέλη των οικογενειών αυτών να διευκολυνθούν όχι τόσο στην εύρεση εργασίας αλλά στην πρόσβασή τους σε αυτήν αποφεύγοντας καθημερινά την χρήση πλοίου για μετάβαση στον Πειραιά, παρόλο που η διαδρομή είναι πού σύντομη. Ένας ακόμη λόγος είναι η επιθυμία κάποιων οικογενειών να παράσχουν καλύτερη γυμνασιακή και λυκειακή εκπαίδευση στα παιδιά τους όπως επίσης και καλύτερα φροντιστήρια μέχρι τη δεκαετία του '70.

Οι συγκεκριμένες οικογένειες αν και έμεναν στα κοντινά αστικά κέντρα δεν έκοψαν την επαφή τους με το νησί καθώς Σαββατοκύριακα, γιορτές και καλοκαίρια επέστρεφαν στη Σαλαμίνα. Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι δεν υπήρχε αυτή η έντονη αίσθηση απουσίας από το γενέθλιο τόπο τους, καθώς ανά πάσα στιγμή είχαν τη δυνατότητα αυθημερόν να επιστρέψουν σε αυτήν για διάφορες καθημερινές ή κοινωνικές υποχρεώσεις.

Έτσι συνοψίζοντας θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε σχετικά με την πολιτιστική ταυτότητα των Σαλαμινίων ότι άρχισε να διαμορφώνεται πολύ πριν την ίδρυση του ελληνικού κράτους. Πρόκειται για μια κλειστή κοινωνία η οποία δύσκολα ενσωματώνει νέα μέλη με διαφορετικές από τη δική της νοοτροπίες. Η συμπεριφορά των μελών της χαρακτηρίζεται από πολλά θετικά στοιχεία όπως προαναφέρθηκε, όμως παρουσιάζει μια δυσκαμψία και μιαν ανασφάλεια ακόμα και σήμερα στην αποδοχή μη γηγενών ως ισότιμα μέλη της κοινωνίας τους.

⁵⁴ Καταστατικό λειτουργίας του Σύλλογου των εν Πειραιεί και Αθήνησι Σαλαμινίων.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΝΕΡΓΕΙΕΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ ΣΑΛΑΜΙΝΑΣ ΜΕ ΤΟ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΣΑΛΑΜΙΝΑΣ ΤΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΔΩΝ

1. Η διδασκαλία του λαϊκού πολιτισμού στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση

Η σχέση των δασκάλων με τη λαογραφία στην Ελλάδα θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως διαχρονική, λειτουργώντας πάντοτε σε συνάρτηση με τις ιστορικές και κοινωνικές μεταβολές που επηρεάζουν τόσο την επιστήμη της λαογραφίας όσο και τα εκπαιδευτικά συστήματα στη χώρα μας. Η σχέση αυτή επιδιώχτηκε και αναπτύχθηκε από τους μεγάλους Έλληνες λαογράφους Ν. Πολίτη, Στ. Κυριακίδη και Γ. Μέγα.

Ο Νικόλαος Πολίτης ως Γενικός Επιθεωρητής των Δημοτικών Σχολείων και Τμηματάρχης Μέσης Εκπαίδευσης το 1887 ήταν ο πρώτος που με ειδική εγκύκλιο ανέθεσε σε δασκάλους τη συγκέντρωση λαογραφικού υλικού των περιοχών στις οποίες υπηρετούσαν και την αποστολή του. Την περίοδο εκείνη οι περισσότεροι από τους δημοδιδασκάλους εργάστηκαν χωρίς κάποια συγκεκριμένη μέθοδο, με αποτέλεσμα αρχικά τη συλλογή ενός όχι τόσο πλούσιου και οργανωμένου λαογραφικού υλικού.

Στη συνέχεια ο Ν. Πολίτης δίνει στους εκπαιδευτικούς ένα πιο οργανωμένο και συνοπτικό σχεδιάγραμμα για την καταχώρηση του υλικού που συγκεντρωνόταν. Η ανταπόκριση των εκπαιδευτικών ήταν πολύ μεγάλη και το π υλικό που συγκεντρώθηκε σημαντικό. Αξιοποιήθηκε από τον Ν. Πολίτη στις μελέτες του αναφέροντας πάντοτε το όνομα εκείνου ου το συνέλλεξε τιμώντας με αυτόν τον τρόπο την προσφορά του.

Ο Στίλπων Κυριακίδης, ως Διευθυντής του Λαογραφικού Αρχείου (1921-1925), εξέδωσε ανάλογη εγκύκλιο, απευθυνόμενη στους δασκάλους, στην οποία αναφέρονται τα επιστημονικά κριτήρια που πρέπει να διέπουν τις λαογραφικές συλλογές με συγκεκριμένη θεματική.

Ο Γεώργιος Μέγας από τη θέση του Διευθυντή του Λαογραφικού Αρχείου (1936-1956) συνέταξε εξειδικευμένα ερωτηματολόγια τα οποία μπορούσαν να

χρησιμοποιήσουν οι δάσκαλοι στις επιτόπιες έρευνές τους, δεχόταν λαογραφικές συλλογές και επικοινωνούσε με τους δάσκαλος παρέχοντάς τους πολύτιμες συμβουλές.

Τις περιόδους αυτές η διδασκαλία του λαϊκού πολιτισμού δεν είχε ενταχθεί στα αναλυτικά προγράμματα της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Η ενασχόληση των εκπαιδευτικών ήταν εθελοντική και δεν ανήκε στα διδακτικά τους καθήκοντα. Αν και στο εκπαιδευτικό μας σύστημα δεν υπήρχε ποτέ ειδικό μάθημα για τον Λαϊκό Πολιτισμό, η παρουσία του είναι αισθητή σε όλα τα διδακτικά αντικείμενα της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Όψεις της λαϊκής παράδοσης και του λαϊκού πολιτισμού υπάρχουν σε διάφορα κείμενα των εκάστοτε διδακτικών εγχειριδίων και πιο πρόσφατα του μαθήματος της Μελέτης Περιβάλλοντος, της Ιστορίας, της Γλώσσας, της Λογοτεχνίας, των Μαθηματικών και των Φυσικών Επιστημών. Πρέπει επίσης να αναφερθεί, ότι υπάρχουν ποικίλες σχολικές δραστηριότητες που αξιοποιούν δημιουργικά στοιχεία της λαϊκής μας παράδοσης.

Στα πλαίσια της εφαρμογής εκπαιδευτικών καινοτομιών στο εκπαιδευτικό μας σύστημα από τη δεκαετία του '90 έως σήμερα προωθήθηκαν διάφορες νέες αντιλήψεις μέσα από διάφορα νομοθετήματα το Υπουργείου Παιδείας τα οποία υποστηρίχθηκαν και καθιερώθηκαν μέσα από τα προεδρικά διατάγματα που ορίζουν τον τρόπο λειτουργίας των σχολείων όλων των βαθμίδων.

Προωθήθηκαν νέες αντιλήψεις ώστε να υπάρξει αλλαγή στάσεων και αντιλήψεων, να προωθηθούν νέες διδακτικές μέθοδοι και χρήση νέων διδακτικών μέσων. Οι εκπαιδευτικές αυτές καινοτομίες εφαρμόστηκαν μέσα από τα Προγράμματα Καινοτόμων Δράσεων, στα οποία η καινοτομία αντιμετωπίζεται ως μια εκπαιδευτική διαδικασία στην οποία το επίκεντρο βρίσκονται οι εκπαιδευτικοί δημιουργώντας κοινούς στόχους και αξίες μέσα από νέες καθημερινές πρακτικές και παιδαγωγικές αντιλήψεις.

Τα Καινοτόμα Προγράμματα στόχευαν στην αλλαγή του τρόπου μάθησης προωθώντας το ομαδοσυνεργατικό-διερευνητικό μοντέλο προσεγγίζοντας τη γνώση ολιστικά και απομακρύνοντας την από την μηχανική απομνημόνευση οδηγώντας τους μαθητές στην ανάπτυξη δεξιοτήτων και την καλλιέργεια θετικών στάσεων και συμπεριφορών.

Λέγοντας Καινοτόμα Προγράμματα εννοούνται τα Διεπιστημονικά Προγράμματα και τις Σχολικές Δραστηριότητες όπως η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση,

η Αγωγή Υγείας, τα Πολιτιστικά Θέματα, η Αγωγή Σταδιοδρομίας και οι πανελλήνιοι Μαθητικοί Καλλιτεχνικοί Αγώνες, η Αγωγή Σταδιοδρομίας, τα Ευρωπαϊκά Εκπαιδευτικά Προγράμματα και η Ευέλικτη Ζώνη.

Τα Καινοτόμα Διεπιστημονικά Προγράμματα εντάχθηκαν στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση με το ΦΕΚ629/23-10-1992 και είχαν προαιρετικό χαρακτήρα εκτός ωρολογίου προγράμματος. Το πρώτο Καινοτόμο Διεπιστημονικό Πρόγραμμα το οποίο εφαρμόστηκε στην Ελλάδα ήταν η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση. Σύμφωνα με τις διεθνείς προτάσεις της UNESCO χαρακτηριζόταν από εκπαιδευτικές καινοτομίες συμβάλλοντας στην ανανέωση της εκπαιδευτικής πραγματικότητας στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση όπως επίσης και η Αγωγή Υγείας (ΦΕΚ 577/92 και 629).

Τα Πολιτιστικά Θέματα θεσμοθετήθηκαν αργότερα με το Νόμο 2817/2000 με σκοπό την ανάδειξη και προώθηση των πολιτιστικών μας στοιχείων, την καλλιέργεια της Αισθητικής Αγωγής στους μαθητές και τη σύνδεση Παιδείας και Τεχνών. Στα πλαίσια των Προγραμμάτων Πολιτιστικών Θεμάτων αναπτύσσονται διάφορες δράσεις με θέματα σχετικά με διάφορα είδη τέχνης καθώς επίσης και σχετικά με λαογραφία, τοπική ιστορία, πολιτιστική κληρονομιά και μυθολογία.

Η εφαρμογή της Ευέλικτης Ζώνης (ΦΕΚ τα΄Β΄304/13-03-2003) αρχικά πιλοτικά ως προπομπός των Δ.Ε.Π.Π.Σ.-Α.Π.Σ. και τη γενίκευσή της στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση το 2005, διευκόλυνε ιδιαίτερα την υλοποίηση των Καινοτόμων Προγραμμάτων, αναβάθμισε τον κοινωνικό και πολιτιστικό ρόλο του σχολείου, διαφοροποίησε και ανανέωσε τον ρόλο του εκπαιδευτικού μέσε στην τάξη και έκανε το μαθητή από παθητικό δέκτη γνώσης ενεργό μέλος μιας συνεργατικής ομάδας με στόχο της την ανεύρεση και κατάκτηση της γνώσης.

Η Ευέλικτη Ζώνη αρχικά εφαρμόστηκε σε όλες τις τάξεις του Δημοτικού Σχολείου, με το Π.Δ. 79/2017 όμως καταργήθηκαν οι ώρες της στις Ε΄ και Στ΄ τάξεις δυσχεραίνοντας αρκετά την υλοποίηση των Καινοτόμων Προγραμμάτων.

Σημαντική είναι η πρόταση του Μ. Μερακλή και της Ρ. Κακάμπουρα για τη διδασκαλία του λαϊκού πολιτισμού στην Α΄/θμια και Β΄/θμια εκπαίδευση στη χώρα μας. Σύμφωνα με αυτήν η διδασκαλία του λαϊκού πολιτισμού στις δύο αυτές βαθμίδες εκπαίδευσης ευαισθητοποιεί τους μαθητές και των δύο βαθμίδων απέναντι στον του επισημαίνοντας το ανθρωπολογικό και ανθρωπιστικό περιεχόμενο του.

Μπορεί να υλοποιηθεί χρησιμοποιώντας τη δασκαλοκεντρική διδασκαλία με χρήση του δασκαλοκεντρικού μονολόγου (αφηγηματικού, περιγραφικού, επιδεικτικού, επεξηγηματικού) συνδυασμένη με την ομαδοσυνεργατική και

μαθητοκεντρική διδασκαλία, στηριζόμενες πάντοτε «στην δυναμική των διαμαθητικών σχέσεων. Απαραίτητη κρίνεται η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών όχι μόνο στις παιδαγωγικές προσεγγίσεις σε συνδυασμό με το περιεχόμενο του διδασκόμενου θέματος⁵⁵.

Στη διαδικασία αυτή πρέπει να συνδεθεί το παρελθόν του παραδοσιακού πολιτισμού του τόπου μας με το παρόν του σύγχρονου λαϊκού πολιτισμού ώστε να κατανοήσουν οι μαθητές την εξέλιξη του νεοελληνικού πολιτισμού. Για να επιτευχθεί αυτό θα πρέπει ο εκπαιδευτικός να μη βλέπει τα πολιτισμικά φαινόμενα έξω από την ιστορία. Επίσης πρέπει να εξηγεί στους μαθητές και τις μαθήτριες την διάκριση ανάμεσα στον νεοελληνικό παραδοσιακό πολιτισμό και τον σύγχρονο λαϊκό πολιτισμό., ενώ η προσέγγιση του θα πρέπει να είναι ολιστική και διαπολιτισμική. Επιπλέον πρέπει να χρησιμοποιείται η βιωματική μέθοδος διδασκαλίας αξιοποιώντας τις ανάγκες, τα προβλήματα, τις απορίες και τις εμπειρίες των παιδιών.

Σχετικά με τα Προγράμματα Διδασκαλίας του Λαϊκού Πολιτισμού θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι με την εφαρμογή τους επιτυγχάνεται η ευαισθητοποίηση των νέων απέναντι στον παραδοσιακό πολιτισμό τον οποίο δε γνώρισαν και καλή είναι η επαφή τους μαζί του ως αντιστάθμισμα του νέου τρόπου ζωής και σκέψης (τεχνολογικές επιδόσεις οι οποίες επιφέρουν έλλειμμα κοινωνικό και πολιτισμικό στα μέλη της κοινωνίας, απουσία συλλογικότητας, απώλεια επαφής με τη φύση, απουσία δημιουργίας χειροτεχνημάτων, αποστασιοποίηση στου σύγχρονου αστού από την φιλοσοφία του ανθρώπου της αγροτικής κοινωνίας απέναντι στη φθορά του σώματος και το θάνατο, πλήρης απουσία της φύσης από το σύγχρονο πολιτισμό).

Ένα μεγάλο μέρος της διδασκαλίας του λαϊκού πολιτισμού, όπως προαναφέρεται, συντελείται άτυπα μέσα από τους διάφορους πολιτιστικούς συλλόγους, ένας εκ των οποίων είναι και το Παράρτημα του Λυκείου των Ελληνίδων στη Σαλαμίνα.

⁵⁵P. Κακάμπουρα, «Πρόγραμμα διδασκαλίας του Λαϊκού Πολιτισμού στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση: Παρουσίαση και Αξιολόγηση», στο: *Διαθεματικό Εκπαιδευτικό Υλικό για την Ευέλικτη Ζώνη. Γ'-Δ' τάξη Δημοτικού Σχολείου*, τεύχος 1ο, Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων / Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Αθήνα 2001, σσ. 41-57.

2.Πολιτιστικό Πρόγραμμα

«Ήθη, έθιμα και δραστηριότητες της άνοιξης»

2.1 Εισαγωγή

Αντικείμενο: Τα ήθη, τα έθιμα και οι δραστηριότητες της άνοιξης στη Σαλαμίνα, όπως τα βιώνουν οι μαθητές και οι μαθήτριες στο οικογενειακό και κοινωνικό τους περιβάλλον και όπως αυτά έχουν διαμορφωθεί σε άλλες περιοχές της χώρας αλλά και του κόσμου, μέσα από μια διαπολιτισμική επικοινωνία μέσω μιας διαθεματικής προσέγγισης του θέματος.

2.2 Κριτήρια επιλογής του θέματος

- Επικαιρότητα του θέματος κατά την χρονική περίοδο υλοποίησής του, λόγω τη Μεγάλης Τεσσαρακοστής, των ημερών του Πάσχα και της γιορτής της Πρωτομαγιάς καθώς και της γιορτής της μητέρας.
- Το ενδιαφέρον που έδειξαν οι μαθητές/τριες του τμήματος σχετικά με το θέμα, έπειτα από ανιχνευτική συζήτηση που προηγήθηκε της επιλογής του θέματος.
- Η τάση διαφοροποίησης του γηγενούς πληθυσμού και τον κατοίκων οι οποίοι εγκαταστάθηκαν ως μόνιμοι κάτοικοι στο νησί τις τελευταίες δεκαετίες, όντας φορείς διαφορετικών πολιτιστικών στοιχείων και νοοτροπιών, με αποτέλεσμα αν αποκαλούνται από τους ντόπιους «ξένοι».

Το σχολείο και η σχολική τάξη αποτελούν μονάδες κοινωνικοποίησης για τα παιδιά. Το αληθινό πρόσωπο του σχολείου είναι η κοινωνική μάθηση κάτι το οποίο φαίνεται μέσα στην σχολική πραγματικότητα. Η κοινωνικοποίηση των μαθητών είναι απαραίτητο να πραγματοποιηθεί και μέσα στο σχολείο πέρα από όλους τους άλλους φορείς που είναι υπεύθυνοι για αυτό. Επίσης μέσα στο χώρο του σχολείου και της σχολικής τάξης του παιδί καλείται να συνεχίσει τη διαμόρφωση της προσωπικότητάς του και την κοινωνικοποίηση μέσα από διάφορες διαδικασίες προσαρμογής μέσα σε ένα λειτουργικό σύστημα με τους δικούς του κανόνες. Για το σκοπό αυτό χρειάζεται να διακρίνει τις ιδιότητες των άλλων ατόμων, να αναπτύξει σταδιακά την προσωπικότητά του και να

κατανοήσει τους κοινωνικούς κανόνες⁵⁶. Μέσα στα πλαίσια αυτά κρίνεται αναγκαία και η συνεργασία με έναν πολιτιστικό σύλλογο ο οποίος αποτελεί φορέα μη τυπικής εκπαίδευσης ενισχύοντας έτσι το έργο του εκπαιδευτικού για την κοινωνικοποίηση των παιδιών και την γνωριμία τους με το κοινωνικό περιβάλλον του τόπου στον οποίο καλούνται να ζήσουν και να ενσωματωθούν.

⁵⁶Θ. Κ. Μπαμπάλης, *Η κοινωνικοποίηση του παιδιού στη σχολική τάξη. Ο ρόλος του εκπαιδευτικού*, Αθήνα 2011: Διάδραση

2.3 Στοιχεία εφαρμογής του σχεδίου εργασίας

Το σχέδιο διδασκαλίας σχεδιάστηκε από τη γράφουσα και υλοποιήθηκε στο 6/θέσιο Δημοτικό Σχολείο Βασιλικών Σαλαμίνας στη Β' τάξη στο πλαίσιο της Ευέλικτης Ζώνης από τις 25/02/2017 έως και τις 01/05/2017 ενώ παρουσιάστηκε σε μαθητές, γονείς και τοπικούς φορείς την ημέρα της γιορτής της μητέρας. Επίσης συμμετείχαν και μαθητές/τριες της Στ' τάξης οι οποίοι είχαν ασχοληθεί με το θέμα στα πλαίσια του μαθήματος της Ιστορίας (Τοπική Ιστορία). Πρόκειται για μαθητές/τριες δύο τάξεων του σχολείου, Β' και Στ', με μαθητικό δυναμικό 15 ατόμων και 22 ατόμων αντίστοιχα μέσα στις οποίες δεν υπάρχουν αλλοδαποί.

- Διάρκεια: 12 διδακτικές ώρες
- Χρονοδιάγραμμα (12 διδακτικών ωρών):

1 ^η ώρα	Διερεύνηση του θέματος μέσα από συζήτηση με τους μαθητές των τμημάτων και συμφωνία μαθητών-εκπαιδευτικού για περαιτέρω διερεύνησή του.
2 ^η -4 ^η ώρα	Το έθιμο του «παππού»
5 ^η	Τα τρίμερα
6 ^η -7 ^η ώρα	Τα έθιμα του Πάσχα
8 ^η ώρα	Λαμπάδα της νύφης
9 ^η ώρα	Κουλούρα του γαμπρού
10 ^η ώρα	Μαγιάτικο στεφάνι
11 ^η -12 ^η ώρα	Παρουσίαση δρώμενων σχετικών με τα έθιμα

2.3.1 Μέσα υλοποίησης

Για την υλοποίηση του προγράμματος συλλέχθηκαν και χρησιμοποιήθηκαν στοιχεία από το διαδίκτυο (εικόνες και τραγούδια), από βιβλία, περιοδικά, αφιερώματα εφημερίδων, CD και οι τάξεις οργανώθηκαν κατά τέτοιο τρόπο ώστε ανά πάσα στιγμή οι μαθητές να έχουν άμεση επαφή με το υλικό που είχε συλλεχτεί και τα ήθη και τα έθιμα που είχαν διερευνηθεί.

Σημαντική ήταν η παρουσία στο σχολείο μελών του Λυκείου των Ελληνίδων Σαλαμίνας (κ. Σακελλαρίου Σωσώ, κ. Παπακαθανσίου Καλομοίρα, κ. Παπασωτηρίου Αικατερίνη και κ. Καραγιαννίδη Ελένη) κατά τη διάρκεια διαφόρων φάσεων της υλοποίησης του προγράμματος, καθώς και της κας Νέζη Μαρίας, μια ηλικιωμένη κυρία άνω των 80 ετών η οποία μας δίδαξε πώς φτιάχνεται ο παππούς-ψυχοκέρι με όλη το σεβασμό προς την παράδοση και μιλώντας σε όλους μας για την χρήση του στη λατρεία και τους συμβολισμούς του όπως αυτή τους είχε μάθει από τους γονείς της και τους γηραιότερους της οικογένειάς της. Επίσης χρησιμοποιήθηκαν μαθήτριες και μαθητές από τη Στ' τάξη για την παρουσίαση του προγράμματος καθώς δεν επαρκούσε ο αριθμός των μαθητών της Β' τάξης για την αναπαράσταση κάποιων δρώμενων που σχετίζονται με το Πάσχα και την Πρωτομαγιά. Κατά τη διάρκεια της 3^{ης} και 4^{ης} ώρας διδασκαλίας συμμετείχαν οι μαθητές/τριες όλων των τάξεων ώστε να βοηθήσουν και να παρακολουθήσουν την διαδικασία της κατασκευής του παππού.

2.4 Σκοπός

Να γνωρίσουν οι μαθητές/τριες ήθη, τα έθιμα και τις δραστηριότητες της άνοιξης τόσο της πατρίδας τους όσο και άλλων τόπων και εθνοτήτων μέσα από τη συνεργασία με έναν πολιτιστικό σύλλογο και συγκεκριμένα με το Παράρτημα του Λυκείου των Ελληνίδων στη Σαλαμίνα, καθώς και με απλές γυναίκες οι οποίες όμως μέσα από τις καθημερινές τους πράξεις διακρίνονται ως φορείς και συνεχιστές της τοπικής παράδοσης.

2.5 Στόχοι του προγράμματος

A) Γνωστικοί

- Να γνωρίσουν οι μαθητές/τριες σε τοπικό και διαβαλκανικό επίπεδο (όσο αυτό είναι εφικτό) τον κόσμο του παραδοσιακού λαϊκού πολιτισμού.
- Συνειδητοποίηση από μέρους των παιδιών που εμπλέκονται στο πρόγραμμα των στοιχείων της τοπικής ταυτότητας και καλλιέργεια πολιτιστικών αξιών μέσα από την οποία θα οδηγηθούν στο σεβασμό της πολιτιστικής ταυτότητας μαθητών με καταγωγή από άλλες περιοχές ή χώρες.
- Κατανόηση της πολιτιστικής πολυμορφίας και αξιοποίηση διαφόρων στοιχείων του λαϊκού πολιτισμού μέσω διδακτικών παρεμβάσεων έχοντας πάντα στον νου μας κατά την υλοποίησή τους την παγκοσμιοποίηση και τον κίνδυνο να απολεσθεί από μια κοινότητα (οποιασδήποτε εθνικής καταγωγής) η πολιτιστική της ιδιαιτερότητα.

B) Συναισθηματικοί

- Ενσυναίσθηση της σχέσης παρελθόντος-παρόντος, γνωριμία με τον τρόπο ζωής άλλοτε και τώρα και την επιβίωση του παρελθόντος στο σήμερα μέσα από τον εντοπισμό στοιχείων παράδοσης και νεωτερικότητας στον σύγχρονο λαϊκό πολιτισμό.
- Να βιώσουν μέσω από τη διαδικασία του προγράμματος τρόπους και εκφάνσεις ζωής παλαιότερων αλλά και σύγχρονων χρόνων, καθώς και τα τοπικά ήθη και έθιμα.
- Να ικανοποιηθούν και να χαρούν μέσα από τις διαδικασίες μαθαίνοντας χωρίς στείρα αποστήθιση αλλά ερευνώντας, δημιουργώντας και παίζοντας.
- Άμεση επαφή μαθητών/τριών του σχολείου με ένα πολιτιστικό σύλλογο ο οποίος θεωρείται, μία από τις ελάχιστες εξαιρέσεις πολιτιστικών συλλόγων στις οποίες τηρείται σε μεγάλο βαθμό η πιστότητα της παράδοσης⁵⁷.

⁵⁷ Μ. Μερακλής, *Λαογραφικά Ζητήματα*, Αθήνα 2004:Καστανιώτης & Διάττων

Γ) Ψυχοκινητικοί

- Να εργαστούν ομαδικά καθ' όλη τη διάρκεια του προγράμματος, αποδεχόμενοι κάθε μέλος της ομάδας συνεργαζόμενοι μεταξύ τους.
- Να παρουσιάσουν όποτε κριθεί αναγκαίο το αποτέλεσμα της εργασίας τους σε κάθε διδακτική ώρα.
- Να κατασκευάσουν διάφορα αντικείμενα τα οποία σχετίζονται με το πρόγραμμα.

Δ) Ειδικοί

- Αμβλυνση των διακρίσεων των μαθητών/τριών με καταγωγή από τη Σαλαμίνα και μαθητών οι οποίοι κατοικούν στο νησί άγοντας την καταγωγή τους από άλλες περιοχές ή κράτη, γνωρίζοντας οι δεύτεροι ήθη, έθιμα, συνήθειες και δράσεις των κατοίκων της Σαλαμίνας βοηθώντας στην ομαλότερη συμβίωσή τους στον ίδιον τόπο χωρίς αντιπαλότητες.
- Προσπάθεια κριτικής προσέγγισης των πολιτιστικών στοιχείων που θα εξεταστούν και ανάδειξή τους.
- Ενίσχυση διαδικασιών μάθησης μέσω των οποίων θα αναδειχτεί η πληθώρα των κοινών πολιτιστικών στοιχείων τους⁵⁸.
- Άνοιγμα του σχολείου στην τοπική κοινότητα και συνεργασία τόσο με τους γονείς του σχολείου όσο και με φορείς.
- Να εντοπιστούν οι πρακτικές δυσκολίες στη συνεργασία του σχολείου με τον τοπικό σύλλογο και να προταθούν τρόποι αντιμετώπισης ώστε να υλοποιηθεί η συνεργασία και να ολοκληρωθεί το πρόγραμμα.

⁵⁸ Ρ. Κακάμπουρα, «Ο λαϊκός πολιτισμός ως πεδίο διαπολιτισμικής εκπαίδευσης-Μια διδακτική πρόταση», στο Τριλιανός Α. και Καράμηνas Ι. (επιμ.), *Μάθηση και Διδασκαλία στην Κοινωνία της Γνώσης*, Πρακτικά Ε' Πανελληνίου Συνεδρίου, τ. Β', Αθήνα 2005: Π.Τ.Δ.Ε, Πανεπιστήμιο Αθηνών/Κ.Ε.ΕΠ. ΕΚ., σ:267-274

2.6 Μεθοδολογία του προγράμματος

Πρόσφορη μέθοδος για την υλοποίηση του προγράμματος⁵⁹ αποτελεί η ομαδοσυνεργατική μέθοδος καθώς πρόκειται για μια μέθοδο η οποία εξυπηρετεί τις ανάγκες κοινωνικοποίησης των παιδιών στη σύγχρονη κοινωνία, ανταποκρίνεται στις νέες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες της σύγχρονης μεταβιομηχανικής κοινωνίας η οποία απαιτεί άτομα με υψηλού επιπέδου κοινωνικές και γνωστικές δεξιότητες. Επίσης, μέσω αυτής εξασφαλίζεται η ενεργός συμμετοχή των μαθητών στη μαθησιακή διαδικασία, συμβάλλοντας θετικά στη μάθηση και την ψυχοκοινωνική τους ανάπτυξη.

Επιπλέον, καταργεί την ανταγωνιστικότητα του παραδοσιακού σχολείου το οποίο θεωρούσε την μάθηση ατομική υπόθεση, συμβάλλει στον εκδημοκρατισμό της εκπαιδευτικής διαδικασίας και κατ' επέκταση της κοινωνίας, βοηθά στη δημιουργία πολιτών που μέσα στις πολυεθνικές και πολυπολιτισμικές κοινωνίες έχουν τις ικανότητες επικοινωνίας και συνεργασίας με άτομα διαφόρων εθνικοτήτων.

Πριν ξεκινήσει το πρόγραμμα, με βάση την προαναφερθείσα μέθοδο, πρέπει να προηγηθεί μία ευρεία συζήτηση στην εμπλεκόμενη τάξη με την βοήθεια της εκπαιδευτικού, ώστε να ανιχνευθούν οι προβληματισμοί και οι επιθυμίες των παιδιών καθώς και οι προϋπάρχουσες γνώσεις σχετικά με το θέμα, ώστε να διευκολυνθούμε στη φάση της αφόρμησης του προγράμματος.

Για να επιτευχθεί αυτό, η τάξη αρχικά οργανώνεται σε ολομέλεια, κάθονται σε κύκλο όλα τα παιδιά καθώς και η εκπαιδευτικός σαν ισότιμο μέλος της ομάδας, έχοντας όμως το ρόλο του συντονιστή της συζήτησης.

Τα παιδιά στη συνέχεια θα οργανωθούν σε ομάδες όπου η καθεμία δε θα έχει περισσότερα από 4 μέλη, ενώ μεταξύ τους πρέπει να υπάρχει δυνατότητα άμεσης προσωπικής αλληλοεπικοινωνίας, συναισθηματική ταύτιση, κοινοί στόχοι, συλλογικότητα και φυσικά αποδοχή των κανόνων συλλογικής συμπεριφοράς. Σημαντική είναι η εναλλαγή από ολομέλεια σε ομάδες και αντίστροφα ανάλογα τις ανάγκες της κάθε διδακτικής ώρας.

Τα προηγούμενα, όταν αποτελούν χαρακτηριστικά στοιχεία των ομάδων, έχουν σαν αποτέλεσμα η κάθε ομάδα να μην αποτελεί απλό άθροισμα μαθητών αλλά μέσω της παρώθησης για ενεργοποίηση των μελών της να αυτοοργανώνεται, να

⁵⁹ Η. Γ. Ματσαγγούρας, *Η σχολική τάξη. Χώρος. Ομάδα. Πειθαρχία. Μέθοδος*, Αθήνα 2008: Γρηγόρης

αυτορυθμίζεται όσον αφορά την συμπεριφορά της και να επιτυγχάνει την άμεση ανατροφοδότηση των μελών.

Επιθυμητό είναι η κάθε ομάδα ως προς τη σύνθεση των μελών της να είναι ανομοιογενής, δηλαδή να αποτελείται από παιδιά διαφορετικών μαθησιακών επιπέδων, διαφορετικών κοινωνικών προελεύσεων καθώς και διαφορετικών πολιτισμικών/εθνικών καταβολών, ώστε να επιτευχθεί η ομογενοποίηση όλων αυτών των διαφορετικών ατόμων όπως προαναφέρθηκε στους σκοπούς⁶⁰.

Τα παραπάνω κρίνονται αναγκαία γιατί οι λειτουργικές σχέσεις μεταξύ των μαθητών/τριών μιας τάξης αποτελούν έναν πολύ σημαντικό παράγοντα στη διαμόρφωση του κατάλληλου κλίματος μέσα στη σχολική τάξη. Με την παραπάνω τακτική επιτυγχάνεται θετικό κλίμα μέσα στην τάξη, προάγεται η σχολική μάθηση, προωθείται η αυτοεκτίμηση των μαθητών και δίνεται η δυνατότητα αξιοποίησης της ομαδικής δράσης⁶¹.

Στο συγκεκριμένο πρόγραμμα κρίνεται σκόπιμη η ανάθεση του ιδίου θέματος σε κάθε ομάδα όπου τα αποτελέσματα της εργασίας της καθεμιάς από αυτές θα παρουσιαστούν στο τέλος της κάθε διδακτικής ώρας.

Για την αξιολόγηση τους θα χρησιμοποιηθούν φύλλα εργασίας μέσω των οποίων θα πρέπει να αξιολογηθεί η επίτευξη των σκοπών του προγράμματος και οι στόχοι που τέθηκαν σε κάθε διδακτική ώρα. Μέσα από αυτά τα φύλλα εργασίας θα πρέπει οι μαθητές να απαντήσουν σωστά, να αξιοποιήσουν τη νέα γνώση, να κατανοήσουν πλήρως το περιεχόμενο της και να την αναδιατυπώσουν με δικά τους λόγια. Τέλος θα πρέπει να υπάρχει άμεση σχέση και σαφήνεια μεταξύ διδακτικών στόχων και αξιολόγησης μέσω φύλλων εργασίας.

Όσον αφορά την οργάνωση του χώρου της αίθουσας διδασκαλίας, κρίνεται αναγκαία αφενός η τοποθέτηση των θρανίων σε ομάδες των δύο, αφετέρου η δημιουργία ενός χώρου σε κάποιο σημείο της τάξης ο οποίος θα χρησιμοποιείται ως αποθετήριο του υλικού που δημιουργείται σταδιακά σε κάθε διδακτική ώρα. Ουσιαστικά αναφερόμαστε σε ένα αρχείο του προγράμματος το οποίο θα είναι προσβάσιμο σε κάθε μαθητή/τρια ανά πάσα στιγμή. Στο συγκεκριμένο πρόγραμμα θα μπορούσε να ονομαστεί «Γωνιά του Λαογράφου».

⁶⁰ Η. Γ. Ματσαγγούρας, *Ομαδοσυνεργατική Διδασκαλία και Μάθηση*, Αθήνα 2008: Γρηγόρης

⁶¹ Θ. Κ. Μπαμπάλης, *Η ζωή στη σχολική τάξη*. Αθήνα 2012: Διάδραση

Το συγκεκριμένο πρόγραμμα είναι μεσαίας διάρκειας καθώς κρίνεται πρόσφορο η διάρκειά του να είναι 12ώρες και να διατεθούν για το σκοπό αυτό εκείνες της Ευέλικτης Ζώνης οι όποιες στη Β' τάξη είναι 3 ώρες εβδομαδιαία.

Η συζήτηση ξεκινά προτρέποντας τα παιδιά της τάξης να περιγράψουν τι μέρα και τι μήνας είναι τη συγκεκριμένη στιγμή, τι παρατήρησαν ερχόμενα από το σπίτι τους προς το σχολείο το πρωί καθώς και να προσδιορίσουν την εποχή που διανύεται τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Αυτό γίνεται κάθε φορά που γίνεται συζήτηση και εργασία για διάφορους επαναπροσδιορισμούς, πάνω στο επιλεγμένο θέμα.

Η διαθεματική μέθοδος επίσης ενδείκνυται για την εξέλιξη του προγράμματος, καθώς μέσω των αρχών της (παιδοκεντρικότητα, αυτενεργός μάθηση, συνδιερεύνηση, παροχή πληροφοριών, ολιστική προσέγγιση) ξεπερνιέται το μεμονωμένο και αποσπασματικό της γνώσης και της μάθησης. Δεν καταργείται η αυτονομία των γνωστικών αντικειμένων αλλά μέσω αυτής αναδεικνύονται οι δεσμοί και οι σχέσεις μεταξύ των επιστημονικών κλάδων⁶². Επιπλέον, επιτυγχάνεται η αφομοίωση και η ένταξη των πολιτισμικών αξιών που θα εντοπιστούν, σε αυτές του κάθε παιδιού καθώς και στην καθημερινότητα του.

Διδάσκοντας και φιλτράροντας το θέμα μέσα από όλα τα μαθήματα του αναλυτικού προγράμματος της τάξης, επιτυγχάνεται η κατάκτηση της γνώσης ενός διδακτικού αντικειμένου μέσω πολύπλευρης μελέτης του η οποία σχετίζεται με πολλά διαφορετικά διδακτικά αντικείμενα. Έτσι το παιδί κατανοεί το πολυδιάστατο της γνώσης αποφεύγοντας τη στείρα αποστήθιση ή την στεγνή δασκαλοκεντρική χορήγησή της.

Σε όλη αυτήν την εκπαιδευτική διαδικασία ο εκπαιδευτικός που έχει αναλάβει το πρόγραμμα συμμετέχει χρησιμοποιώντας όσο το δυνατόν λιγότερο το μονόλογο και περισσότερο τον διαλογικό τύπο διδασκαλίας καθοδηγώντας τους μαθητές, ενεργοποιώντας τις μεταξύ τους σχέσεις, βοηθώντας τους διακριτικά να οριοθετήσουν την εργασία τους, να εντοπίσουν πηγές και να διευκρινίσει τυχόν ασάφειες και συγχύσεις.

Ο/η εκπαιδευτικός θα πρέπει να ελέγχει την οργάνωση του μαθήματος και το βαθμό συμμετοχής και παρακολούθησης των μαθητών του, να διατηρεί το

⁶² Η. Γ. Ματσαγγούρας, *Η διαθεματικότητα στη σχολική γνώση*, Αθήνα 2012: Γρηγόρης

ενδιαφέρον τους αμείωτο και να τα κινητοποιεί δημιουργικά και ευχάριστα με στόχο την κατάκτηση της γνώσης⁶³.

Σημαντικό στοιχείο αποτελεί και η υποστήριξη από μέρους του/της εκπαιδευτικού προς τους μαθητές και τις μαθήτριες, βοηθώντας τους σε όλα τα βήματα του προγράμματος να κατανοήσουν ότι μέσω του παιδαγωγικού και διδακτικού έργου προωθούνται αληθινές παιδαγωγικές σχέσεις⁶⁴.

Επίσης έχει την ευθύνη να συντονίσει όλους τους εκπαιδευτικούς που διδάσκουν στο συγκεκριμένο τμήμα. Συγκεκριμένα στην τάξη που πραγματοποιήθηκε το συγκεκριμένο πρόγραμμα διδάσκουν σε εβδομαδιαία βάση οι παρακάτω ειδικότητες: Αγγλικών, Θεατρικής Αγωγής, Φυσικής Αγωγής, Εικαστικών, Μουσικής και Πληροφορικής, ενώ πρέπει να αναφερθεί η παρουσία κατά τη διάρκεια όλων των διδακτικών ωρών εκπαιδευτικού ειδικής αγωγής για την παράλληλη στήριξη μαθήτριας της τάξης.

Χρήσιμη κρίνεται η συνεργασία όλων αυτών των ειδικοτήτων του και η εμπλοκή τους στο πρόγραμμα όποτε αυτό κρίνεται αναγκαίο ώστε να επιτευχθεί μια σφαιρικότερη αντιμετώπιση του θέματος. Πρόσφορα μαθήματα για διασύνδεσή τους με το θέμα είναι η Γλώσσα, τα Μαθηματικά, τα Εικαστικά, η Μουσική, η Θεατρική Αγωγή και τα Εικαστικά.

Η χρήση φωτογραφιών (κυρίως στη φάση της αφόρμησης) κρίνεται αναγκαία στην υλοποίηση του προγράμματος. Οι μαθητές/τριες τη σημερινή εποχή έχουν στενή σχέση με την εικόνα, μέσω κυρίως του ψηφιακού κόσμου με τη χρήση του οποίου είναι αρκετά εξοικειωμένοι/ες. Τα παιδιά από μικρή ηλικία μέσω της χρήσης των φωτογραφιών, αποκτούν δεξιότητες στην ερμηνεία και αποκωδικοποίηση των μηνυμάτων των φωτογραφιών, αποτελώντας και αυτές μια πηγή γνώσεων και πληροφοριών. Μπορούν να εντοπίσουν έτσι και να έρθουν σε επαφή με εθνογραφικό υλικό το οποίο έχει ψηφιοποιηθεί είτε από τον εκπαιδευτικό ο οποίος έχει αξιολογήσει και την εγκυρότητα και τη χρησιμότητά του, είτε από κάποιον διαδικτυακό τόπο ο οποίος και πάλι έχει αξιολογηθεί από τον εμπλεκόμενο εκπαιδευτικό⁶⁵.

Σημαντικό ρόλο παίζει στο πρόγραμμα και η δραματοποίηση από τους μαθητές και τις μαθήτριες κάποιων δρώμενων που σχετίζονται με έθιμα του γάμου

⁶³ Θ. Κ. Μπαμπάλης, *Η κοινωνικοποίηση του παιδιού στην σχολική τάξη*. Αθήνα 2011: Διάδραση

⁶⁴ Θ. Κ. Μπαμπάλης, *ο.π.*

⁶⁵ Ρ. Κακάμπουρα. & Ο. Κασσαβέτη, *Οπτική Εθνογραφία και Εκπαίδευση. Θεωρητικές προσεγγίσεις και διδακτικές προτάσεις*, Αθήνα 2018:Πεδίο

και της άνοιξης σε συνεργασία με το Λύκειο Ελληνίδων Σαλαμίνας για την όσο το δυνατόν πιστότερη αναπαράστασή τους. Η θεατρική αναπαράσταση των δρώμενων αυτών ενδείκνυται στο συγκεκριμένο πρόγραμμα ώστε να συνειδητοποιήσουν οι μαθητές αμεσότερα όλα όσα εκτυλίσσονταν κατά τη διάρκειά τους και επίσης μέσω της επαφής με άτομα εξωσχολικά, όπως τα μέλη του Λυκείου Ελληνίδων, προκειμένου να γνωρίσουν τον εθελοντισμό, την προσφορά και την δυνατότητα να βιώνουν μέσα στην καθημερινότητά τους την λαϊκή παράδοση, «να διδαχθούν ανθρωπολογικά οι μαθητές οι οποίοι έχουν μια συγκεχυμένη άποψη του νεοελληνικού παραδοσιακού πολιτισμού, έτσι όπως αυτός προβάλλεται από το οικογενειακό και ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον»⁶⁶.

Εάν χρειαστεί, για την παραπέρα εξέλιξη και υλοποίηση του προγράμματος, μεθοδολογικά προσφέρονται η καταγραφή στοιχείων της τοπικής πολιτισμικής ταυτότητας, μέσα από το ευρύτερο οικογενειακό περιβάλλον των παιδιών, η συγκέντρωση προφορικών ιστοριών και οι αφηγήσεις ζωής ενηλίκων όπου και εάν αυτό κριθεί πρόσφορο και εφικτό, μέσα σε μια φόρμα η οποία θα συνταχθεί σε συνεργασία με τα παιδιά και σε αυτή θα αποτυπωθούν όσα στοιχεία μπορέσουν να συγκεντρώσουν τα παιδιά της τάξης.

Η συγκέντρωση προφορικών μαρτυριών κρίνεται αναγκαία καθώς μέσα από το υλικό αυτό μας δίνεται η δυνατότητα να εστιάσουμε στη συλλογική μνήμη και στις εμπειρίες που έχουν βιώσει οι αφηγητές. Τα στοιχεία αυτά συνδυασμένα με έρευνα πηγών και μέσα από τη μελέτη διαφόρων λαϊκών δρώμενων μπορούν να οδηγήσουν σε μια πιο ολοκληρωμένη διδασκαλία του λαϊκού πολιτισμού μέσα στην σχολική κοινότητα.

Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφερθεί η σπουδαιότητα της συμμετοχής των γονέων στο σύστημα αγωγής ως οι φυσικοί παιδαγωγοί των παιδιών. Πρόκειται για ένα διπολικό σύστημα στο οποίο συμμετέχουν και οι γονείς οι οποίοι πρέπει να έχουν με τους εκπαιδευτικούς συνεργασία και αλληλοϋποστήριξη. Η συμμετοχή των γονέων στη γενικότερη προσπάθεια του σχολείου είναι απαραίτητη ώστε το τελευταίο να μπορέσει να γίνει πιο αποτελεσματικό.

Επίσης μπορεί να πραγματοποιηθεί έρευνα του τοπικού τύπου, συγκέντρωση φωτογραφιών, αντικειμένων παλαιών και νέων συνταγών, καταγραφή δραστηριοτήτων της οικογένειας και της γειτονιάς σε εβδομαδιαία βάση, καθώς και

⁶⁶P. Κακάμπουρα-Τίλη, «Δραματοποίηση λαϊκών δρωμένων στο ελληνικό σχολείο», *Παρνασσός* ΜΒ', (2000), σσ. 215-228.

μελέτη λαογραφικών συλλογών και μελετών είτε διαδικτυακά είτε δια ζώσης σε τοπικές βιβλιοθήκες. Στη φάση αυτή πρόσφορη κρίνεται η επαφή με τις συλλογές του Παραρτήματος του Λυκείου των Ελληνίδων στη Σαλαμίνα (παραδοσιακές φορεσιές, παραδοσιακά χρηστικά αντικείμενα και παραδοσιακά τραγούδια όλα σχετιζόμενα και προερχόμενα από την λαϊκή σοφία μέσα τον κύκλο του έτους και των σχετικών με κάθε εποχή και μήνα δραστηριοτήτων).

Όλες οι παραπάνω μέθοδοι προσφέρονται για το γνωστικό επίπεδο των παιδιών δίνοντάς τους τη δυνατότητα να γνωρίσουν μεθόδους, τόπους και πηγές μέσω των οποίων μπορούν να έχουν πρόσβαση στη γνώση.

Όλο το πρόγραμμα κρίνεται απαραίτητο να υλοποιηθεί βιωματικά, ώστε μέσα από τη διοργάνωση διαφόρων δραστηριοτήτων στις οποίες θα πάρουν μέρος όλοι οι μαθητές, να αποκτήσουν ενσυναίσθηση όλων όσων αναφέρονται στο πρόγραμμα και να ενταχθεί άμεσα στις ήδη υπάρχουσες γνώσεις αναμορφώνοντας τις δομές τους. Ταυτόχρονα, με αυτόν τον τρόπο δίνεται και η δυνατότητα συγκριτικής προσέγγισης όλων των θεμάτων μέσα από τα δίπολα χθες-σήμερα, η δική μας κοινότητα- η κοινότητα των άλλων.

Και οι δυο περιπτώσεις αποτελούν φορείς άτυπης εκπαίδευσης οι οποίοι μέσα από τη συνεργασία τους με τη σχολική μονάδα θα επιχειρηθεί η σύμπραξη δύο διαφορετικών μορφών εκπαίδευσης τυπικής και άτυπης μέσα στους χώρους και τις δομές της πρώτης.

1^η ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΩΡΑ

Διερεύνηση του θέματος

Σκοπός-Στόχοι: Διερεύνηση του θέματος μέσα από ομαδική συζήτηση στην ολομέλεια της τάξης.

Μέσα υλοποίησης:

- ❖ Φύλλα Α4 για ζωγραφική και για να γραφούν σημειώσεις
- ❖ Μαρκαδόροι
- ❖ Παρουσίαση εικόνων σχετικών με το θέμα από έντυπο υλικό.

Βιβλιογραφία - Πηγές:

<https://www.elniple.com>

Ματσαγγούρας, Γ. Η. (2000). *Η σχολική τάξη. Χώρος. Ομάδα. Πειθαρχία. Μέθοδος*. Αθήνα.

Μπαμπάλης Κ. Θ (2011). *Η κοινωνικοποίηση του παιδιού στη σχολική τάξη. Ο ρόλος του εκπαιδευτικού*. Αθήνα: Διάδραση

Εκκίνηση-Αφόρμηση: Προβάλλεται με τη βοήθεια του προβολικού μηχανήματος της τάξης ο πίνακας «Οι τέσσερις εποχές» του Γιάννη Τσαρούχη. Τα παιδιά καλούνται να εντοπίσουν ποιο από τα τέσσερα απεικονιζόμενα πρόσωπα του πίνακα είναι η Άνοιξη αιτιολογώντας την απάντησή τους. Επίσης ακούν αποσπάσματα από τις «Τέσσερις εποχές» του Vivaldi καλούμενα να εντοπίσουν μέσα από τις διαφορετικές μουσικές συνθέσεις του για κάθε εποχή τις διαφορές μεταξύ των εποχών. Επίσης ενθαρρύνονται να αναφέρουν τι συναισθήματα και τι εικόνες τους έρχονται στο μυαλό τα οποία σχετίζονται με την εποχή της άνοιξης. Στη συνέχεια η συζήτηση επεκτείνεται στις καθημερινές δραστηριότητες των ανθρώπων την εποχή της άνοιξης και στη συνέχεια στις εορτές της εποχής αυτής. Στην επόμενη φάση τα παιδιά ζωγραφίζουν αυτά που προανέφεραν. Μέσα από τις παραπάνω διαδικασίες διαπιστώνεται η αποσπασματική γνώση γύρω από το θέμα καθώς και το ενδιαφέρον τους για σχετική πληροφόρηση. Λήψη απόφασης από την ολομέλεια της τάξης για περαιτέρω διερεύνηση του θέματος καθώς οι μαθητές και οι μαθήτριες αφ' ενός εντοπίζουν και οι ίδιοι ότι δε γνωρίζουν πολλά στοιχεία γύρω από το θέμα και αφ' ετέρου γεμίζουν από ερωτήματα σχετικά με όλα όσα σχετίζονται με την εποχή της άνοιξης.

Δραστηριότητες: Χωρίζονται σε τέσσερις ομάδες. Οι δύο ομάδες ζωγραφίζουν όσα εκφράστηκαν στη συζήτηση και οι άλλες δύο ομάδες

καταγράφουν τις ιδέες που εκφράστηκαν ώστε να δημιουργηθεί από τους ίδιους τους μαθητές και τις μαθήτριες ένα σχέδιο πάνω στο οποίο θα βασιστεί και θα προχωρήσει το πρόγραμμα. Στο τέλος, μετά το πέρας συγκεντρώνεται όλο το υλικό και οργανώνεται συλλογικά ο τρόπος δράσης. Τέλος συμπληρώνεται το φύλλο εργασίας.

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΚΡΥΠΤΟΛΕΞΟ

Βρες τις λέξεις που σου φέρνουν στο μυαλό οι παραπάνω εικόνες και έχουν σχέση με την άνοιξη μέσα στο κρυπτόλεξο. Καθένα που βρίσκεις κύκλωσέ το και χρωμάτισε την αντίστοιχη εικόνα.

ΜΑΝΛΚΥΡΑΣΑΡΑΚΟΣΤΗΗΞΥΘ
ΕΑΤΑΣΤΑΣΗΠΜΟΠΤΑΒΓΟΚΡΕΣ
ΛΕΡΠΡΩΤΟΜΑΓΙΑΛΕΛΕΚΑΣΡΗ
ΙΠΟΑΣΤΕΡΙΑΣΓΗΞΥΛΙΝΟΡΙΑΣ
ΣΡΟΔΑΔΣΕΝΟΡΙΑΣΓΝΝΑΟΣΘΕ
ΣΠΗΓΗΧΡΥΘΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ
ΑΛΛΟΤΕΜΕΛΙΓΕΚΑΠΟΛΙΤΕΙΑΚ

Αξιολόγηση: Οι μαθητές/τριες ανταποκρίθηκαν θετικά και με ενδιαφέρον καθ' όλη τη διάρκεια της διδακτικής ώρας. Δεν εκφράστηκαν απορίες από μέρους τους καθώς το θέμα τους φάνηκε οικείο και εντόπισαν εύκολα τα ζητούμενα στο φύλλο αξιολόγησης.

Από μέρους τους εκφράστηκαν πολλές ιδέες και γνώσεις γύρω από το θέμα της άνοιξης και των εθίμων της. Γνώριζαν για τη Σαρακοστή και την αυστηρότατη νηστεία της περιόδου αυτής. Θυμούνταν έθιμα του Πάσχα έχοντάς τα συνδέσει με την επίσκεψη του νονού και της νονάς για την προσφορά των δώρων στα βαφτιστήρια. Μίλησαν αρκετά για την Πρωτομαγιά και την έξοδο στη φύση την ημέρα αυτή από μικρούς και μεγάλους.

Δε γνώριζαν τοπικά έθιμα όπως είναι η κατασκευή και καύση του παππού (ψυχοκεριού), δε γνώριζαν την προσφορά των τρήμερων και την ανταλλαγή δώρων μεταξύ πεθεράς και νύφης καθ' όλη τη διάρκεια της άνοιξης.

2^η - 3^η και 4^η ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΩΡΑ

Κατασκευή ψυχοκεριού (παππού)

Οι τρεις αυτές διδακτικές ώρες παρουσιάζονται ενιαία γιατί κατά τη διάρκεια τους θα παρουσιαστεί ένα θρησκευτικό έθιμο της Σαλαμίνας για το οποίο χρειάζεται αρκετός χρόνος και συντονισμός όλων των εμπλεκόμενων ώστε να ολοκληρωθεί ήρεμα και με επιτυχία.

Σκοπός-Στόχοι:

- Να έρθουν σε επαφή και να γνωριστούν με την Σαλαμίνα κα Μαρία Νέζη, (ετών 80-85 η οποία θα χρησιμοποιηθεί ως πληροφορήτρια μιλώντας τους για το ψυχοκέρι και κατασκευάζοντας το ιδιαίτερο αυτό κερί), την νοοτροπία της και τον τρόπο σκέψης και συμπεριφοράς της, καθώς αποτελεί ένα αντιπροσωπευτικό χαρακτήρα Σαλαμινίων ξωμάχων παλαιότερων εποχών οι οποίοι είχαν μάθει από πολύ νωρίς να ζουν μαζί με τη φύση, την παράδοση, τη θρησκεία και χαρακτηριστικό στοιχείο της ζωής τους, σε όλες τις εκφάνσεις της, ήταν πάντα η λιτότητα.
- Να γνωρίσουν οι μαθητές και οι μαθήτριες το έθιμο του «παππού». Πρόκειται για ένα εκκλησιαστικό έθιμο της Σαλαμίνας το οποίο⁶⁷ θα μπορούσε να θεωρηθεί σαν στοιχείο του μεταφυσικού προβληματισμού και των σχετικών αναζητήσεων προσπαθώντας μέσα από διάφορες καθημερινές πρακτικές να έρθει σε επικοινωνία με καθετί υπερφυσικό και υπερβατικό. Εντοπίζεται και σε άλλα μέρη της Ελλάδας (Μέγαρα, Έδεσσα, Εύβοια, Φλώρινα) με διαφορετικό σχήμα. Ο παππούς είναι περίτεχνα τυλιγμένο ψυχοκέρι το οποίο είναι αφιερωμένο στις ψυχές των παππούδων και των γιαγιάδων. Είναι ένα πολύ μακρύ κερί αποτελούμενο από πολλές κερωμένες κλωστές. Καθεμία από αυτές είναι αφιερωμένη σε μια ψυχή κάποιου προσώπου της οικογένειας το οποίο δεν είναι πια στη ζωή. Μπορεί να αποτελείται από 21,23,25 ή και 29 κλωστές. Το μήκος του φτάνει τα 15, 18 ή και 20 μέτρα. (Για έναν «παππού» χρειάζεται τουλάχιστον ένα κιλό καθαρό κερί και φυσικά δυο ή τρία άτομα για να βοηθήσουν στη διαδικασία). Αφού μετρηθούν οι κλωστές και λιώσει το κερί σε ένα ρηχό κατσαρολάκι ξεκινά το κέρωμα των κλωστών. Ένα κλαδάκι στου οποίου την άκρη υπάρχει μια διχάλα χρησιμοποιείται ώστε να

⁶⁷ Β. Πούχγερ, *Τα δρώμενα της Ελλάδας και της Βαλκανικής. Από το μαγικοθρησκευτικό έθιμο στη λαϊκή διασκέδαση*, Αθήνα 2016: Αρμός

περνά η κλωστή μέσα από τη διχάλα και να κερώνεται. Βγαίνοντας στεγνώνει αμέσως και τυλίγεται πριν σκληρύνει γύρω από το τύμπανο ενός κόσκινου. Έπειτα οι κερωμένες κλωστές απλώνονται στο επιθυμητό μήκος, στρίβονται ώστε να αποτελούν σχεδόν ένα σώμα και τέλος διπλώνονται με ένα περίτεχνο τρόπο καταλήγοντας σε ένα επίμηκες κυλινδρικό κουβάρι. Κατασκευαζόταν πάντα κατά τη διάρκεια του Τριωδίου, ώστε να είναι έτοιμο όταν έφτανε η Μ. Τεσσαρακοστή. Το άναβαν κατά τη διάρκεια όλων των ακολουθιών της περιόδου αυτής μέχρι και την Ανάσταση, αποτελώντας τη συντροφιά κάθε ηλικιωμένης γυναίκας τις ημέρες αυτές.. Η κατασκευή του γινόταν με μεγάλη σοβαρότητα και εσωτερική προσευχή. Με την ίδια σοβαρότητα αναβόταν, αναδίδοντας την ιδιαίτερη μυρωδιά του καθαρού κεριού, πρώτη φορά στο σπίτι την Παρασκευή των Αποκριών, φτιάχνοντας παράλληλα τα κόλλυβα για το Ψυχασάββατο που ακολουθούσε και θυμιατίζοντας.

- Να συσχετίσουν το έθιμο με την έλευση της άνοιξης και πώς αυτό συνδέεται με την καθημερινή και λατρευτική ζωή του λαού.
- Να εξοικειωθούν με τα ήθη και τα έθιμα που σχετίζονται με νεκρικά έθιμα, ξεπερνώντας το φόβο και τις προλήψεις που τα περιβάλλουν.
- Να εξασκηθούν σε υπολογισμούς καθώς για την κατασκευή του εν λόγω αντικειμένου χρειάζονται απλές μαθηματικές πράξεις για τον υπολογισμό του αριθμού και του μέτρου των κλωστών που θα χρησιμοποιηθούν σαν φιτίλια για το κερί.
- Να εξασκήσουν την λεπτή κινητικότητα τους απλώνοντας τις κλωστές του φιτιλιού, περνώντας τες μέσα από το κερί και τυλίγοντας με τον περίτεχνο τρόπο με τον οποίο γίνεται αυτή η διαδικασία.
- Να πληροφορηθούν για διάφορες δραστηριότητες οι οποίες μπορούν να εξελιχθούν σε επαγγέλματα (μελισσοκόμος ο οποίος παράγει το κερί, κηροπλάστης).
- Να γνωρίσουν την πειθαρχία στη συμπεριφορά εκείνων που έφτιαχναν το ψυχοκέρι (ηρεμία, λίγα λόγια και εσωτερική προσευχή) και να εξασκηθούν σ' αυτή κατανοώντας ότι δεν πρόκειται μόνο για μια δραστηριότητα αλλά και για μια εσωτερική διαδικασία.
- Να συναισθανθούν την ανάγκη της συνεργασίας και της συντροφιάς σε εργασίες πραγματικά ομαδικές.

- Να γνωρίσουν υλικά, χρώματα και μυρωδιές τα οποία προέρχονται απευθείας από τη φύση συνειδητοποιώντας άμεσα την έννοια της οικολογίας και της οικονομίας καθώς τίποτα δεν είναι περιττό και τίποτα δε σπαταλιέται στη διαδικασία αυτή.

Μέσα υλοποίησης

- Εικόνες από το διαδίκτυο σχετικές με την δουλειά του μελισσοκόμου και την παραγωγή καθαρού κεριού απευθείας από τις μέλισσες στο σύνδεσμο: <https://www.melissokomia.com/>
- Εντοπισμός μέσω του διαδικτύου παρομοίων χειροποίητων κεριών σε άλλες περιοχές της Ελλάδας ή του κόσμου.
- Αγορά καθαρού κεριού από τοπικό κηροπλαστείο καθώς και των αναλόγων μέτρων φιτίλιού.
- Ρηχή κατσαρόλα (κατά προτίμηση χρησιμοποιημένη) που θα φέρει κάποιο παιδί από το σπίτι του για να λιώσουμε το κεριό και ένα καμινέτο. Επίσης ένα μικρό κλαράκι με σχήμα διχάλα (όπως αυτό που χρησιμοποιούμε στην κατασκευή σφεντόνας) ώστε μέσα από τη διχάλα να περνά το κερωμένο φιτίλι πριν τυλιχτεί.

Βιβλιογραφία – Πηγές:

<https://www.melissokomia.com/>

Μέγας Α. Γ. (2012). *Ελληνικές Γιορτές και Έθιμα της Λαϊκής Λατρείας*. Αθήνα: Εστία

Μπαμπάλης Κ. Θ (2011). *Η κοινωνικοποίηση του παιδιού στη σχολική τάξη. Ο ρόλος του εκπαιδευτικού*. Αθήνα: Διάδραση

Λάμπας Ι. (1993). Ο παππούς. *Το τάλαντο* (3): 10-11

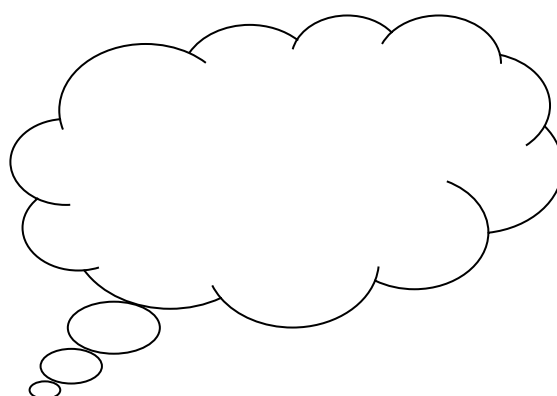
Εκκίνηση-Αφόρμηση: Εικόνες σχετικές με τη μέλισσα και τα προϊόντα που παίρνουμε από εκείνη μέσα από την ηλεκτρονική διεύθυνση: <https://www.melissokomia.com/>

Δραστηριότητες:

- 1) Τα παιδιά με κλειστά μάτια αγγίζουν τα κομμάτια του καθαρού κεριού και το μυρίζουν. Στη συνέχεια καλούνται να πουν τι είναι αυτό το αντικείμενο, από πού προέρχεται και τι μπορούμε να κατασκευάσουμε με αυτό.
- 2) Ζωγραφίζουν ένα τοπίο στο οποίο βρίσκεται μια κυψέλη με μέλισσες καθώς και την κυψέλη όπως εκείνα τη φαντάζονται, εντοπίζοντας τους ο εκπαιδευτικός τις αξίες της εργασίας και της ομαδικότητας.
- 3) Κατεβαίνουν σε χώρο του σχολικού κτηρίου όπου θα κατασκευαστεί το ψυχοκέρι από την πληροφόρητρια, συμμετέχοντας και αυτά όπως και όσο επιτρέπει το εγχείρημα λόγω της επικινδυνότητας του καυτού κεριού. Συγκεκριμένα βοηθούν στο μέτρημα των κλωστών, στο τύλιγμα τους όταν κερωθούν, στην μέτρηση του μήκους του κεριού και φυσικά στο τύλιγμά του, διαδικασία περίτεχνη και δύσκολη η οποία βοηθά στην άσκηση της λεπτής κινητικότητας των παιδιών.
- 4) Συμπλήρωση φύλλου εργασίας.

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Ζωγράφισε και χρωμάτισε τον δικό σου παππού με το χρώμα που είδες να έχει το κερί. Έπειτα γράψε μέσα στο συννεφάκι τα ονόματα κάποιων προσώπων του στενού σου περιβάλλοντος που δεν είναι πια μαζί σου.

Αξιολόγηση: Το εγχείρημα αποδείχτηκε ενδιαφέρον. Οι μαθητές συμμετείχαν όσο το δυνατόν περισσότερο. Εκφράστηκαν αρκετές απορίες σχετικά με τον τρόπο εύρεσης του κεριού, την επικινδυνότητα να το λιώνεις, και τον περίτεχνο τρόπο τυλίγματος του ψυχοκεριού.

Η βασική δυσκολία ήταν η τήρηση των χρονικών ορίων των διδακτικών ωρών λόγω της μεγάλης διάρκειας της διαδικασίας. Οι μαθητές/τριες εντυπωσιάστηκαν με την ιδιαίτερη μυρωδιά του κεριού και την καθαρή του προέλευση κατευθείαν από τη φύση. Παρ' όλη τη μακρά διάρκεια της διαδικασίας τα παιδιά ήταν απολύτως ήρεμα και παρακολουθούσαν με προσοχή και ησυχία, απευθύνοντας στην κα Νέζη (συνεργάτης και εκπρόσωπος του Λυκείου Ελληνίδων Σαλαμίνας) διάφορες ερωτήσεις επί της διαδικασίας.

Συγκεκριμένα την ρώτησαν αν μπορεί κάποιος μόνος του κάποιος, χωρίς βοήθεια από άλλο ή άλλα πρόσωπα, να φτιάξει το ψυχοκέρι. Επίσης ρώτησαν αν οι ιερείς επιτρέπουν πλέον στην εκκλησία να καίγεται αυτό το κεριό ή όχι ώστε να προστατέψουν τις αγιογραφίες των ναών. Η κα Νέζη τους απάντησε ότι δεν γίνεται κάποιος να φτιάξει μόνος χωρίς βοήθεια το ψυχοκέρι. Τους ανέφερε ότι είναι μια διαδικασία η οποία γίνεται ομαδικά και αυτός είναι ο σκοπός της, η συνεργασία και η αλληλοβοήθεια. Επίσης ανέφερε ότι στους περισσότερους κεντρικούς ναούς του νησιού δεν επιτρέπεται το άναμμά του, ενώ είναι πιο εύκολη η χρήση του στα ξωκλήσια.

5^η Διδακτική Ώρα Τα τρήμερα

Σκοπός-Στόχοι:

Να γνωρίσουν οι μαθητές/τριες το έθιμο των *τρήμερων*. Την Καθαρή Τετάρτη, λοιπόν, γίνεται η πρώτη προηγιασμένη και οι γυναίκες που έχουν τηρήσει την παραπάνω νηστεία παίρνουν τη Θεία Κοινωνία το πρωί και στη συνέχεια επιστρέφουν σπίτι τους και ξεκινούν την Αγία Νηστεία της Μεγάλης Τεσσαρακοστής με τα νηστίσιμα αγαθά από τα τρήμερα που έχουν λάβει από τα παιδιά τους. Η προσφορά αυτή είναι ένα είδος τιμής, ένα έπαθλο, για το μεγάλο σωματικό και πνευματικό τους αγώνα τις τρεις αυτές ημέρες και σαν παρηγοριά για τον αγώνα που θα ακολουθήσει⁶⁸. Και οι ηλικιωμένες περιμένουν την ημέρα αυτή με ιδιαίτερη χαρά είτε είναι πεθερές, είτε μητέρες είτε νονές.

Γενικά θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι τα τρήμερα αποτελούσαν και αποτελούν ένα έθιμο κοινωνικής μορφής, εξωστρεφές, σχετιζόμενο άμεσα με τη διανομή τροφής σε τρίτους καθώς οι αποδέκτες τους δεν τα κρατούσαν όλα για τον εαυτό τους αλλά αρκετά από αυτά τα έδιναν ως κέρασμα σε συγγενείς και γείτονες.

Τηρείται ακόμη και σήμερα από πολλές γυναίκες του νησιού μας, αποτελώντας η Τετάρτη μετά την Καθαρά Δευτέρα, μια σημαντική και ιδιαίτερη μέρα για την Κούλουρη. Κόρες, νύφες, βαφτιστήρες παίρνουν ό,τι νηστίσιμο έδεσμα μπορείτε να φανταστείτε (καφέ, ζάχαρη, ξηρούς καρπούς, αποξηραμένα φρούτα, κομπόστες, γλυκά του κουταλιού, λουκούμια, ταχίни, παστέλια, νηστίσιμα κουλουράκια, χαλβάδες, μαρμελάδες, σκαλτσούνια, αμυγδαλωτά, λικέρ με γεύση κάποιου φρούτου ή λικέρ μαστίχα) και τα προσφέρουν σε μητέρες, πεθερές, νονές και σε διάφορους ανθρώπους άνδρες ή γυναίκες, συγγενείς ή μη, οι οποίοι είναι μόνοι στη ζωή χωρίς δικούς τους ανθρώπους.

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι τα *τρήμερα* που πηγαίνουν οι πρόσφατα αρραβωνιασμένες κοπέλες στις πεθερές τους είναι κάπως πιο σημαντικά από αυτά που πηγαίνουν οι υπόλοιπες. Πηγαίνουν με τρόπο πανηγυρικό και εντυπωσιακό. Παλιότερα όλα τα είδη τοποθετούνταν πάνω σε μεγάλο δίσκο φτιαγμένο ειδικά για την περίπτωση-όπως με διάμετρο περίπου 60 εκατοστά- (πολλές φορές και σε περισσότερους από έναν ανάλογα με την οικονομική επιφάνεια της νύφης σαν μέσο επίδειξης της κοινωνικής της θέσης) σκεπασμένο με ένα μεγάλο μεταξωτό μαντήλι

⁶⁸ Γ. Α. Μέγας, *Ελληνικές Γιορτές και Έθιμα της Λαϊκής Λατρείας*, Αθήνα 2012: Εστία

«Καλαμάτα» και έτσι μεταφέρονταν στο σπίτι της πεθεράς από τη νύφη συνοδευόμενη συχνά από μικρά παιδιά τα οποία ξετρελαίνονταν από αυτή την κοινωνική δραστηριότητα, καθώς πάντα είχαν κάτι να λαμβάνουν (κέρασμα ή χαρτζιλίκι).

Η πεθερά πάντα ανταπέδιδε και αφού έπαιρνε τα *τρήμερα*, χρύσωνε το δίσκο με μια λίρα ή ένα κόσμημα, ενώ έβαζε και κάποιο καλό δώρο για τη νύφη το οποίο μπορεί να ήταν φόρεμα, ένα καλό ρούχο, ύφασμα, πασούμια, μαντήλια, κάλτσες και ό,τι άλλο έκρινε εκείνη.

Κόρες και εγγόνια πηγαίνουν τα *τρήμερα* σε γιαγιάδες και νονές οι οποίες περιμένουν με ιδιαίτερη χαρά τη μέρα αυτή ανταποδίδοντάς τα με νηστίσιμα εδέσματα ή διάφορα μικρά δωράκια.

Παρόμοια έθιμα υπήρχαν σε διάφορα μέρη της Ελλάδας, με πιο κοντινό μας αυτό που περιγράφεται στα Σπάτα όπου και εκεί οι αρραβωνιασμένες και παντρεμένες έστελναν σε πεθερές και μάνες τα «κοκά» ή «κοκάτσα» τα οποία ήταν ακριβώς ότι περιγράψαμε παραπάνω, σαν τα δικά μας *τρήμερα*. Τα συνόδευαν με μικροδώρα (κάλτσες, μαντήλια, παντόφλες κλπ) καθώς και με ένα ζυμωτό ψωμί την «τρημερίτα» το οποίο δεν ήταν στολισμένο με κεντίδια στην επιφάνειά του αλλά ελαφρά χαραγμένο ή στολισμένο με μικρές ψαλιδιές.

Σήμερα που υπάρχει πληθώρα τόσο τροφών όσο και υλικών διακόσμησης, τα *τρήμερα* τοποθετούνται σε μεγάλα καλάθια τυλιγμένα σε ζελατίνες και διακοσμημένα με κορδέλες, λουλούδια (αληθινά ή απομιμήσεις), ενώ οι νέες κοπέλες που τα ετοιμάζουν αναπτύσσουν μια άμιλλα για την εξεύρεση όσο το δυνατόν περισσότερων και ποιοτικότερων νηστίσιμων αγαθών, αλλά και στην διακόσμηση και το μέγεθος των καλάθων. Επίσης, τα συνοδεύουν με διάφορα δώρα για την πεθερά (είδη ένδυσης, κοσμήματα αληθινά ή απομιμήσεις, ρολόγια) η οποία φυσικά ανταποδίδει με ανάλογα αντικείμενα.

Οι μητέρες προτρέπουν ακόμη και σήμερα τις κόρες τους να παρασκευάσουν πολλά από τα εδέσματα των τρήμερων μόνες τους, δείχνοντας έτσι στην πεθερά ότι είναι άξιες και καλές νοικοκυρές καθώς και να επιμεληθούν τη συσκευασία και τη διακόσμηση οι ίδιες. Συχνά απευθύνονται σε διάφορα καταστήματα της πόλης μας για περισσότερη τελειότητα και πρωτοτυπία.

Παλιότερα οι νιόνυφες και φρεσκοαρραβωνιασμένες πήγαιναν στις πεθερές μέχρι τρία καλάθια: ένα με διάφορα λικέρ, ένα με νηστίσιμα αγαθά και ένα με πολλά και συχνά σπάνια για την εποχή φρέσκα φρούτα.

Τα τελευταία χρόνια όμως τα πράγματα έχουν απλοποιηθεί, ο αριθμός των καλαθιών ανά νύφη έχει μειωθεί, ενώ παρατηρείται το φαινόμενο όταν αυξάνονται τα χρόνια διάρκειας του γάμου, το έθιμο να γίνεται με πολύ απλό τρόπο, με ελάχιστα προϊόντα ή και το σταματούν κάποιες. Ακόμη οι κοπέλες ενδιαφέρονται περισσότερο για το περιεχόμενο, την ποικιλία και την ποιότητά του παρά για την ιδιαιτερότητα της συσκευασίας.

Μια επιπλέον παρατήρηση των πληροφορητριών μας είναι ότι δεν πηγαίνουν πια στις νονές τρήμερα πλην ελαχίστων και σπανίων εξαιρέσεων. Επίσης οι διάφορες τοπικές επιχειρήσεις οι οποίες ασχολούνται με το χώρο της εστίασης, όταν συμμετέχουν σε διάφορες εκθέσεις του κλάδου πάντοτε παρουσιάζουν τα τρήμερα, καθώς τα θεωρούν κάτι πολύ σημαντικό στις ετήσιες δραστηριότητες τους, προβάλλοντας ταυτόχρονα και την παράδοση του τόπου μας.

Το έθιμο των τρήμερων θα μπορούσαμε να πούμε ότι εντάσσεται στις ανταλλαγές δώρων και επισκέψεων μεταξύ νύφης και πεθεράς σε όλη την περίοδο της άνοιξης με κορύφωση τις ημέρες του Πάσχα και της Πρωτομαγιάς με την ανταλλαγή δώρων και εδεσμάτων με ιδιαίτερα συμβολική σημασία.

Ένα από αυτά λάμβανε χώρα πάλι τις ημέρες της άνοιξης και συγκεκριμένα στις 9 Μαρτίου ημέρα της εορτής των 40 Μαρτύρων. Την ημέρα αυτήν οι νύφες έστελναν στις πεθερές 40 κομμάτια κολοκυθόπιτα (*κουγκουλούαρι*) και οι πεθερές έφτιαχναν εις ανταπόδοση 40 λουκουμάδες και τους έστελναν στις νύφες τους. Πρόκειται για ένα πολύ παλιό έθιμο το οποίο έχει ατονήσει ή και χαθεί τις τελευταίες δεκαετίες. Την ημέρα αυτή⁶⁹ υπάρχουν πολλές προλήψεις και συνήθειες σε όλη την Ελλάδα. Στην Αθήνα συγκεκριμένα αναφέρεται ότι έφτιαχναν τις σαραντόπιτες, που ήταν πίτες με 40 φύλλα ή 40 λουκουμάδες και στη συνέχεια έτρωγε και έπινε όλη η οικογένεια γύρω από το ίδιο τραπέζι, χόρευαν και τραγουδούσαν.

Και πάλι ένα έθιμο είναι συνδεδεμένο αφενός με έναν αριθμό, το σαράντα, και αφετέρου με γιορτή εκκλησιαστική. Ο αριθμός σαράντα έχει μυστικιστική σημασία. Σημαίνει την ολοκλήρωση κάποιου κύκλου καθώς επίσης το άπειρο και την αιωνιότητα.

Χρησιμοποιείται και στη χριστιανική θρησκεία κατά κόρον: 40 φορές λέμε το Κύριε Ελέησον επικαλούμενοι το έλεος του Θεού, 40 ημέρες διήρκεσε η νηστεία του Ιησού στην έρημο, σαράντα ημέρες διαρκούν οι δυο μεγάλες νηστείες της

⁶⁹ Γ. Α. Μέγας, ο.π.

χριστιανοσύνης, 40 ημέρες περνούν έως ότου πάρει ευχή η λεχώνα και το νεογέννητο, 40 ημέρες περνούν από την ταφή έως το πρώτο μνημόσυνο.

Επίσης 40 ήταν οι μάρτυρες που μαρτύρησαν στη Σεβάστεια, οι οποίοι ενωμένοι, γεμάτοι πίστη και σθένος, απρόμητοι, δεν απαρνήθηκαν την πίστη τους στον Κύριο και όταν ένας λιποψύχησε αμέσως πήρε τη θέση του ένας από τους φρουρούς του ο οποίος πίστεψε βλέποντας τον αγώνα τους. Έτσι παρέμειναν αδιαίρετοι, ενιαίοι και ομόψυχοι. Κατά το Μέγα Βασίλειο «για θλίψη και χαρά οι πιστοί στους σαράντα καταφεύγουν», λόγω της άφθονης ευεργεσίας και της ανεξάντλητης χάρις τους.

Στο συγκεκριμένο σχέδιο διδασκαλίας ασχοληθήκαμε μόνο με το έθιμο των τρήμερων λόγω της έντονης κοινωνικής και ανθρωπιστικής του διάστασης. Επίσης ο διδακτικός χρόνος δεν επαρκούσε για παραπέρα ανάπτυξη του θέματος παρά μόνο ως γενική πληροφορία προς τα παιδιά.

Στον λαϊκό μας πολιτισμό εκείνοι έφερναν την άνοιξη και την ημέρα της γιορτής τους ξεκινούσε το γεωργικό έτος έτσι η ημέρα αυτή ήταν για τις αγροτικές κοινωνίες πολύ σημαντική. Μέσα από τη χρήση μιας ομοιοπαθητικής μαγείας με στόχο την επίκληση του καλού και την αποτροπή του κακού, καθιερώνονται διάφορα έθιμα όπως αυτό το οποίο προαναφέραμε. Σήμερα το έθιμο έχει εκλείψει και ίσως τηρείται από ελάχιστους στη Σαλαμίνα.

Η άνοιξη είναι μια εποχή σε όλους τους πολιτισμούς γεμάτη με συμβολισμούς και πράξεις που έχουν στόχο να βοηθήσουν στην επιστροφή της στη γη και την εκδίωξη του σκοτεινού χειμώνα. Η κίνηση και η χαρά διαδέχονται την ακινησία και την παγωνιά. Έθιμα χαρούμενα, γεμάτα χρώματα, μυρωδιές και γεύσεις περιβάλλουν την καθημερινότητα του λαϊκού ανθρώπου. Ταυτόχρονα στους χριστιανικούς λαούς η νηστεία της μεγάλης τεσσαρακοστής αποτελεί μια προσπάθεια κάθαρσης πριν τη συμμετοχή στις θρησκευτικές τελετές του Πάσχα.

Στο νησί μας πολλά ήταν τα έθιμα στη ζωή των ανθρώπων. Πολλά χάθηκαν παντελώς, άλλα μετασχηματίστηκαν και άλλα αντικαταστάθηκαν από διάφορα νέα. Τα έθιμα⁷⁰ μοιάζουν με έναν ζωντανό οργανισμό ο οποίος προσαρμόζεται στις εποχές, ανάλογα με τις ανάγκες του ανθρώπου. Οι ανάγκες αυτές συχνά εκλείπουν ή μεταβάλλονται και έτσι τα έθιμα αντικαθίστανται από άλλα. Εδώ δεν μπορούμε να

⁷⁰ Μ. Γ. Μερακλής, *Ελληνική Λαογραφία. Κοινωνική Συγκρότηση, Ήθη και Έθιμα, Λαϊκή Τέχνη*, Αθήνα 2011: Καρδαμίτσας

αναιρέσουμε τις σύγχρονες επιρροές της πολυπολιτισμικής μας κοινωνίας επάνω σε όλα αυτά τα έθιμα.

Παρ' όλα αυτά στη Σαλαμίνα τηρούνται ακόμα μετ' επιτάσεως πολλά έθιμα τα οποία προέρχονται από τα βάθη των αιώνων. Αποτελείται από έναν πληθυσμό αρκετά παραδοσιακό και η καθημερινότητά του είναι πλεγμένη με τα ήθη και έθιμά του, τα οποία τηρούνται και βιώνονται χωρίς αυτό να γίνεται για λόγους τουριστικούς κα μόνο. Φορείς, όπως το Λύκειο των Ελληνίδων, φροντίζουν ακάματα γι' αυτό και αποτελούν το θεματοφύλακα του λαϊκού μας πολιτισμού προσπαθώντας μέσα από όσο το δυνατόν περισσότερη πιστότητα και αυθεντικότητα να μυήσουν τις νεότερες γενιές σ' αυτό ώστε κι αυτές με τη σειρά τους να πράξουν το ίδιο.

Τα τρήμερα είναι ένα έθιμο που δίνει χαρά σε μικρούς και μεγάλους καθώς στέλνονται λιτά και παραδοσιακά σε πεθερές, γιαγιάδες, νονές αλλά και σε μοναχικούς ανθρώπους που τόσο έχουν ανάγκη τις γιορτινές ημέρες τη ματιά και τη σκέψη των συνανθρώπων τους. Μέσα από το έθιμο αυτό δίνεται η δυνατότητα να διδαχτούν παιδιά και ενήλικες ότι πρόκειται για μια πράξη προσφοράς και αλtruισμού η οποία μπορεί να ομορφύνει και να δώσει ένα τόνο αισιοδοξίας στην καθημερινότητα τόσο εκείνων που προσφέρουν τα *τρήμερα* όσα και εκείνων που τα δέχονται.

Σκοπός – Στόχοι:

- Να κατανοήσουν τη σημασία της Μεγάλης Σαρακοστής σαν περίοδο σκληρής προετοιμασίας και εγκράτειας πριν το Πάσχα, καθώς η νηστεία αποτελεί ένα από τα πιο έντονα βιώματα του ελληνικού λαού.
- Να μάθουν την επιρροή που ασκεί η θρησκεία και η λαϊκή λατρεία στη διαμόρφωση των συνηθειών και της διατροφής ενός λαού.
- Να συσχετίσουν το συγκεκριμένο έθιμο με την Μεγάλη Σαρακοστή και τις στερήσεις στις οποίες υποβάλλεται ο πιστός κατά τη διάρκειά της.
- Να γνωρίσουν την αξία της σωστής διατροφής σε όλες τις ηλικίες και σε όλες τις εποχές του χρόνου.
- Να συναισθανθούν την αξία της εγκράτειας και της λιτότητας στην καθημερινή μας ζωή καθώς κι την αξία του αλτρουϊσμού μέσα στην τοπική κοινότητα.
- Να γνωρίσουν τα τοπικά προϊόντα και το πώς εντάσσονται μέσα στις καθημερινές διατροφικές συνήθειες των Σαλαμινίων τόσο στο παρελθόν όσο και σήμερα.
- Να κατανοήσουν τη σημασία που έχει να παρασκευάζει κανείς πολλές από τις τροφές που καταναλώνει μόνος του εστιάζοντας ιδιαίτερα στην οικονομία και την ιδιαίτερη διατροφική αξία που μπορεί να επιτύχει.
- Να εντοπίσουν επαγγέλματα τα οποία σχετίζονται με τα προϊόντα που προσφέρονται το συγκεκριμένο έθιμο.
- Να συνειδητοποιήσουν τη σπουδαιότητα των σχέσεων μεταξύ κοριτσιών και μητέρας, κοριτσιών και πεθεράς εντάσσοντάς τες μέσα στα δίπολα των οικογενειακών σχέσεων όπως αυτές αναπτύσσονται μέσα στις τοπικές κοινωνίες.

Μέσα υλοποίησης:

- Χαρτί Α4
- Καλάθι
- Ποικιλία ξηρών καρπών και νηστίσιμων γλυκών τοπικής προελεύσεως όσο αυτό είναι εφικτό, καθώς επίσης και γλυκών ποτών.
- Ζελατίνες και χρωματιστές κορδέλες.
- Παλιό ασημένιο ή ανοξείδωτο δίσκο, μαντήλι μεταξωτό με έντονα χρώματα και σχέδια διακοσμημένο.

(Όλα τα παραπάνω υλικά θα ζητηθούν από τα παιδιά φροντίζοντας το κόστος και ο κόπος να κατανεμηθούν εξίσου).

Βιβλιογραφία - Πηγές

Βιβλίο Γλώσσας Β΄ τάξης Δημοτικού Σχολείου (μαθητή) «Ταξίδι στον κόσμο της γλώσσας», τεύχος β΄

Λάμπας Ι. (1994). Τα Τρήμερα. *Το τάλαντο* (9): 8-9

Μέγας Α. Γ. (2012). *Ελληνικές Γιορτές και Έθιμα της Λαϊκής Λατρείας*. Αθήνα: Εστία

Ματσαγγούρας, Γ. Η. (2000). *Η σχολική τάξη. Χώρος. Ομάδα. Πειθαρχία. Μέθοδος*. Αθήνα.

Εκκίνηση-Αφόρμηση

Βιβλίο Γλώσσας (μαθητή) «Ταξίδι στον κόσμο της γλώσσας» τεύχος β΄, Ενότητα 16 σελ. 79 κείμενο: «Μαζί είναι καλύτερα» (Κείμενο το οποίο αναφέρεται στην αλληλοβοήθεια και τη συνεργασία μεταξύ των ανθρώπων και των φίλων στοιχεία σχετικά με την κοινωνική διάσταση του εθίμου των τρήμερων).

Δραστηριότητες

1) Μέσα από την θύελλα ιδεών προτρέπονται οι μαθητές/τριες να εκφράσουν τι γνωρίζουν για την Μ. Σαρακοστή και τι γίνεται μέσα στις οικογένειες και στην εκκλησία κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου τα οποία καταγράφονται στον πίνακα της τάξης.

2) Τα παιδιά ενθαρρύνονται να εντοπίσουν στο διαδίκτυο στοιχεία για την Μεγάλη Σαρακοστή και να τα διασταυρώσουν με όσα έχουν εκείνα αναφέρει.

3) Αναφέρεται η έννοια «Τρήμερα» και αφού γίνει μια πρόχειρη ετυμολόγησή της συνδέεται με τη Μ. Σαρακοστή, τα έθιμα της άνοιξης και της σχέσης νύφης πεθεράς, κόρης μητέρας, νεότερων-γηραιότερων.

4) Εμφανίζονται σταδιακά τα είδη διατροφής που προσφέρονται στα τρήμερα και γίνεται αναφορά στην διατροφική τους αξία και στη νηστεία.

5) Τοποθετούνται με τη βοήθεια των παιδιών σε ανοξείδωτο δίσκο και σκεπάζονται με πολύχρωμη μεταξωτή καλαμάτα. Στη συνέχεια προβάλλονται φωτογραφίες με τα τρήμερα όπως παρουσιάζονται και προσφέρονται σήμερα στο νησί, διακοσμημένα από σχετικά καταστήματα.

6) Γίνεται ένα σύντομο θεατρικό παιχνίδι προσφορά και παραλαβής των δώρων από νεότερο προς γηραιότερο άτομο ώστε να κατανοήσουν τα παιδιά τη διαδικασία.

7) Επεκτείνεται η παραπάνω πράξη της προσφοράς όχι μόνο σε συγγενικά πρόσωπα αλλά και στα μοναχικά πρόσωπα της περιοχής μας, εστιάζοντας έτσι στις αξίες του αλτρουϊσμού και της αλληλοβοήθειας.

8) Παρουσιάζεται η έννοια της οικιακής οικονομίας και η αξία της νοικοκυροσύνης μέσα από την οικονομική εκδοχή του εθίμου στην οποία αγοράζουμε όσο το δυνατόν λιγότερα προϊόντα και παρασκευάζουμε όσο το δυνατόν περισσότερα προϊόντα εμείς οι ίδιοι.

9) Συμπλήρωση φύλλου εργασίας από τα παιδιά και των δύο φύλλων καθώς φορείς του δεν πρέπει να είναι μόνο οι γυναίκες αλλά και άνδρες καθώς αναφερθήκαμε μέσα από το έθιμο σε κοινωνικές και ηθικές αξίες οι οποίες αφορούν κάθε πολίτη μιας κοινότητας μια όχι ένα μόνο από τα δύο φύλα.

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Περίγραψε τα *τρήμερα* που θα προσέφερες εσύ και πώς θα τα στόλιζες:

Στη μητέρα σου:.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Στη γιαγιά σου:.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Στον μοναχικό ηλικιωμένο γείτονα:.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Αξιολόγηση

Δεν παρουσιάστηκε κάποια δυσκολία στην υλοποίηση του θέματος. Οι μαθητές/τριες εξέφρασαν απορίες σχετικά με τα αίτια της μοναξιάς κάποιων ανθρώπων και προβληματίστηκαν για την μέχρι τώρα στάση των συνανθρώπων τους απέναντί τους. Ανέφεραν τις πρακτικές της δικής τους οικογένειας απέναντι σε αυτούς τους ανθρώπους και διάφορες περιπτώσεις ανθρώπων του περίγυρου της οικογένειάς τους. Έδειξαν να μη γνωρίζουν το έθιμο αυτό και ότι ικανοποιήθηκαν που το γνώρισαν και μπορούν και αυτοί/ές να το εντάξουν στη ζωή τους.

6^η – 7^η Διδακτική ώρα
Το έθιμο του Σαββάτου του Λαζάρου

Σκοπός-Στόχοι

- Να γνωρίσουν οι μαθητές/τριες τα έθιμα της εβδομάδας πριν το Πάσχα που σχετίζονται με την Ανάσταση του Λαζάρου και να κατανοήσουν ομοιότητες και διαφορές ανάμεσα στην χριστιανική κοσμοθεωρία και αυτήν του λαϊκού πολιτισμού γύρω από το θάνατο και την ανάσταση μέσα από τη γνωριμία τους με τις διασυνδέσεις των εκφραστικών μέσων της θρησκευτικής παράδοσης με τον λαϊκό πολιτισμό⁷¹. Επίσης σημαντικό θεωρείται να κατανοήσουν ότι γύρω από τον Λάζαρο τις ημέρες αυτές απλώνεται ένα ευρύτατο πεδίο του ελληνικού λαϊκού πολιτισμού.
- Να έρθουν σε επαφή με τα ήθη και τα έθιμα της Σαλαμίνας που συνδέονται με την ημέρα αυτή.
- Να κατανοήσουν τον τρόπο διαδοχής των ημερών και των εκκλησιαστικών υποχρεώσεων των πιστών.
- Να συγκρίνουν το σήμερα και το χθες μέσα από τη συνέχιση ή την αντικατάσταση ή την απώλεια κάποιων εθίμων από την καθημερινή ζωή των κατοίκων του νησιού κατά τη διάρκεια της περιόδου.
- Να συναισθανθούν και να συσχετίσουν τα έθιμα των ημερών αυτών με την εποχή της άνοιξης και την χρήση τους μέσα στα δίπολα: ζωή-θάνατος, χειμέρια νάρκη της φύσης- αναγέννηση της φύσης, λύπη – χαρά. Να κατανοήσουν τη συνέχεια των εορτών της περιόδου αυτής.
- Να συναισθανθούν τη μεταβολή των συναισθημάτων και των συμπεριφορών μέσα στην καθημερινή ζωή των μελών μια κοινότητας (χαρά-λύπη, εγκράτεια-χαλαρότητα), καθώς και τις οικογενειακές και κοινωνικές σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των οικογενειών των μελών μιας κοινότητας.
- Να γνωρίσουν έθιμα της Σαλαμίνας τα οποία δεν έχουν χαθεί αλλά προσαρμοσμένα στην νέα εποχή συνεχίζουν να υπάρχουν ακόμη και σήμερα και να τηρούνται από τους νέους της εποχής και τις οικογένειές τους.
- Να μάθουν τους συμβολισμούς διαφόρων αντικειμένων των ημερών αυτών καθώς και να κατανοήσουν τις συνειρμικές αναλογίες που χαρακτηρίζουν το συγκεκριμένο θέμα του λαϊκού πολιτισμού μέσα

⁷¹ Β. Πούχγερ, *Θεωρητική Λαογραφία*, Αθήνα 2009: Αρμός

από τις διάφορες που θα εντοπιστούν να χρησιμοποιούνται στον τόπο.(κόκκινα αυγά, λαζαράκια, βάγια).

Μέσα υλοποίησης

- Διαδίκτυο για δουν και να γνωρίσουν οι μαθητές/τριες το έθιμο με τις Λαζαρίνες και να εντοπίσουν ομοιότητες και διαφορές με το έθιμο θα διδαχτούν εκείνα.
- Λουλούδια.
- Ξύλινο σταυρό.
- Ξύλινη κουτάλα και ένα λευκό πανί για να κατασκευαστεί κούκλα.
- Υλικά για λαζαράκια.
- Αυγά και βαφή για αυτά

Βιβλιογραφία – Πηγές

<https://www.pemptousia.gr/2018/03/i-anastasi-tou-lazarou/>

<https://www.youtube.com/watch?v=zknFYlyowB0> (Αγεργμός Σαββάτου του Λαζάρου)

Εκπαιδευτικές Δράσεις του Υπουργείου Πολιτισμού (2002). *Παιχνίδια Πολιτισμού*. Αθήνα

Εκκίνηση-Αφόρμηση

Μέσα από το διαδίκτυο παρακολουθούμε το θαύμα της Ανάστασης του Λαζάρου και στη συνέχεια ρωτάμε τους μαθητές πότε το γιορτάζουμε και τι κάνουμε την ημέρα αυτή.

Έπειτα αναφερόμαστε εκτενώς στον αγερμό⁷² που γίνεται συνήθως από παιδιά στην περιοχή μας (αγόρια και κορίτσια) την ημέρα αυτή κρατώντας ένα ομοίωμα του Λαζάρου, ένα σταυρό ξύλινο στολισμένο με λουλούδια και ένα καλαθάκι επίσης στολισμένο με λουλούδια καθώς και στα Λαζαράκια που παρασκευάζονται από τις νοικοκυρές την ημέρα αυτή.

Επίσης γίνεται σύγκριση ανάμεσα στο έθιμο με τις Λαζαρίνες και το τοπικό έθιμο εντοπίζοντας ομοιότητες και διαφορές. Οι μαθητές/τριες εντοπίζουν ότι στο έθιμο με τις Λαζαρίνες παίρνουν μέρος μόνο κορίτσια και ότι μαζεύουν σαν κέρασμα αυγά τα οποία τοποθετούνται σε ένα σχετικά στολισμένο καλάθι.

Δραστηριότητες

- Μαθαίνουμε στα παιδιά τον αγερμό που γίνεται και τα κάλαντα που τραγουδιούνται το Σάββατο του Λαζάρου.
- Κατασκευάζουμε το ομοίωμα του Λαζάρου με μια κουτάλα στις οποίας το φαρδύ κομμάτι ζωγραφίζουμε το πρόσωπο και στη συνέχεια την ντύνουμε ώστε να μοιάζει με τον Λάζαρο ντυμένο με τα σάβανά του.
- Στολίζουμε το σταυρό με λουλουδάκια καθώς επίσης και το καλαθάκι.
- Βγαίνουμε από την αίθουσα και επισκεπτόμαστε τα υπόλοιπα τμήματα του σχολείου λέγοντας τα λόγια του αγερμού που μάθαμε. Κάποιο παιδί κρατά το ομοίωμα του Λαζάρου, κάποιο το σταυρό και κάποιο το καλαθάκι.
- Βράζουμε τα Αυγά που έχουν φέρει τα παιδιά.
- Βάφουμε τα αυγά.
- Μιλάμε για τους συμβολισμούς που χαρακτηρίζουν τα λαζαράκια, τα βάρια και τα κόκκινα αυγά.

⁷² Οι αγερμοί αποτελούν εθιμική εκδήλωση τις οποίες επωμίζονται τα ίδια παιδιά. Κατά τόπους πολλές φορές αποκτούν μορφές δρώμενων αποβλέποντας στην ευετηρία και την ευρύτερη διάτασή της. Στο συγκεκριμένο αγερμό ο ευετηρικός χαρακτήρας αποκτάται μέσα από το συμβολικό θάνατο και την ανάσταση.

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Πώς ονομάζονται αυτά που βλέπεις στην εικόνα;.....

Πότε τα φτιάχνουμε;.....

Τι άλλο κάνουμε την ημέρα αυτή;.....
.....
.....

Ζωγράφισε δίπλα κάτι που
σε εντυπωσίασε από τον
αγερμό που βίωσες ή όποιο
συναίσθημα ένιωσες.

Αξιολόγηση

Οι μαθητές/τριες ανταποκρίθηκαν στο θέμα και εργάστηκαν χωρίς δυσκολίες ενώ φρόντισαν να μάθουν τα λόγια του αγερμού καθώς δεν τα γνώριζαν όλα.

Προβληματίστηκαν για το πού θα πάνε να πουν «τα κάλαντα του Λαζάρου» όπως έλεγαν, καθώς φοβούνται να κινηθούν μόνοι/ες τους στην περιοχή η οποία δεν είναι πυκνοκατοικημένη. Τελικά είπαν τα κάλαντα του Λαζάρου στα υπόλοιπα τμήματα του σχολείου και σε ένα μαγαζί λίγο πιο πάνω από το σχολείο (ήταν το μόνο σημείο στο οποίο υπήρχαν κάποιοι άνθρωποι στην γειτονιά του σχολείου αφού οι περισσότερες κατοικίες στην περιοχή χρησιμοποιούνται από τους ιδιοκτήτες στις αργίες και το καλοκαίρι). Ανταποκρίθηκαν στο θέμα και εργάστηκαν χωρίς δυσκολίες ενώ φρόντισαν να μάθουν τα λόγια του αγερμού καθώς δεν τα γνώριζαν όλα.

8^η ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΩΡΑ **Η πασχαλινή λαμπάδα**

Σκοπός-Στόχοι

- Κατανόηση της συνέχειας των εθίμων του Πάσχα.
- Ενσυναίσθηση της κοινωνικότητας αλλά και της πνευματικότητας των σχέσεων νονών-βαφτιστηριών, νύφης-πεθεράς.
- Γνωριμία με το τοπικό έθιμο της προσφοράς λαμπάδας και δώρων στη νύφη από την πεθερά.
- Κατανόηση των συμβολισμών που συνοδεύουν το έθιμο.

Βιβλιογραφία – Πηγές:

Βιβλίο Γλώσσας (μαθητή) «Ταξίδι στον κόσμο της γλώσσας» τεύχος γ΄

<https://www.youtube.com/watch?v=MRvcu-FZ4Z4>

<http://keria-ab.gr/paschalines-lampades/>

Λάμπας Ι. (1993). Η κουλούρα του γαμπρού και η λαμπάδα της νύφης. *Το τάλαντο* (4): 10-11

Εκκίνηση-Αφόρμηση

Βιβλίο Γλώσσας (μαθητή) «Ταξίδι στον κόσμο της γλώσσας» τεύχος γ΄ Ενότητα 21 σελ.44 (Κείμενο σχετικό με το πασχαλινό έθιμο των αερόστατων στη Μάνη)

Εικόνες από το διαδίκτυο με παιδικές λαμπάδες και από τη Αφή του Αγίου Φωτός στα Ιεροσόλυμα.

Μέσα υλοποίησης

- Παρουσίαση αρχειακού υλικού με φωτογραφίες από λαμπάδες που προσφέρονταν στις νύφες παλαιότερων εποχών.
- Υλικά για κατασκευή λαμπάδα τους νύφης

Μία λευκή λαμπάδα (εξηγούμε στα παιδιά ότι αρχικά το ύψος της ήταν περίπου ένα μέτρο).

Λευκή κορδέλα.

Απομιμήσεις λουλουδιών ή και φυσικά λουλούδια.

Μια χρυσή λίρα Αγγλίας (για λόγους ασφάλειας χρησιμοποιούμε απομίμηση).

Δραστηριότητες

- Κατασκευή λαμπάδας τους αυτή στολίζεται για να προσφερθεί στην νέα νύφη. Εστιάζουμε στη χρήση των λουλουδιών και της χρυσής λίρας, στους συμβολισμούς τους και στη γενικότερη χρήση τους στα πλαίσια των κοινωνικών και οικογενειακών σχέσεων που αναπτύσσονται στα πλαίσια του αρραβώνα δύο νέων ανθρώπων.
- Προβολή φωτογραφιών από παιδικές λαμπάδες ώστε να γίνει σύγκριση με αυτήν που κατασκευάστηκε μέσα στην τάξη εντοπίζοντας ομοιότητες και διαφορές τόσο στην μορφή όσο και στη χρήση.

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Δεν συμπληρώθηκε φύλλο εργασίας. Κάθε παιδί κατασκεύασε μια λαμπάδα.

Αξιολόγηση

Οι μαθητές/τριες εργάστηκαν γρήγορα και αποτελεσματικά. Απορίες εκφράστηκαν σχετικά με τη λίρα που χρησιμοποιήθηκε ως διακοσμητικό στοιχείο στην πασχαλινή λαμπάδα της νύφης. Η εκπαιδευτικός τους διευκρίνισε ότι ήταν αφενός ένα ακριβό δώρο προς τη νύφη με σημαντική ανταλλακτική αξία και αφετέρου επειδή σημαντικό στοιχείο στα έθιμα αυτά ήταν και η επίδειξη της κάθε οικογένειας, ήταν ένας τρόπος προβολής της οικονομικής ευμάρειας τους. Αναφέρθηκε ακόμη ότι συχνά αντί για μια λίρα χρησιμοποιούνταν και πεντόλιρο (νόμισμα χρυσό μεγαλύτερου μεγέθους και φυσικά μεγαλύτερης αξίας).

Περιέγραψαν την επαφή κάθε χρόνο με την νονά/νονό τους για την παραλαβή των δώρων και ης λαμπάδας. Προβληματίστηκαν με το θέμα της αφής του Αγίου Φωτός στα Ιεροσόλυμα και την υπερφυσικότητα της εμφάνισής του. Γενικά δεν παρουσιάστηκαν δυσχέρειες στην υλοποίηση.

9^η Διδακτική Ώρα

Η πασχαλινή «κουλούρα του γαμπρού»

Σκοπός-Στόχοι

- Να συνειδητοποιήσουν τη συνέχεια των εθίμων του Πάσχα και το συσχετισμό τους με την οικογενειακή και κοινωνική ζωή των ανθρώπων.
- Να συναισθανθούν τη μεταβολή των συναισθημάτων και των συμπεριφορών μέσα στην καθημερινή ζωή των μελών μιας κοινότητας (χαρά-λύπη, εγκράτεια-χαλαρότητα, καθώς και τις οικογενειακές και κοινωνικές σχέσεις των μελών μιας κοινότητας).
- Να γνωρίσουν τα έθιμα της Σαλαμίνας τα οποία προέρχονται από το παρελθόν και δεν έχουν χαθεί, αλλά προσαρμοσμένα στη σύγχρονη εποχή και τους ρυθμούς της υπάρχουν ακόμη και σήμερα και τηρούνται από τους νέους της εποχής και τις οικογένειές τους).
- Να συσχετίσουν τα έθιμα αυτά με έθιμα άλλων χαρμόσυνων γεγονότων του καθημερινού λαϊκού ανθρώπου καθώς όταν επρόκειτο για ψωμιά τα οποία σχετίζονταν με τον αρραβώνα και το γάμο το ζύμωμά τους μετατρέποταν σε ιεροτελεστία καταλήγοντας σε αριστουργήματα λαϊκής διακοσμητικής.
- Να γνωρίσουν τους συμβολισμούς που κρύβονται πίσω από κάθε στολίδι: περιστέρια: σύμβολο αγνότητας και αγάπης, άνθη: αναγέννηση, αγνότητα, φύλλα αμπελιού και σταφύλια: συμβολίζει τη δύναμη ευφορίας και καρποφορίας, κουφέτα/ζαχαρωτά: συμπληρώνουν τη διακόσμηση συμβολίζοντας την ευχή για γλυκιά και χαρούμενη ζωή. Πρόκειται για στολίδια που όλα έχουν σαν στόχο να διώξουν το κακό και να προσελκύσουν το καλό για το νέο ζευγάρι. Είναι επίσης μελωμένο, καθώς το μέλι είναι ένα άλλο στοιχείο της διατροφής πολύ σημαντικό τόσο διατροφικά όσο και συμβολικά, καθώς αποτελεί ιδιαίτερα θρεπτική τροφή, συμβολίζει τη χαρά και την ευχάριστη και γλυκιά ζωή για το μελλοντικό ζευγάρι αλλά και τη θαλερότητα, την ευτυχία και την υγεία.
- Να μάθουν την αξία του ψωμιού και τους συμβολισμούς του στον λαϊκό πολιτισμό μας. Το ψωμί από την αρχαιότητα θεωρούνταν θεϊκό δώρο προς τον άνθρωπο. Η αντίληψη αυτή συνεχίστηκε και στο Βυζαντινή περίοδο αλλά και στην περίοδο της Τουρκοκρατίας.
- Να κατανοηθεί από τους μαθητές και τις μαθήτριες ο συμβολισμός των κόκκινων αυγών τις ημέρες του Πάσχα , καθώς αποτελούν σύμβολο ζωής ,

αναγέννησης και υγείας⁷³, καθώς επίσης και των υπολοίπων διακοσμητικών στοιχείων της τα οποία όλα περικλείουν έναν συμβολισμό.

- Να γνωρίσουν τους διάφορους συμβολισμούς που σχετίζονται με τα έθιμα του γάμου αλλά και το Πάσχα.(κόκκινα αυγά, ζυγός αριθμός, σύμβολα με τα οποία στολίζεται η κουλούρα). Ειδικά το αυγό αποτελεί ένα πολύ σημαντικό αντικείμενο –σύμβολο το οποίο αποτελεί νοερή απεικόνιση του κύκλου της ζωής και συμβολίζει την αναγέννηση και την ανανέωση της φύσης καθώς και σύμβολο υγείας, σε πολλές θρησκείες εκτός από την ορθόδοξη χριστιανική.
- Εξάσκηση της λεπτής κινητικότητάς τους και της φαντασίας τους μέσα από την κατασκευή στολιδιών από ζυμάρι, καθώς και όλων των αισθήσεών τους, βλέποντας το γλυκό, μυρίζοντας την οσμή του φρεσκοψημένου γλυκού ψωμιού, ακουμπώντας την τραχιά επιφάνεια των ψημένων στολιδιών και ακούγοντας ο ένας τα σχόλια του άλλου. Αναφορά στα έθιμα του Πάσχα και ένταξη του παραπάνω εθίμου τόσο στα πασχαλινά έθιμα όσο και σε αυτά που αφορούν τη σχέση νύφης-πεθεράς, αλλά και των σχέσεων μεταξύ των οικογενειών των μελλονύμφων αλλά και με τα υπόλοιπα μέλη της κοινότητας.
- Να μάθουν την αξία του ψωμιού και τους συμβολισμούς του στον λαϊκό πολιτισμό μας. Το ψωμί από την αρχαιότητα θεωρούνταν θεϊκό δώρο προς τον άνθρωπο. Η αντίληψη αυτή συνεχίστηκε και στο Βυζαντινή περίοδο αλλά και στην περίοδο της Τουρκοκρατίας.
- Να γνωρίσουν οι μαθητές τη σημασία του ψωμιού στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων αποτελώντας την τη στοιχειώδη και βασική τροφή τους Τα είδη και η ποιότητά του διαφέρουν ανάλογα με την περιοχή και την εποχή, ενώ επίσης επηρεάζονται από τις τοπικές, ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες. Η παρουσία του στα έθιμα του αρραβώνα και του γάμου δείχνει τη ιερή σημασία του ψωμιού για τον άνθρωπο καθώς και την συσχέτισή του με τη γονιμότητα της γυναίκας προσδίδοντάς του γονιμική δύναμη. Ως παρασκεύασμα χρησιμοποιούμενο σε ιδιαίτερη περίπτωση (αρραβώνας) στην από προσφερόταν ως δώρο, τα υλικά παρασκευής του διέφεραν από το καθημερινό ψωμί το οποίο παρασκευαζόταν όσο το δυνατόν απλότερα και οικονομικότερα Τα υλικά του λοιπόν έπρεπε να είναι εξαιρετικής ποιότητας. Το συγκεκριμένα ανήκει στα «κεντημένα ψωμιά» τα όποιο παρασκευάζονταν σε ιδιαίτερες περιστάσεις και κυρίως σε μεγάλους σταθμούς τη ζωής του ανθρώπου (γέννηση, αρραβώνα, γάμο).

⁷³ Δ. Σ. Λουκάτος, *Εισαγωγή στην Ελληνική Λαογραφία*. Αθήνα 2015: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης

Μέσα υλοποίησης

- Υλικά για την παρασκευή και το ψήσιμο της κουλούρας
- Υπολογιστής, προβολικό μηχάνημα
- Φωτογραφίες του συγκεκριμένου εδέσματος

Βιβλιογραφία – Πηγές:

Λάμπας Ι. (1993). Η κουλούρα του γαμπρού και η λαμπάδα της νύφης. *Το τάλαντο* (4): 10-11

Ανθολόγιο Λογοτεχνικών Κειμένων *Το δελφίνι*

Μερακλής Γ. Μ. (2011), . *Ελληνική Λαογραφία, Κοινωνική Συγκρότηση, Ήθη και έθιμα-Λαϊκή Τέχνη*, Αθήνα: Καρδαμίτσας

Βιβλίο Γλώσσας (μαθητή) Β΄ τάξης, *Ταξίδι στον κόσμο της γλώσσας*, τεύχος γ΄

Εκκίνηση-Αφόρμηση

- Ποίημα του Σακελαρίου Χ. «Ήρθε η Πασχαλιά», Ανθολόγιο Λογοτεχνικών Κειμένων *Το δελφίνι* Β΄ τάξη, σελ. 116 και Βιβλίο Γλώσσας (μαθητή) «Ταξίδι στον κόσμο της γλώσσας» τεύχος γ΄ Ενότητα 21, σελ. 43 «Αυγά χρωματιστά» και σελ . 48
- Προβολή της φωτογραφίας μιας έτοιμης ψημένης και ανάλογα στολισμένης κουλούρας του γαμπρού. Παρουσίαση εικόνας εξωφύλλου περιοδικού «Το Τάλαντο».
- Θύελλα ιδεών σχετικά με τι μπορεί να είναι η προβαλλόμενη φωτογραφία. Εντοπισμός φράσεων που σχετίζονται με το ψωμί (άρτος).

Δραστηριότητες

- Παρασκευή της κουλούρας από τα παιδιά της τάξης με την επίβλεψη της γράφουσας.
- Δημιουργία διακοσμητικών σχεδίων από ζυμάρι από τα παιδιά και την εκπαιδευτικό. Τοποθέτηση μοσχοκαρφιών.
- Διακόσμηση της κουλούρας με τα παραπάνω σχέδια και ψήσιμο.
- Μέλωμα και διακόσμηση με κουφέτα.
- Ερμηνεία διακοσμητικών συμβόλων και μελώματος.
- Το έδεσμα τοποθετείται πάνω σε ειδικό στολισμένο δίσκο όπως προσφέρεται ακόμα και σήμερα.
- Θεατρικό παιχνίδι σχετικό με την προσφορά της κουλούρας από τη νύφη στην πεθερά.
- Αναφορά σχέσεων νύφης/γαμπρού και πεθερών
- Τέλος κόβεται και τα παιδιά γεύονται το δημιούργημά τους.

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

1) Ποια διακοσμητικά στοιχεία βλέπεις στην φωτογραφία;

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2) Τι συμβολίζει καθένα από τα διακοσμητικά που βλέπεις παρακάτω;

.....

.....
.....

.....

Αξιολόγηση

Η ανταπόκριση των παιδιών ήταν εντυπωσιακή, όπως και η περιγραφή εμπειριών τους με την παρασκευή ειδών ζύμης με τη μητέρα ή τη γιαγιά τους. Τα περισσότερα ανέφεραν ότι φτιάχνουν με τη γιαγιά τους ή τη μητέρα τους τα πασχαλινά κουλούρια μαζί, ενώ υπήρξαν και κάποια παιδιά τα οποία ανέφεραν ότι δεν έχουν φτιάξει ποτέ πασχαλινά κουλούρια σπίτι τους και ότι τα αγοράζουν έτοιμα από το ζαχαροπλαστείο επειδή μητέρες τους εργάζονται.

Επίσης, όταν το έδεσμα μοιράστηκε σε όλα τα παιδιά συνειδητοποίησαν το θέμα της κοινωνικοποίησης και της αλληλοεπικοινωνίας με θετικό τρόπο. Εκφράστηκε η απορία για το συγκεκριμένο έδεσμα αν τρώγεται και επίσης συνειδητοποιήσαμε ότι τα παιδιά ούτε το είχαν ξαναδεί, ούτε το είχαν δοκιμάσει. Εξάσκησαν την λεπτή τους κινητικότητα φτιάχνοντας στολίδια από ζυμάρι και γεύτηκαν ικανοποιημένα το έργο τους. Οι στόχοι επιτεύχθηκαν και το αποτέλεσμα ήταν ιδιαίτερα ικανοποιητικό.

Τους διευκρινίστηκε επίσης ότι *η κουλούρα του γαμπρού* διακοσμείται το Πάσχα με κόκκινα αυγά, ενώ τις άλλες εποχές του έτους όταν παρασκευάζεται διακοσμείται μόνο με στολίδια από ζυμάρι.

10^η Διδακτική Ώρα **Το μαγιάτικο στεφάνι**

Σκοποί - Στόχοι

- Κατανόηση της διαδοχής των εποχών και των αλλαγών στην καθημερινή και κοινωνικο-οικονομική ζωή των Σαλαμίνιων.
- Ενσυναίσθηση των συμβολισμών που συνοδεύουν την καθημερινή ζωή.
- Γνωριμία με τα υπόλοιπα ήθη και έθιμα της άνοιξης.

Εκκίνηση –Αφόρμηση

Μελέτη Περιβάλλοντος Β΄ τάξη Βιβλίο Μαθητή σελ. 78 «Τίποτα δεν είναι τυχαίο στα φυτά»

<https://texnites24.gr/editorials/>

Οι μαθητές/τριες διδάσκονται τη συγκεκριμένη διδακτική ενότητα και στη συνέχεια εντοπίζονται μέσα από τον παραπάνω διαδικτυακό τόπο διάφορα μαγιάτικα στεφάνια ώστε να εντοπίσουν το θέμα πάνω στο οποίο θα εργαστούν στη συνέχεια.

Μέσα υλοποίησης

- Κλήματα από αμπέλι για να φτιαχτεί η βάση του στεφανιού.
- Λουλούδια για να στολιστεί το στεφάνι.
- Ένα Μάης (γαϊδουράγκαθο).
- Ένα φρέσκο σκόρδο.
- Κορδέλα.

(Τα παραπάνω υλικά θα έχουν ειδοποιηθεί τα παιδιά της τάξης από την προηγούμενη ημέρα ώστε να τα φέρουν στο σχολείο από τις αυλές τους. Σε περίπτωση που δεν επαρκέσουν επειδή το σχολείο βρίσκεται σε εξοχική περιοχή δίνεται η δυνατότητα να συμπληρωθούν από τις γειτονικές αυλές. Διαφορετικά από ανθοπωλείο).

Βιβλιογραφία – Πηγές:

Μέγας Α. Γ. (2012). *Ελληνικές Γιορτές και Έθιμα της Λαϊκής Λατρείας*.

Αθήνα: Εστία

<https://texnites24.gr/editorials/>

Δραστηριότητες

- Κατασκευή της βάσης του στεφανιού από τα κλήματα.
- Στολισμός της βάσης με τα λουλούδια.
- Τοποθέτηση σε περίοπτη θέση του γαϊδουράγκαθου και του σκόρδου.
- Ολοκλήρωση του στολισμού με την κορδέλα.
- Αναφορά στους συμβολισμούς όλων των υλικών που χρησιμοποιήθηκαν.
- Αναφορά στο μαγιάτικο στεφάνι που προσφέρει η νύφη στην πεθερά το οποίο διακρίνεται από τα υπόλοιπα όσον αφορά το μέγεθός του (είναι γενικά μεγάλων διαστάσεων) και είναι στολισμένο και με μια χρυσή λίρα Αγγλίας).
- Τοποθέτηση του στεφανιού σε περίοπτη θέση σε κεντρικό σημείο της σχολικής μονάδα.
- Κατανόηση από μέρους των παιδιών του συγκεκριμένου εθίμου. Πρόκειται για ένα εξωεκκλησιαστικό έθιμο το οποίο συνδυάζει αρχέγονα λατρευτική στοιχεία σχετιζόμενα με τη λατρεία των νεκρών και την αναγέννηση της φύσης. Γιορτή πλούσια σε εκδηλώσεις, συνοδεύεται από διάφορες δράσεις, τραγούδια και μαγική έξοδο στην εξοχή. Η χρήση πρασινάδας και λουλουδιών για την κατασκευή του στεφανιού, με σκοπό τη μετάδοση της θαλερότητας και της γονιμότητας στον άνθρωπο. Είχε, επίσης, χαρακτήρα αντιβασκανικό, μαγικό και προφυλακτικό γι' αυτό και τα ακανθώδη άνθη ή στάχυα καθώς και η απαραίτητη χρήση σκόρδου.
- Να κατανοήσουν ότι το μαγιάτικο στεφάνι στη Σαλαμίνα τοποθετείται σε περίοπτη θέση στο εξωτερικό του σπιτιού και σε κοινή θέα την παραμονή της Πρωτομαγιάς το απόγευμα πριν τη δύση το ήλιου, σύμφωνα με την παράδοση του νησιού.

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

- Το μαγιάτικο στεφάνι που βλέπεις παραπάνω μοιάζει αρκετά με αυτό που κατασκευάσαμε για να στολίσουμε το σχολείο. Χρωμάτισε τα λουλούδια του και πρόσθεσε τα στοιχεία που του λείπουν ώστε να μοιάσει με το δικό μας.
- Αν το προσφέρει μια νύφη στην πεθερά της στη Σαλαμίνα ποιο άλλο στοιχείο πρέπει να προσθέσουμε;.....
- Πότε κρεμάμε το μαγιάτικο στεφάνι σε περίοπτη θέση του σπιτιού;.....

.....

Αξιολόγηση

Η δραστηριότητα ικανοποίησε ιδιαίτερα τους μαθητές και τις μαθήτριες του τμήματος. Είχαν άμεση εμπλοκή, συντόνισαν μόνοι τους τις ενέργειες για τη συγκέντρωση του υλικού για την κατασκευή του στεφανιού και τέλος η κατασκευή έγινε με συνδυασμούς που πρότειναν τα ίδια τα παιδιά.

Ενδιαφέρον παρουσίασαν οι απορίες γύρω από τους συμβολισμούς διαφόρων υλικών που χρησιμοποιήθηκαν στην κατασκευή του στεφανιού και τους συμβολισμούς τους. Συγκεκριμένα εντυπωσιάστηκαν από την αναφορά ότι συχνά πάνω στο μαγιάτικο στεφάνι τοποθετούνταν ένα γαϊδουράγκαθο (Μάης) και ένα σκόρδο και αναρωτήθηκαν για ποιον λόγο γινόταν αυτό. Η εκπαιδευτικός τους διευκρίνισε ότι τον μεν γαϊδουράγκαθο χρησιμοποιούνταν για την αποτροπή της γλωσσοφαγιάς (κακόβουλα σχόλια) και το σκόρδο κατά της βασκανίας.

Σε γενικές γραμμές ήταν μια από τις δραστηριότητες που ευχαρίστησαν τα παιδιά, ενώ χάρηκαν ιδιαίτερα από το αποτέλεσμα της, το οποίο ήταν το μαγιάτικο στεφάνι που φτιάχτηκε και διακόσμησε την κεντρική είσοδο της σχολικής μονάδας.

11^η -12^η Διδακτική Ώρα

Αναπαράσταση ανταλλαγής δώρων το Πάσχα και την Πρωτομαγιά μεταξύ νύφης και πεθεράς

Σκοπός-Στόχοι

- Δραματοποίηση των γαμήλιων εθίμων της άνοιξης στη Σαλαμίνα από τους μαθητές των τμημάτων που ενεπλάκησαν στο πρόγραμμα.
- Συνεργασία στη δραματοποίηση και παρουσίαση των παραπάνω της σχολικής μονάδας με το Λύκειο Ελληνίδων Σαλαμίνας.
- Να γνωρίσουν οι μαθητές και να αντιληφθούν την νοοτροπία των κυριών που εργάζονται εθελοντικά στον πιο πάνω σύλλογο και τον ρόλο που παίζει η τοπική παράδοση στην καθημερινή ζωή τους.
- Να γνωρίσουν την γυναικεία παραδοσιακή φορεσιά της Σαλαμίνας την οποία φορούσαν νύφες και πεθερές τις ημέρες των εορτών και των χαρών.
- Να αλληλοδραστηριοποιηθούν τα παιδιά μαζί με τις κυρίες του Λυκείου Ελληνίδων και να αλληλοσυνεισφέρουν στην ένδυση τους για την δραματοποίηση των εθίμων.
- Να ονειρευτούν ταξιδεύοντας στο χρόνο τον τρόπο με τον οποίο τα έθιμα αυτά λάμβαναν χώρα στο παρελθόν.
- Να συνειδητοποιήσουν τις παραλλαγές με τις οποίες εμφανίζονται στην σύγχρονη εποχή.
- Να συγκρίνουν το παρελθόν με το παρόν και να εντοπίσουν ομοιότητες και διαφορές.
- Να συναισθανθούν, όσο αυτό είναι εφικτό, τις οικογενειακές αρχές και τα συναισθήματα των εμπλεκόμενων ατόμων στις διαδικασίες αυτές.

Μέσα υλοποίησης

- Τοπικές παραδοσιακές φορεσιές ενηλίκων και παιδιών τις οποίες θα δανειστεί το σχολείο από το Λύκειο Ελληνίδων Σαλαμίνας. Κρίνεται αναγκαία η χρήση παραδοσιακών φορεσιών αφενός για να συναισθανθούν τα παιδιά το κλίμα και τα χαρακτηριστικά στοιχεία του παραδοσιακού πολιτισμού του νησιού, αφετέρου για να έρθουν σε επαφή με την τοπική παραδοσιακή φορεσιά καθώς έτσι μπορούν να εννοήσουν στοιχεία της τέχνης που επέδρασαν στη διαμόρφωσή της, την ψυχική διάθεση και τη στάση του ατόμου που τη φορούσε όταν καλούνταν να παίξει κάποιο κοινωνικό ρόλο καθώς και την υποσυνείδητη αλλά και έντονη τάση του ανθρώπου να στολίζει το σώμα του. Επίσης κάτι το οποίο μπορεί ακόμα να επισημανθεί στα παιδιά είναι και η κοινωνική λειτουργία των ενδυμάτων καθώς αυτά δηλώνουν την κοινωνική θέση και την οικονομική κατάσταση του ιδιοκτήτη τους.
- Να επισημάνουν τα παιδιά το υψηλό κόστος κατασκευής τους και να εξιστορηθεί σε αυτό το σημείο ότι για την κατασκευή των συγκεκριμένων τοπικών φορεσιών γίνονταν αιματηρές οικονομίες από τις γυναίκες, ενώ κατέθεταν για την κατασκευή πολύ προσωπική εργασία με αποτέλεσμα κάποιες να μην προλαβαίνουν να την φορέσουν αφού από την κούραση και τα νυχτέρια αρρώσταιναν και πέθαιναν.
- Όλα τα αντικείμενα τα οποία κατασκευάστηκαν από τα παιδιά ομαδικά για το πρόγραμμα (λαμπάδα, κουλούρα του γαμπρού, μαγιάτικο στεφάνι).
- Ένας μεγάλος δίσκος σερβιρίσματος στον οποίο θα τοποθετηθεί η κουλούρα ου θα προσφέρει η νύφη στην πεθερά. (Αυτός που χρησιμοποιήθηκε στο πρόγραμμα ήταν ένας παλιός δίσκος κατασκευασμένος ειδικά για αυτόν το σκοπό).
- Καράφα με κρασί και μαγιάτικα παξιμάδια.
- Διαφορά κομμάτια από την γυναικεία παραδοσιακή φορεσιά με τα οποία ανταποδίδει η πεθερά στη νύφη το δώρο της πασχαλινής κουλούρας.
- Ηλεκτρονικό υπολογιστή και βιντεοπροβολέα.

Δραστηριότητες

Στη δραματοποίηση, με τη βοήθεια της εκπαιδευτικού που διδάσκει Θεατρική Αγωγή στο σχολείο, επιδιώχτηκε η εκμάθηση των ρόλων αλλά και των κινήσεων από μέρους των μαθητών να μην είναι μηχανική και να έχουν τη δυνατότητα να αυτοσχεδιάσουν όσο αυτό ήταν εφικτό. Έτσι τα παιδιά τα ίδια κατέληξαν στις ευχές που θα έλεγαν καθώς και στις κινήσεις που θα τις συνόδευαν, αφού αρχικά γνώρισαν το πρόσωπο που θα ενσάρκωναν και στη συνέχεια πρόσθεσαν στη δραματοποίηση στοιχεία του χαρακτήρα και του ύφους τους.

Η δραματοποίηση κρίνεται σαν πρόσφορο μέσο επικοινωνίας των παιδιών με την λαϊκή παράδοση έχοντας σημαντική παιδαγωγική αξία. Μέσα από την θεατρική προσέγγιση στοιχείων της λαϊκής παράδοσης τα παιδιά βιώνουν τη σχέση του παραδοσιακού ανθρώπου με τη φύση και την καθημερινότητα.

Πρέπει να αναφερθεί ότι οι μαθητές που συμμετέχουν στη δραματοποίηση προέρχονται από τη Β' τάξη και τη Στ' τάξη του σχολείου καθώς στοιχεία του προγράμματος επεξεργάστηκε και η Στ' τάξη στα πλαίσια των πολιτιστικών ομίλων κατά τη διάρκεια του ολοήμερου προγράμματος.

Παρουσιάζουν τα δρώμενα τα οποία σχετίζονται με τα θέματα που επεξεργάστηκαν κατά τη διάρκεια του προγράμματος σε ένα λιτό σκηνικό το οποίο παραπέμπει σε ένα παραδοσιακό σπίτι της Σαλαμίνας του άλλοτε και του τώρα.

Κάποια από τα κορίτσια, εκείνα τα οποία υποδύονται τη νύφη και την πεθερά, είναι ντυμένες με την γυναικεία παραδοσιακή φορεσιά της Σαλαμίνας. Επίσης τα υπόλοιπα παιδιά τα οποία υποδύονται ρόλους μικρών παιδιών που βοηθούν στην μεταφορά και ανταλλαγή των δώρων είναι ντυμένα με παιδικές ενδυμασίες περασμένων δεκαετιών. Όλες οι ενδυμασίες προέρχονται από το βεστιάριο του Λυκείου Ελληνίδων Σαλαμίνας και τα παιδιά ντύθηκαν μέσα στο χώρο της σχολικής μονάδας από τις υπεύθυνες της ιματιοθήκης του Λυκείου Ελληνίδων.

Ιδιαίτερα εντυπωσιακή θεωρήθηκε από τους μαθητές και τις μαθήτριες η γυναικεία παραδοσιακή φορεσιά του νησιού. Η γυναικεία κουλουριώτικη φορεσιά δεν ξέφυγε από τις επιρροές των κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών που επικράτησαν στη χώρα από τον 14^ο έως τον 16^ο αιώνα (περίοδος εποίκισμού του νησιού από Αρβανίτες) μέχρι και τον 19^ο αιώνα τόσο σε όλη τη ελληνική επικράτεια όσο και στο νησί της Σαλαμίνας. Έντονη είναι επίσης η επιρροή της από τις αρχές

που διέπουν τη δημιουργία, την εξέλιξη και το στολισμό της γυναικείας φορεσιάς στη χώρα μας και στην Ευρώπη τις χρονικές αυτές περιόδους.

Σύμφωνα με τον καθηγητή λαογραφίας Μιχάλη Μερακλή η ενδυμασία «ήρθε σαν ανάγκη προφύλαξης του ανθρώπινου σώματος, ωστόσο σταδιακά πέρασε σε ένα χώρο ενδιάμεσο, ανάμεσα στο χώρο κάλυψης πρακτικών αναγκών και σε εκείνον της τέχνης». Σταδιακά πέρα από την προφύλαξη του σώματος, χρησιμοποιείται και για λόγους ηθικής τάξης, με ό,τι αυτό συνεπάγεται για τη μορφολογία και την εξέλιξή της.

Στη συνέχεια, το ένδυμα έγινε μέσον ανάδειξης ή και πολλές φορές επίδειξης του προσώπου που το φορά σύμφωνα με τον κοινωνιολόγο Thorstein Veblen. Ενσκήπτει στον κανόνα της περίοπτης κατανάλωσης και στον κώδικα της “χρηματικής ομορφιάς”: «ό,τι δεν είναι ακριβό, δεν είναι αποδεκτό». Έτσι, όσο πιο ακριβά τα υλικά των ενδυμάτων και όσο πιο άβολα τα ενδύματα, τόσο πιο ψηλά κατατάσσεται ο ιδιοκτήτης ή η ιδιοκτήτριά τους στην κοινωνική πυραμίδα.

Τα κατώτερα κοινωνικο-οικονομικά στρώματα όμως δεν υστερούν. Αποδέχονται σαν δικό τους τρόπο ζωής, σχήματα ζωής ευπορότερων στρωμάτων και ακολουθούν τις ενδυματολογικές τους τάσεις, δαπανώντας σημαντικά ποσά και κόπο για την εξασφάλιση όμορφων και ακριβών ενδυμασιών. Έτσι θα μπορούσε να εξηγηθεί το γεγονός ότι οι καλές φορεσιές, οι οποίες αποτελούν μέρος της προίκας της κάθε γυναίκας, η μία είναι εντυπωσιακότερη από την άλλη, ανεξάρτητα από την κοινωνική προέλευση της ιδιοκτήτριας.

Σε γενικές γραμμές, όσον αφορά τη γυναικεία φορεσιά της Σαλαμίνας, πρόκειται για μια φορεσιά κατασκευασμένη από ακριβά και συχνά πολύτιμα υλικά όπως το βελούδο, το φινό βαμβάκι, η χρυσοκλωστή και φυσικά το μετάξι. Όλα τα παραπάνω προϊόντα αγοράζονταν από αθηναϊκά καταστήματα ή από ναυτικούς σε αγορές χωρών του εξωτερικού. Ήταν περίτεχνα διακοσμημένη με διάφορα σχέδια. Χρήσιμο είναι να γίνει μια αναφορά στα μοτίβα που χρησιμοποιούνταν για τη διακόσμηση των φουστανιών, των ζιπουνιών και της ποδιάς, στα υλικά, στις τεχνικές, καθώς και στις επιρροές που έχουν δεχθεί.

Πρόκειται για ειδική κατηγορία ενδυμάτων, με βασικό χαρακτηριστικό τους τα πτυχωτά βαμβακερά φορέματα σε χρώμα πράσινο-σκούρο ή μπλε-μαύρο, με κόκκινο εσωτερικό ή εξωτερικό ποδόγυρο, ενώ μεγάλα τμήματά της είναι κατασκευασμένα από βελούδο διαφόρων χρωμάτων και διακοσμημένα με χρυσά

κεντήματα. Το χρώμα του βελούδου διέφερε ανάλογα με τις περιστάσεις που θα φοριόταν η φορεσιά το ίδιο και το μέγεθος και η περιπλοκότητα των κεντημάτων.

Προχωρώντας στην περιγραφή της γυναικείας κουλουριώτικης φορεσιάς, πρέπει να αναφέρουμε ότι η μορφή με την οποία τη γνωρίζουμε σήμερα διαμορφώθηκε και οριστικοποιήθηκε μετά την έλευση του βασιλιά Όθωνα και της βασίλισσας Αμαλίας στην Ελλάδα, δηλαδή στα μέσα έως τα τέλη του 19^{ου} αιώνα.

Υπάρχουν τρεις τύποι φορεσιάς στη Σαλαμίνα. Τα κουλουριώτικα (εννοώντας με τον όρο αυτό την καλή φορεσιά-τα νυφιάτικα), η δεύτερη φορεσιά η οποία φοριούνταν σε λιγότερο επίσημες περιστάσεις και τα καθημερινά. Διαφοροποιούνταν ανάλογα την ηλικία της γυναίκας που τα φορούσε, αν ήταν ελεύθερη, αρραβωνιασμένη ή παντρεμένη.

Φορέθηκε από τις γυναίκες μέχρι την περίοδο του Β' παγκοσμίου πολέμου, περίοδος η οποία στάθηκε καθοριστική, καθώς κατά τη διάρκεια της πολλές από τις στολές αυτές ή τμήματά τους πουλήθηκαν για να εξασφαλιστεί η επιβίωση των ιδιοκτητριών τους και των οικογενειών τους στις δύσκολες συνθήκες της Κατοχής.

Από την περίοδο αυτήν και μετά, η καλή φορεσιά φοριούνταν σε σπάνιες περιπτώσεις, ενώ τα πρόχειρα περισσότερο. Κάποιες γυναίκες φορούσαν και παραδοσιακά και ευρωπαϊκά. Όλα αυτά μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1980 αρχές του 1990 οπότε έφυγαν και οι τελευταίες ηλικιωμένες που φορούσαν την πρόχειρη φορεσιά.

Η κεντητική είναι η τέχνη η οποία αναλαμβάνει το βάρος όλης αυτής της διακόσμησης που είδαμε. Κατά την Πόπη Ζώρα «η τέχνη αυτή αποτελεί τον λαμπρότερο και διακοσμητικότερο κλάδο της ελληνικής λαϊκής τέχνης με ιδιαίτερο καλλιτεχνικό και λαογραφικό ενδιαφέρον».

Η ίδια αναφέρει ότι η κεντητική τέχνη στη χώρα μας εξ' αιτίας της γεωγραφικής της θέσης, υπέστη πολλές επιρροές από τη Δύση και την Ανατολή, χωρίς όμως να απολέσει τον ελληνικό της χαρακτήρα, καθώς οι επιρροές αφομοιώθηκαν δημιουργικά.

Οι ανατολικές επιδράσεις φαίνονται μέσα από τη χρήση κατά κόρον «οργιαστικών συνθέσεων λουλουδιών και διαφόρων φυτών», ενώ οι φιόγκοι και η δαντέλα αποτελούν κυρίως δυτική επιρροή στην ελληνική κεντητική πολύ μετά τον 17^ο αιώνα.

Εξέχων κλάδος της κεντητικής, κατά την καθηγήτρια κα Κατερίνα Κορρέ, είναι η χρυσοκεντητική η οποία αποτελεί συνέχεια της βυζαντινής. Η επιρροή

φαίνεται στις τεχνικές, στα υλικά και στις βελονιές, που χρησιμοποιήθηκαν από την νεοελληνική κεντητική. Έτσι δημιουργήθηκαν τα επίσημα ενδύματα του παραδοσιακού γάμου, σαν μιαν αντανάκλαση των κοσμικών βυζαντινών ενδυμάτων.

Οι επιρροές αυτές φαίνονται στα τμήματα της κουλουριώτικης γυναικείας φορεσιάς τα οποία είδαμε, για την διακόσμηση των οποίων χρησιμοποιείται πολύ λεπτή χρυσοκλωστή.

Το κέντημα γινόταν στο χέρι σε ειδικό τελάρο. Εκτός από τη χρυσοκλωστή με την οποία γινόταν το βασικό κέντημα, χρησιμοποιούνταν για τα γεμίσματα τιρτίρι χρυσό ή ασημένιο (σπείρα από λεπτό σύρμα που έμοιαζε με μπούκλα) και μικρές, λεπτές πούλιες, ώστε να επιτευχθεί περισσότερη λάμψη στο κέντημα.

Τα κοσμήματα αποτελούν αναπόσπαστο στοιχείο της φορεσιάς. Ένα από αυτά είναι το γιορντάνι το οποίο ήταν προίκα της νύφης, φτιαχνόταν από την οικογένειά της και ήταν σημαντικό το κόστος κατασκευής του. Φοριόταν επάνω στο στήθος και δενόταν με κορδόνι γύρω από το λαιμό. Κάλυπτε το επιστήθιο και στερεωνόταν με γαντζάκια επάνω στο φουστάνι.

Έχει σχήμα τραπεζίου και ουσιαστικά είναι ένα δίχτυ κατασκευασμένο από κλωστή και χάντρες. Πρόκειται για αντικείμενο με πολλούς συμβολισμούς. Η χρήση του, μαγικοαποτρεπτική όπως και πολλών άλλων στοιχείων της φορεσιάς. Είναι ένα δίχτυ το οποίο μπλοκάρει τη βασκανία.

Το κεφαλοκάλυμμα αποτελεί σημαντικό και εντυπωσιακό στοιχείο της τοπικής μας φορεσιάς. Στη Σαλαμίνα εμφανίζονται τρεις τύποι κεφαλοκαλύμματος. Ο πιο εντυπωσιακός είναι ο κεφαλόδεσμος με τη σκέπη ή την μπόλια, ο οποίος φοριέται μόνο από παντρεμένες. Το ύφασμά τους ήταν μεταξωτό, υλικό ακριβό και εντυπωσιακό, όπως όλα τα υλικά της κουλουριώτικης φορεσιάς. Η σκέπη χρησιμοποιούνταν οπωσδήποτε την ημέρα του γάμου και μετά σε πολύ επίσημες περιστάσεις. Σαν πιο πρόχειρη, χωρίς να υστερεί σε ομορφιά, χρησιμοποιούνταν η μπόλια, διακοσμημένη στις δύο άκρες της με χρυσά κεντήματα και φαρδύ ατραντέ κοπανελάτο, ο οποίος κατέληγε σε μακριά κρόσια.

Πρέπει να αναφερθεί ότι τα μεταξωτά υφάσματα από τα οποία φτιάχνονταν οι μπόλιες, σύμφωνα με τον Νίκο Σαλτάρη στο βιβλίο του⁷⁴, φτιάχνονταν στο νησί από πολύ ικανές υφάντριες κάποιων εκ των οποίων τα ονόματα αναφέρει. Σημαντική κρίνεται η αναφορά του συγκεκριμένου θέματος της οικοτεχνίας σαν μια δημιουργική

⁷⁴N. I. Σαλτάρης, ο.π.

εργασία η οποία απέφερε αρκετά χρήματα σε αυτές που την ασκούσαν, καθώς πρόκειται για μια μορφή εργασίας που έχει εκλείψει από νησί.

Η δραματοποίηση παρουσιάζει κάποια από τα έθιμα του αρραβώνα ώστε να συναισθανθούν τα παιδιά τη μεγάλη σημασία που έχει για τους ανθρώπους ανέκαθεν ο γάμος και ο αρραβώνας. Αποτελούν κέντρο εθίμων το οποίο χαρακτηρίζεται από έναν πλούτο ενεργειών και δοξασιών. Συνοδεύονται πάντοτε από συναισθήματα μεγάλης χαράς και αυτό έχει σαν αποτέλεσμα την ύπαρξη πολλών εθίμων αποτρεπτικών προς τη βασκανία και τις βλαπτικές διαθέσεις των ανθρώπων. Έτσι από το προξενίο και τον αρραβώνα μέχρι την τέλεση του γάμου εμφανίζονται πολλές μικροτελετουργίες προφυλακτικό για το νέο ζευγάρι.

Επίσης διαφαίνονται και οι ιδιαίτερες αρμοδιότητες της πεθεράς σε διάφορες σημαντικές φάσεις της συλλογικής και ατομικής διαβίωσης, όπου η δύσκολη και σκληρή συχνά πραγματικότητα παραγκωνιζόταν με τις διάφορες τελετουργίες να την μεταθέτουν σε ένα παραμυθιακό επίπεδο όσο χρονικό διάστημα διαρκούσαν.

Επίσης μέσα από τη δραματοποίηση διαφαίνεται και η σχέση νύφης πεθεράς, με την πεθερά να έχει δυναμική παρουσία στην παραδοσιακή ελληνική κοινωνία και τη νύφη να επιδιώκει μια καλή σχέση μαζί της, υπακούοντας συχνά τυφλά σε εκείνη, ελπίζοντας κάποια στιγμή του έγγαμου βίου της να πάρει τη θέση της μέσα στην οικογενειακή ιεραρχία.

Επίσης όλα τα δώρα που προσφέρονται και από τις δύο πλευρές είναι τοποθετημένα σε δίσκους σερβιρίσματος καλυμμένους με μπόλιες κα όμορφα μαντίλια).

• 1^η σκηνή

Ένα κορίτσι (χρόνος: Μ. Πέμπτη) ντυμένο με την καλή παραδοσιακή φορεσιά συνοδευόμενο από μικρότερης ηλικία παιδιά (ντυμένα και αυτά με ρούχα παιδικά περασμένων δεκαετιών) προσφέρει την «κουλούρα του γαμπρού» στην πεθερά της η οποία της ανταποδίδει το δώρο προσφέροντάς της ρούχα, κεντητά πασούμια και την λαμπάδα στολισμένη με χρυσή λίρα. Όλα αποτελούν στοιχεία της πασχαλινής εμφάνισης της νύφης στην εκκλησία. Μεταξύ τους αναπτύσσεται μια στιχομυθία με ευχές σχετικές με τις ημέρες του Πάσχα αλλά και σχετικές με την ευόδωση του αρραβώνα και την ευημερία τόσο του ζευγαριού όσο και των γονιών τους.

- **2^η σκηνή**

Η παραπάνω κοπέλα (χρόνος: Παραμονή Πρωτομαγιάς, καθώς το μαγιάτικο στεφάνι σύμφωνα με την προφορική παράδοση της Σαλαμίνας κρεμιέται σε περίοπτο σημείο του σπιτιού την παραμονή πριν τη δύση του ήλιου) πάλι ντυμένη με την καλή παραδοσιακή φορεσιά προσφέρει στην πεθερά (η οποία και εκείνη είναι ανάλογα ντυμένη) ένα εντυπωσιακό μαγιάτικο στεφάνι. Συνοδεύεται από μικρότερα παιδιά τα οποία μεταφέρουν δίσκους πάνω στους οποίους υπάρχουν μαγιάτικα παξιμάδια και κόκκινο γλυκό κρασί (μαυροδάφνη), δώρα στα πεθερικά και το γαμπρό. Ανταλλάσσουν ευχές σχετικές με την ημέρα και την καλή τύχη του ζευγαριού.

Η παραπάνω δραματοποίηση στο συγκεκριμένου προγράμματος παρουσιάστηκε στους μαθητές του σχολείου και τους γονείς τους ενταγμένη σε εκδήλωση σχετική με τη Γιορτή της Μητέρας τον Μάιο, καθώς εμπλέκονται σε αυτήν γυναίκες οι οποίες έχουν ήδη το ρόλο της πεθεράς και της μητέρας ή πρόκειται μελλοντικά από νύφες να πάρουν νέους ρόλους στη ζωή τους.

Αξιολόγηση

Τα παιδιά που ενεπλάκησαν στην διαδικασία αυτή ικανοποιήθηκαν ιδιαίτερα. Συμμετείχαν με πολύ ωριμότητα, συνεργάστηκαν με τις εκπροσώπους του Λυκείου Ελληνίδων με προθυμία, εκτίμησαν την ομαδική εργασία και τη συνεργασία. Εκφράστηκαν απορίες και σχόλια σχετικά με τη θέση της γυναίκας στην κοινωνία του νησιού την εποχή που αναπαραστάθηκε και επίσης για τη σχέση νύφης - πεθεράς.

Συγκεκριμένα αναρωτήθηκαν γιατί υπήρχε τόση επισημότητα και τόσα έθιμα σχετικά με τον αρραβώνα και τόσος σεβασμός από τη νύφη προς την πεθερά. Επίσης θαύμασαν τον πλούσιο στολισμό της παραδοσιακής φορεσιάς και αναρωτήθηκαν τι συμβόλιζαν τα κεντήματα της και το γιορντάνι.

Αποσαφηνίστηκε από την εκπαιδευτικό ότι ουσιαστικά ο αρραβώνας ήταν μια περίοδος κατά τη διάρκεια της οποίας πραγματοποιούνταν η αλληλογνωριμία τόσο του γαμπρού με τη νύφη όσο και με τις οικογένειες τους. Η σχέση νύφης και πεθεράς ξεκινούσε να χτίζεται από την περίοδο αυτή με αποτέλεσμα τόσο η νύφη όσο και η πεθερά να δείχνουν τον καλύτερό τους εαυτό στις περισσότερες περιπτώσεις. Μάλιστα ανέφεραν δικές τους απόψεις και εμπειρίες γύρω από τη σχέση της δικής τους μητέρας με την γιαγιά τους και φυσικά πεθερά της.

Όσον αφορά την παραδοσιακή γυναικεία φορεσιά που είδαν να φορούν μπροστά τους κάποιες συμμαθήτριάς τους εντυπωσιάστηκαν από τον πλούσιο διάκοσμό της. Αναρωτήθηκαν εάν συμβόλιζαν κάτι τα κεντημένα λουλούδια και το γιορντάνι της ή χρησιμοποιούνταν απλώς για διακοσμητικό σκοπό. Διευκρινίστηκε από την εκπαιδευτικό ότι πέραν της διακοσμητικής τους αξίας τον μεν γιορντάνι (πλεγμένο σαν δίχτυ με χάντρες από κοράλλια, φίλιτσι και γιούσουρι) αποτελούσε αντικείμενο το οποίο προφύλασσε αυτήν που το φορούσε από την βασκανία και τα κακόβουλα σχόλια όσων την έβλεπαν. Τα δε μοτίβα που κεντιόνταν απάνω στη φορεσιά (άνθη, σταφύλι, φύλλα αμπελιού) σχετιζόνταν με την επιθυμία της κοπέλας και των οικείων για γονιμότητα και καλοτυχία.

3.ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ-ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ

Αξιολογώντας γενικά την υλοποίηση του σχεδίου διδασκαλίας φαίνεται μέσα από τις αξιολογήσεις των επιμέρους ωρών διδασκαλίας ότι όλη η εξέλιξη του εκπλήρωσε τον σκοπό και στους στόχους που είχαν τεθεί εξ αρχής. Ο σκοπός και οι επιμέρους στόχοι επιτεύχθηκαν και η ανταπόκριση των μαθητών/τριών ήταν ιδιαίτερα ικανοποιητική.

Δε δημιουργήθηκαν προβλήματα στη λειτουργία της τάξης και τη διδασκαλία των διαφόρων διδακτικών αντικειμένων. Παρ' όλο που στο τμήμα στο οποίο υλοποιήθηκε το σχέδιο διδασκαλίας διδάσκουν πολλοί εκπαιδευτικοί διαφορετικών ειδικοτήτων, η έγκαιρη ανακοίνωση σε αυτούς του θέματος και της μεθόδου που θα ακολουθούνταν οδήγησε σε μια σωστή συνεργασία η οποία βοήθησε στην ομαλή διεξαγωγή και ολοκλήρωση του προγράμματος.

Σημαντικό και ικανοποιητικό θεωρείται το γεγονός της άμεσης παρουσίας όχι μόνο εθίμων του τόπου αλλά και των παραδοσιακών ενδυμασιών του νησιού δείχνοντας στους μαθητές μιαν αισθητική διαφορετική από τη σημερινή αλλά και μιλώντας τους για επαγγέλματα και ασχολίες οι οποίες απέφεραν κέρδη σε εκείνους που τις ασκούσαν κάνοντας τη ζωή όλων τότε πιο όμορφη και πιο δημιουργική και σήμερα έχουν χαθεί σαν επαγγέλματα. Η υφαντική και η κεντητική είναι τέχνες οι οποίες αναπτύσσουν το μυαλό και τη φαντασία μέσα από τον τρόπο εργασίας και στησίματος του αργαλειού, τη δημιουργία σχεδίων και μοτίβων.

Επίσης, βλέποντας και ερευνώντας την γυναικεία κουλουριώτικη φορεσιά, τα υλικά της και τις τεχνικές της κατασκευής της μπορούμε να διδαχτούμε καταρχήν, σύμφωνα με την παραπάνω άποψη, από τα υλικά της που είναι όλα φυσικά και οικολογικά.

Η αισθητική και το γούστο, ο συνδυασμός των χρωμάτων και της λεπτομέρειας στο έργο, αποτελούν ένα πολύπτυχο ιδιαίτερα χρήσιμο για την ανάπτυξη μιας νέας νοοτροπίας στα νεαρά μέλη τη κοινωνίας, μέσα από την οποία το παραδοσιακό δεν σνομπάρεται, αλλά εντάσσεται στην σύγχρονη καθημερινή πολιτισμική πραγματικότητα και χρησιμοποιείται σε διάφορες εκφάνσεις της.

Επιπλέον, βλέπουμε πως μια παραδοσιακή φορεσιά έχει να μας διηγηθεί μια πολύ μεγάλη ιστορία, ξεκινώντας από τη φύση, τα υλικά που μας προσφέρει για την κατασκευή της, τις κοινωνικές σχέσεις, την οικονομία, τη φαντασία και την

τεχνοτροπία των κατασκευαστών της, τις συναλλαγές τους, τις προλήψεις και τις δοξασίες που την περιβάλλουν. Μια ιστορία ζωής που πρέπει να γνωρίσουμε στα νεαρά μέλη της κοινωνίας μας, ώστε να την κατανοήσουν και να την εφαρμόσουν στη ζωή τους γνωρίζοντας ότι το μέλλον πατά γερά στην παράδοση και ακόμα πιο γερά αν τη γνωρίζεις καλά.

Δυσκολίες παρουσιάστηκαν στη χρηματοδότηση των διαφόρων υλικών που απαιτούνταν καθώς στο δήμο στον οποίο ανήκει η σχολική μονάδα υπερχρηματοδοτεί τα σχολεία της αρμοδιότητάς του.

Επίσης έπρεπε να τηρηθεί το νομικό πλαίσιο σχετικά με την απαγόρευση παρουσίας τρίτων προσώπων μέσα στο σχολείο κατά τις ώρες λειτουργίας του, τα οποία δε σχετίζονται με την εκπαιδευτική διαδικασία⁷⁵. Το θέμα αυτό αντιμετωπίστηκε τηρώντας όσα προβλέπονται επίσης στο Π.Δ. 201/1198⁷⁶ για τη Σχολική Ζωή και τον Πολιτισμό (Άρθρο 13-Παράγραφος 4) σύμφωνα με τα οποία: «Στα πλαίσια της σχολικής ζωής και του πολιτισμού πραγματοποιούνται επισκέψεις και εκδηλώσεις στο χώρο του σχολείου κλιμακίων ή μεμονωμένων καλλιτεχνών μουσικής, θεάτρου, χορού, εικαστικών τεχνών και άλλων πνευματικών ανθρώπων ή ειδικών επιστημόνων που καλούνται από το σχολείο ή την τάξη. Οι δραστηριότητες αυτές εντάσσονται στον εκπαιδευτικό σχεδιασμό του σχολείου και πραγματοποιούνται με ευθύνη του Διευθυντή και του διδακτικού προσωπικού».

Με αυτόν τον τρόπο νομιμοποιήθηκε η παρουσία των μελών και των συνεργατών του Παραρτήματος του Λυκείου των Ελληνίδων στη Σαλαμίνα. μέσα στο σχολείο τα οποία συνεργάστηκαν μαζί του για την υλοποίηση του προγράμματος, καθώς πρόκειται για ένα πολύ λεπτό σημείο στη λειτουργία των σχολικών μονάδων και σχετίζεται άμεσα με την ασφάλεια των μαθητών.

Επίσης κάποιες δυσλειτουργίες παρουσιάστηκαν στον χρονικό συντονισμό των δύο φορέων καθώς ο καθένας λειτουργεί με διαφορετικό τρόπο και διαφορετικά ωράρια με αποτέλεσμα να μην ταυτίζονται πάντοτε και σε όλες τις δράσεις. Τελικά ξεπεράστηκε με την έγκαιρη συνεννόηση και τον σωστό προγραμματισμό εκατέρωθεν.

⁷⁵ Π.Δ. 201/1998

⁷⁶ Έως το τη λήξη του διδακτικού έτους 2016-2017 ο τρόπος λειτουργίας των σχολικών μονάδων οριζόταν από το προαναφερθέν Προεδρικό Διάταγμα. Από το διδακτικό έτος 2017-2018 ο τρόπος λειτουργίας των σχολικών μονάδων ορίζεται από Προεδρικό Διάταγμα 79/2017.

Σε γενικές γραμμές μπορούμε να ισχυριστούμε ότι το πρόγραμμα κύλησε ομαλά και οι μαθητές έδειξαν ιδιαίτερη ανταπόκριση στα όσα προγραμματίστηκαν και διαδραματίστηκαν κατά τη διάρκεια του.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Οι πολιτιστικοί σύλλογοι αποτελούν τη σύγχρονη εποχή έναν από τους σημαντικότερους διαχειριστές της λαϊκής παράδοσης της χώρας. Οι κοινωνικές, πολιτικές, οικονομικές και πολιτιστικές συνθήκες της χώρας από την ίδρυση του ελληνικού κράτους έως σήμερα οδήγησαν στην ανάληψη αυτού του ρόλου από τους διάφορους πολιτιστικούς συλλόγους των αστικών, ημιαστικών και αγροτικών περιοχών, έχοντας ένα πολύ σημαντικό κομμάτι της μη τυπικής εκπαίδευσης των πολιτών της χώρας μας.

Ολοκληρώνοντας δε, την υλοποίηση του σχεδίου διδασκαλίας κατανοούμε πρώτα απ' όλα ότι η εκπαιδευτική διαδικασία δεν είναι δυνατόν πλέον να είναι δασκαλοκεντρική, ενώ η χρήση του μονολόγου του εκπαιδευτικού είναι πρόσφορη για συγκεκριμένα σημεία της εκάστοτε διδασκαλίας στα οποία για διευκρινιστικούς λόγους κρίνεται αναγκαία.

Η διάδραση μαθητή-αντικειμένου μάθησης και η βιωματικότητα είναι σημαντικοί παράγοντες για μια σύγχρονη διδασκαλία η οποία μέσα από τις αρχές της ομαδοσυνεργατικότητας και της διαθεματικότητας εισάγει τους μαθητές/τριες στη σύγχρονη εποχή στην οποία καλούνται να μάθουν να οργανώνουν τη γνώση και να την κατακτούν όχι αποστηθίζοντας, αλλά ερευνώντας και δρώντας.

Η επαφή με φορείς οι οποίοι δεν ανήκουν στην σφαίρα της τυπικής εκπαίδευσης, αποδείχτηκε πρόσφορη ώστε τα παιδιά να γνωρίσουν διαφορετικές μεθόδους μάθησης οι οποίες με τον βιωματικό τρόπο της λαϊκής παράδοσης μεταβιβάζουν ποικίλες γνώσεις και στάσεις ζωής.

Ένα σημείο στο οποίο πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη βαρύτητα είναι κατά την έναρξη του προγράμματος να γίνει κατανοητό από τους μαθητές και τις μαθήτριες ότι πρόκειται για μια βιωματική οργανωμένη διδασκαλία.

Το πρόγραμμα είχε ως στόχο να οδηγήσει σε άμβλυνση των διαφορών ντόπιων κατοίκων και νέων πληθυσμιακών ομάδων, γνωρίζοντας όψεις της πολιτιστικής ταυτότητας και την νοοτροπία των πρώτων στους δεύτερους ώστε να βοηθηθεί η ομαλότερη συμβίωση τους στον ίδιο τόπο χωρίς αντιπαλότητες και στοιχεία απομόνωσης. Αποτελεί μια θετική προσπάθεια η οποία δίνει τη δυνατότητα, οργανωμένη σωστά από την αρχή ως τη λήξη του εκάστοτε διδακτικού έτους σε συγκεκριμένες τάξεις της σχολικής μονάδας, της εμπεριστατωμένης διδασκαλίας του

λαϊκού πολιτισμού ενός τόπου σε μαθητές/τριες της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης καθώς και την ανταλλαγή στοιχείων και εμπειριών μεταξύ τους είτε αυτοί/ές έχουν κοινή καταγωγή είτε όχι.

Οι μαθητές/τριες μαθαίνουν να σέβονται τον πολιτισμό του κάθε τόπου και κάθε πληθυσμού, όσο και αν εκείνος διαφέρει από τον δικό τους. Ανταλλάσσουν στοιχεία, γνώσεις, εμπειρίες και γίνονται κοινωνοί ποικίλων πολιτιστικών θεμάτων και στοιχείων που δε γνωρίζουν. Ταυτόχρονα η διδασκαλία γίνεται ενδιαφέρουσα, δημιουργώντας θετικά συναισθήματα στους εμπλεκόμενους, κάνοντας τους/τις μαθητές/τριες πιο υπεύθυνους και φέρνοντάς τους πιο κοντά μεταξύ τους.

Α' ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αλεξιάδης Αλ. Μ. (2012). *Νεωτερική Ελληνική λαογραφία*. Αθήνα: Ινστιτούτο του Βιβλίου – Α. Καρδαμίτσα.
- Αλεξιάδης Αλ. Μ. (2011). *Έντυπα Μέσα Επικοινωνίας και Λαϊκός Πολιτισμός. Νεωτερικά Λαογραφικά*. Αθήνα: Ινστιτούτο του Βιβλίου – Α. Καρδαμίτσα
- Αλεξιάδης Αλ. Μ. (2013). *Ελληνική και Διεθνής Επιστημονική Ονοματοθεσία της Λαογραφίας*. Αθήνα: Ινστιτούτο του Βιβλίου-Α. Καρδαμίτσα.
- Αναγνωστόπουλος Δ. Β. (1999). *Λαϊκή παράδοση και Παιδί*. Γ. Ν. Αικατερινίδης. *Το παιδί σε εθιμικούς αγερμούς και ευετηρικά δρώμενα*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Βαρβούνης Γ. Μ. (2014). *Νεωτερική Ελληνική Λαϊκή Θρησκευτικότητα. Συναγωγή Μελετών Θρησκευτικής Λαογραφίας*. Θεσσαλονίκη: Μπαρμπουνάκης.
- Βαρβούνης Γ. Μ. (2013). *Ελληνικός Λαϊκός Πολιτισμός και Τουρισμός*. Αθήνα: Πεδίο.
- Βαρβούνης Γ. Μ., Σέργης Γ. Μ. (2012). *Ελληνική Λαογραφία. Ιστορικά, θεωρητικά, Μεθοδολογικά, Θεματικές. Τόμος Α΄*. Αθήνα: Ηρόδοτος.
- Βαρβούνης Γ. Μ. (2018). *Ήθη, Έθιμα και Τελετουργίες. Λόγοι, Πράξεις, Ιδεολογίες, Νοοτροπίες και Συμπεριφορές*. Αθήνα: Σταμούλη
- Βαρβούνης Γ. Μ. (1994). *Συμβολή στη μεθοδολογία της επιτόπιας λαογραφικής έρευνας*. Αθήνα: Οδυσσέας .
- Βελτανισιάν Ι. Π. (2018). *Η ταυτότητα της Σαλαμίνας από τα τέλη του 17^{ου} αιώνα έως και τα μέσα του 19^{ου} αιώνα: μια ιστορική και λαογραφική προσέγγιση μέσα από τα δικαιοπρακτικά έγγραφα αρχείων, προφορικές παραδόσεις, περιηγητικά κείμενα και άλλες πρωτογενείς πηγές*. Αθήνα. Φιλοσοφική Σχολή. Τμήμα Φιλολογίας. ΕΚΠΑ. Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών.
- Veblen Th. (1982). *Η αργόσχολη τάξη*. Μτφ: Νταλιάνης Γ. Αθήνα: Κάλβος.
- Γκασούκα Μ.- Φουλίδη Ξ. (2014). *Σύγχρονοι Ορίζοντες των Λαογραφικών Σπουδών (Εννοιολογικό Πλαίσιο, Έρευνα, Φύλο, Διαδίκτυο, Σχολείο*. Αθήνα: Σιδέρης.

- Δαμασκηνίδης Γ., Χριστοδούλου Α. (2014). *Η ερευνητική πρόταση στη μεταπτυχιακή και διδακτορική έρευνα*. Αθήνα: Επίκεντρο.
- De Bono E. (2006). *Τα Έξι καπέλα της Σκέψης*. Μτφ. Γ. Μπαρουξής. Αθήνα: Αλκυών.
- Δέδε-Μιχαήλ Μ. (1997). *Οι Έλληνες Αρβανίτες*. Αθήνα: Δωδώνη.
- Δουλαβέρας Α. (2012). Βυζάντιο- Τουρκοκρατία. Νεοελληνική ταυτότητα και Λαογραφία. Στο: Βαρβούνης Γ. Μ., Σέργης Γ. Μ.(διεύθυνση). (2012). *Ελληνική Λαογραφία. Ιστορικά, θεωρητικά, Μεθοδολογικά, Θεματικές. Τόμος Α΄*. Αθήνα: Ηρόδοτος, σσ. 79-106.
- Εκπαιδευτικές Δράσεις του Υπουργείου Πολιτισμού (2002). *Παιχνίδια Πολιτισμού*. Αθήνα.
- Ευθυμίου Μ. (2005). Οι συντεχνίες. Στο: *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*. Παναγιωτόπουλος Β. (επιμ.). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Ζερίτης Χ. (2013). Πολιτιστικές Παρεμβάσεις της Λαογραφίας. Στο: *Λαογραφία Δελτίον της Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρείας*. Τόμος ΜΒ΄. Αθήνα.
- Ήμελλος Δ. Στ. (1994). *Ζητήματα Παραδοσιακού Υλικού Βίου. Ενδεικτικές Επισημάνσεις*. Αθήνα: Σύλλογος Προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων.
- Ήμελλος Δ. Στ. (1995). *Ιστορικά και Μεθοδολογικά της Ελληνικής Λαογραφίας*. Αθήνα: Σύλλογος Προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων.
- Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*. Αθήνα: Εκδοτική.
- Ιωαννίδου – Κουτσελίνη Μ. (2013). *Αναλυτικά Προγράμματα & Διδασκαλία*. Αθήνα: Πεδίο.
- Κακάμπουρα Ρ. (1998). *Ανάμεσα στο αστικό κέντρο και τις τοπικές κοινωνίες: οι πολιτιστικοί σύλλογοι της επαρχίας Κόνιτσας στην Αθήνα*. Παιδαγωγικό τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης. ΕΚΠΑ. Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών.
- Κακάμπουρα Ρ. (2010). Διδακτική του Λαϊκού πολιτισμού στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση. *Ανάπτυξη από τα Πρακτικά του 1^{ου} πανελλήνιου Συνεδρίου των Επιστημών της Εκπαίδευσης, Τόμος Β΄*. ΕΚΠΑ. Αθήνα: Σμυρنيωτάκης.

Κακάμπουρα Ρ. (2005). Ο λαϊκός πολιτισμός ως πεδίο διαπολιτισμικής εκπαίδευσης-Μια διδακτική πρόταση. Στο: Τριλιανός Α & Καραμήνας Ι. (επιμ.). *Μάθηση και Διδασκαλία στην Κοινωνία της Γνώσης*. Πρακτικά Ε΄ Πανελληνίου Συνεδρίου, τ. Β΄. ΠΤΔΕ. Πανεπιστήμιο Αθηνών. ΚΕ. ΕΠ. ΕΚ. Αθήνα. σσ: 267-274.

Κακάμπουρα Ρ & Σαλταπίδα Ε., (2016), «Φολκλορισμός και Λαογραφία: Η παράσταση του συλλόγου “Σεμέλη” με τίτλο “Από την παράδοση στην παράσταση-τα βιωματικά χοροστάσια και οι αναπαραστάσεις τους”» στο: Βαρβούνης Γ. Μ., Σέργης Γ. Μ., Δαμιανού Μ. Δ., Μαχά- Μπιζούμη Ν., Θεοδωρίδου Γ. Γ. (επιμ.), *Η διαχείριση της παράδοσης. Ο λαϊκός πολιτισμός ανάμεσα στο φολκλορισμό, την πολιτιστική βιομηχανία και τις τεχνολογίες αιχμής*, Αθήνα: Σταμούλης, σσ. 311-320.

Κακάμπουρα Ρ., (2008), «Κυθηραϊκή αποδημία και διαχείριση της πολιτισμικής μνήμης», *Πρακτικά Α΄ Διεθνούς Συνεδρίου Κυθηραϊκών Μελετών: Κύθηρα: Μύθος και Πραγματικότητα*, Κύθηρα, Οργάνωση: Ελεύθερο Ανοικτό Πανεπιστήμιο Δήμου Κυθήρων / Τομέας Ανθρωπιστικών Σπουδών του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Αθηνών / Εταιρεία Κυθηραϊκών Μελετών / Ιόνιος Εταιρεία του Λονδίνου, σσ. 299-317.

Κακάμπουρα-Τίλη Ρ. (2000). Δραματοποίηση λαϊκών δρωμένων στο ελληνικό Σχολείο. *Παρνασσός* ΜΒ΄: 215-228.

Κακάμπουρα Ρ., (2008), «Η οικονομική και συμβολική ενδυνάμωση του γενέθλιου τόπου: Η Αδελφότητα των απανταχού Ολυμπιτών Καρπάθου “Η Δήμητρα”», στο Μηνάς Αλ. Αλεξιάδης (επιμ.), *Κάρπαθος και Λαογραφία, Πρακτικά Γ΄ Διεθνούς Συνεδρίου Καρπαθιακής Λαογραφίας*, Πνευματικό Κέντρο Δήμου Καρπάθου / Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Δωδεκανήσου / Επαρχείο Καρπάθου, Αθήνα, σσ. 597-620.

Κακάμπουρα – Τίλη Ρ. (1997). *Παράδοση και Ηπειρωτική Νεολαία. Απόψεις-κρίσεις-προτάσεις*. Αθήνα: Έκδοση της Πανεπειρωτικής Συνομοσπονδίας Ελλάδας.

Κακάμπουρα Ρ. (2013). Αδελφότητες και Εθνοτοπικοί Σύλλογοι στα Αστικά Κέντρα. Στο: Αυδίκος Ε., (επιμ), *Ελληνική Λαϊκή Παράδοση. Από το παρελθόν στο μέλλον*. Αθήνα: Αλέξανδρος, σσ. 463-471.

- Κακάμπουρα Ρ. (2001), «Πρόγραμμα διδασκαλίας του Λαϊκού Πολιτισμού στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση: Παρουσίαση και Αξιολόγηση», στο: *Διαθεματικό Εκπαιδευτικό Υλικό για την Ευέλικτη Ζώνη. Γ'-Δ' τάξη Δημοτικού Σχολείου*, τεύχος 1ο, Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων / Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Αθήνα, σσ. 41-57.
- Καλλιβρετάκης Φ. Α. (1993). Εθνική Συνείδηση και Ιστορική Παιδεία. Το εθνοπολιτισμικό φαινόμενο της εποχής μας. *Σεμινάριο 17-Περιοδική Επιστημονική Έκδοση της Πανελλήνιας Ένωσης Φιλολόγων*.
- Καμήλος Γ. Ν. (2013). *Εκπαιδευτική και πολιτισμική διάσταση της κοινωνικής διαστροφώσεως στην Κεφαλονιά (1864-1910): Αξιοποίησή τους στη διδασκαλία της γενικής και της τοπικής ιστορίας στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση*. Αθήνα. Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης. ΕΚΠΑ. Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών.
- Κόλλιας Π. Κ. (1983). *Αρβανίτες και η καταγωγή των Ελλήνων. Ιστορική- Λαογραφική - Πολιτιστική – Γλωσσολογική Επισκόπηση*. Αθήνα: Αφοί Ράλλη.
- Κυριακίδης Στ. (1937). *Τι είναι λαογραφία και εις τι δύναται να ωφελήσει η σπουδή της*. Θεσσαλονίκη.
- Κυριακίδου – Νέστορος Α. (1989). *Λαογραφικά Μελετήματα*. Αθήνα: Νέα Σύνορα Α. Λιβάνης.
- Κυριακίδου-Νέστορος Α. (2006). *Η Θεωρία της Ελληνικής Λαογραφίας. Κριτική Ανάλυση*. Αθήνα: Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας. Ιδρυτής: Σχολή Μωραΐτη .
- Λάππας Ι. (1993). Ο παππούς. *Το τάλαντο* (3): 10-11.
- Λάππας Ι. (1993). Η κουλούρα του γαμπρού και η λαμπάδα της νύφης. *Το τάλαντο* (4): 10-11.
- Λάππας Ι. (1994). Τα Τρήμερα. *Το τάλαντο* (9): 8-9.
- Λάππας Ι. (1994). Κουλουριώτικες Ώρες. Η Ζωή εν Τάφω. *Το τάλαντο* (10): 12-14.
- Λουκάτος Σ. Δημ. (2003). *Σύγχρονα λαογραφικά*. Αθήνα: Φιλιππότης.
- Λουκάτος Σ. Δ. (2015). *Εισαγωγή στην Ελληνική Λαογραφία*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.

- Ματσαγγούρας, Γ. Η. (2008). *Η σχολική τάξη. Χώρος. Ομάδα. Πειθαρχία. Μέθοδος*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Ματσαγγούρας Γ. Η. (1996). *Θεωρία της διδασκαλίας. Η προσωπική θεωρία ως πλαίσιο στοχαστοκριτικής ανάλυσης*. Αθήνα: Συμμετρία.
- Ματσαγγούρας Γ. Η. (2008). *Ομαδοσυνεργατική Διδασκαλία και Μάθηση*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Ματσαγγούρας Γ. Η. (2012). *Η διαθεματικότητα στη σχολική γνώση*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Μέγας Α. Γ. (2012). *Ελληνικές Γιορτές και Έθιμα της Λαϊκής Λατρείας*. Αθήνα: Εστία.
- Μερακλής Γ. Μ. (2011). *Ελληνική Λαογραφία. Κοινωνική Συγκρότηση, Ήθη και Έθιμα, Λαϊκή Τέχνη*. Αθήνα: Καρδαμίτσας.
- Μερακλής Γ. Μ. (2004). *Λαογραφικά Ζητήματα*. Αθήνα: Καστανιώτης & Διάττων .
- Μερακλής Μ., Κακάμπουρα Ρ. (2001). *Διαθεματικό Εκπαιδευτικό Υλικό για την Ευέλικτη Ζώνη Α΄ και Β΄ τάξεις του Δημοτικού Σχολείου. Αισθητική Αγωγή – Διδασκαλία της Ελληνικής Νοηματικής Γλώσσας – Ενδυμασία – Λαϊκός Πολιτισμός* (σελ. 58). Αθήνα: Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων. Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.
- Μερακλής Γ. Μ. (2001). *Παιδαγωγικά της Λαογραφίας*. Αθήνα: Ιωλκός.
- Μερακλής Γ. Μ. (2007). *Λαϊκός Πολιτισμός και Νεοελληνικός Διαφωτισμός*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Μερακλής Γ. Μ. (2001). *Νεοελληνικός Λαϊκός Βίος Όψεις και Απόψεις*. Αθήνα: Λιβάνης.
- Μπαμπάλης Κ. Θ. (2011). *Η κοινωνικοποίηση του παιδιού στην σχολική τάξη. Ο ρόλος του εκπαιδευτικού*. Αθήνα: Διάδραση.
- Μπαμπάλης Κ. Θ. (2012). *Η ζωή στη σχολική τάξη*. Αθήνα: Διάδραση.
- Μπαμπάλης Κ. Θ. (2011). *Η κοινωνικοποίηση του παιδιού στη σχολική τάξη. Ο ρόλος του εκπαιδευτικού*. Αθήνα: Διάδραση.
- Μπαμπάλης Κ.Θ. (2014). *Από την Αγωγή στην Εκπαίδευση. Επισημάνσεις στην εξέλιξη της παιδαγωγικής επιστήμης*. Αθήνα: Διάδραση.

- Μπαμπούνης Χ. (2008). *Όψεις της τοπικής αυτοδιοίκησης στο ελληνικό κράτος. Διοικητική οργάνωση, πληθυσμός, εκπαίδευση*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Μπαμπούνης Χ. (2013). *Ιστορική αφήγηση και πηγές*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Μπαμπούνης Χ. (2007). *Τοπική Αυτοδιοίκηση και Ελλαδικός Χώρος*. Αθήνα: Βάνιας.
- Μουχτούρη Α. (2015). *Κοινωνιολογία του λαϊκού πολιτισμού*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Μπίρης Η. Κ. (2005). *Αρβανίτες. Οι Δωριείς του Νεώτερου ελληνισμού*. Αθήνα: Μέλισσα.
- Νιτσιάκος Β. (2008). *Προσανατολισμοί. Μια κριτική εισαγωγή στη λαογραφία*. Αθήνα: Κριτική.
- Νιτσιάκος Β. (1997). *Λαογραφικά Ετερόκλητα*. Αθήνα: Οδυσσέας .
- Ξανθάκου Γ., Σταύρου Ν., Μπαμπάλης Θ., Καϊλά Μ. (2011). Δημιουργικότητα και Καινοτομία στο Σχολείο και την Κοινωνία. Αθήνα: Διάδραση .
- Οικονόμου Α. (2013). Ζητήματα Ταυτότητας και Ετερότητας των Εθνοπολιτισμικών Ομάδων στην Λαογραφία και στην Κοινωνική Ανθρωπολογία: Η περίπτωση των Αρβανιτών. Στο: *Λαογραφία. Δελτίον της Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρείας (ΜΒ')*: 673-692.
- Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (2000). *Αγροτική Παράδοση και Λαϊκή Τέχνη*. Αθήνα.
- Παντελή Α. Θ. (2003). *Σαλαμίνα. Πορεία στο χρόνο*. Αθήνα: Ιωλκός.
- Παπαντωνίου Ι. (2000). *Η ελληνική ενδυμασία από την αρχαιότητα ως τις αρχές του 20^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Εμπορική Τράπεζα Ελλάδος.
- Περπατάρη Ν. (2012). Διάγραμμα της λαογραφικής ύλης και οεωρίες πολιτισμού. Στο: Βαρβούνης Γ. Μ., Σέργης Γ. Μ.(διεύθυνση). *Ελληνική Λαογραφία. Ιστορικά, θεωρητικά, Μεθοδολογικά, Θεματικές. Τόμος Α'*. Αθήνα: Ηρόδοτος, σσ. 289-307.
- Πλάτανος Β. ((2002). *Ελληνικά Λαϊκά Πανηγύρια*. Αθήνα: Φιλιππότης.
- Πούχγερ Β. (2016). *Τα δρώμενα της Ελλάδας και της Βαλκανικής. Από το μαγικοθρησκευτικό έθιμο στη λαϊκή διασκέδαση*. Αθήνα: Αρμός.

- Πούχγερ Β. (2009). *Θεωρητική Λαογραφία. Έννοιες-Μέθοδοι-Θεματικές*. Αθήνα: Αρμός.
- Πούχγερ Β. *Δοκίμια Λαογραφικής θεωρίας*. Αθήνα: Gutenberg.
- Πούχγερ Β. (2013). Σκηνοθετημένη Αυθεντικότητα. Λαογραφία. *Δελτίον της Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρείας (ΜΒ')*: 819-829.
- Ράπτης Ε. Δ. (2012). Λαός και λαϊκός πολιτισμός, η ιστορικότητα των λαογραφικών φαινομένων, η πρόσληψη και η μυθοποίηση του παρελθόντος. Στο: Βαρβούνης Γ. Μ., Σέργης Γ. Μ.(διεύθυνση). (2012). *Ελληνική Λαογραφία. Ιστορικά, θεωρητικά, Μεθοδολογικά, Θεματικές. Τόμος Α'.* Αθήνα: Ηρόδοτος.
- Ροϊδου Β. (2005). *Η παραδοσιακή κοινωνία. Από τη μεγάλη συνέχεια στη μεγάλη διάρκεια*. Αθήνα: Ταξιδευτής.
- Σαλτάρης Ι. Ν. (1986). *Η ζωή των Αρβανιτών*. Αθήνα: Εκδόσεις Γ. Γέρου .
- Σαχά Α. (2012). Το φαινόμενο της αναβίωσης και επιβίωσης παραδοσιακών μορφών και στοιχείων του λαϊκού πολιτισμού. Στο: Βαρβούνης Γ. Μ., Σέργης Γ. Μ.(διεύθυνση). (2012). *Ελληνική Λαογραφία. Ιστορικά, θεωρητικά, Μεθοδολογικά, Θεματικές. Τόμος Α'.* Αθήνα: Ηρόδοτος, σσ. 407-423.
- Σβορώνος Γ. Ν. (2007). *Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Σέργη Γ. (2012). Διαδρομές μέσα στη μυθική και την ορθολογική σκέψη του ανθρώπου. Στο: Βαρβούνης Γ. Μ., Σέργης Γ. Μ.(διεύθυνση). (2012). *Ελληνική Λαογραφία. Ιστορικά, θεωρητικά, Μεθοδολογικά, Θεματικές. Τόμος Α'.* Αθήνα: Ηρόδοτος, σσ. 341-368.
- Σιδερί Ο. Μ. (2003). *Οι σύλλογοι ως φορείς της ελληνικής εθνικιστικής ιδεολογίας στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα.: το παράδειγμα του συλλόγου Μικρασιατών «Η Ανατολή» και η συγκρότηση της ελληνικής εθνικής ταυτότητας στις κοινότητες της Μ. Ασίας*. Μυτιλήνη. Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας. Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών.
- Φίλιας Ι. Β. (1996). *Κοινωνία και εξουσία στην Ελλάδα. Η νόθα αστικοποίηση 1800-1864*. Αθήνα: Gutenberg.

- Φίλιας Ι. Β. (2000). *Κοινωνιολογία του πολιτισμού. Βασικές τοποθετήσεις και κατευθύνσεις. Α' τόμος*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Φουλίδη Ε. Ξ. (2015). *Νέοι ορίζοντες στις λαογραφικές σπουδές: το διαδίκτυο ως πεδίο παραγωγής, διάδοσης και εκπαιδευτικής αξιοποίησης του λαϊκού πολιτισμού*. Μυτιλήνη. Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών. Τμήμα Επιστημών της Προσχολικής Αγωγής και του Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού. Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών.
- Φουρίκης Α. Π. (1996). *Γάμος και Γαμήλια Σύμβολα στη Σαλαμίνα*. Αθήνα: Θάμυρις .
- Χατζητάκη – Καψωμένου Χ. (2002). Οι πολιτιστικοί σύλλογοι και η παράδοση: Το πρόβλημα της αυθεντικότητας. Στο: *Παρόν του Παρελθόντος. Ιστορία, Λαογραφία, Κοινωνική Ανθρωπολογία*. Αθήνα: Εταιρεία Σποδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, σσ. 369-382.
- Χρυσανθοπούλου Β. (2008). Εορταστικές τελετουργίες, συμβολισμός και ταυτότητα στις κοινότητες της ελληνικής διασποράς. Στο: Αλεξάκης Ε., Βραχιονίδου Μ., Οικονόμου Α. (επιμέλεια). *Ανθρωπολογία και Συμβολισμός στην Ελλάδα*. Αθήνα: Ελληνική Εταιρεία Εθνολογίας, σσ. 925-968.

Β' ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Babalis, T., Trilianos A., Stavrou N., Koutouvela C., Tsoli K., Alexopoulos N. Good schooling as the outcome of the interaction between children and teachers in Greek Primary School. *US-China Education Review B*, 2(6):53-64.
- Blumberg L. Rae., Winch F. R. Social Complexity and Familial Complexity. Evidence for the Curvilinear Hypothesis. *American Journal of Sociology*. (1972): (77), 232-267.
- Burden P. (1995). *Classroom management and discipline*. White Plains, NY: Longman.
- Coombs P. H. (1968). *The World Educational Crisis. A System Analysis*. New York: Oxford University Press.
- Edwards D. A. – Westgate P. D. (1994). *Investigating Classroom talks*. The Falmer press.
- Hobsbawm E., Ranger T. (1983). *The Invasion of Tradition*. Cambridge University Press.
- Maisonneuve J. (2008). *Οι τελετουργικές πράξεις*. Μτφ. Χρηστάκης Ν. Αθήνα: Δαίδαλος- Ζαχαρόπουλος.
- Smith Ph. (2006). *Πολιτισμική Θεωρία*. Μτφ. Κατσκευρός Θ. Αθήνα: Κριτική.
- Storey J. (2015). *Πολιτισμική θεωρία*. Μτφ. Ντζούνης Β.. Αθήνα: Πλέθρον.

ΠΗΓΕΣ

Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών (ΑΠΣ) Υποχρεωτικής Εκπαίδευσης. Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.

Αρχεία των εν Πειραιεί και Αθήνησι Σαλαμινίων «Ο Άγιος Μηνάς»- Βιβλίο Πρακτικών.

Αρχεία Εξωραϊστικού και Πολιτιστικού Συλλόγου «Ο Ευριπίδης»- Βιβλίο Πρακτικών.

Αρχεία του Λυκείου των Ελληνίδων – Παράρτημα Σαλαμίνας- Βιβλίο Πρακτικών.

Διαθεματικό Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών (ΔΕΠΠΣ). Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.

Προεδρικό Διάταγμα 201/1998.

Προεδρικό Διάταγμα 97/2017.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

<https://www.elniple.com>

<http://www.elia.org.gr/>

<https://pixabay.com/el/photos>

<https://texnites24.gr/editorials/>

<http://www.pemptousia.gr> (Η Ανάσταση του Λαζάρου)

<https://www.youtube.com/watch?v=zknFYlyowB0>

<https://www.youtube.com/watch?v=MRvcu-FZ4Z4>

www.didaktorika.gr/eadd/

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

**«Ο ΠΑΠΠΟΥΣ»
(ΨΥΧΟΚΕΡΙ)**

Φωτο 1 : Καθαρό κερί μέλισσας μέσα σε ένα παλιό τηγανάκι λίγο πριν λιώσει ώστε να ξεκινήσει η διαδικασία κατασκευής του ψυχοκεριού.

Φωτό 2: Η κλωστή (φιτίλι) πριν μπει στο κερί ξεμπερδεύεται και τυλίγεται γύρω από ένα παλιό κόσκινο.

Φωτο 3: Η κλωστή (φιτίλι) περνιέται μέσα από το κερί και ένα μικρό διχαλωτό κλαράκι βοηθά να μην ξεφεύγει.

Φωτο 4-5: Η κερωμένη κλωστή τυλίγεται πριν παγώσει γύρω από ένα παλιό κόσκινο.

Φωτο 6-7: Η κερωμένη κλωστή απλώνεται όσες φορές έχει μελετηθεί από εκείνες που κατασκευάζουν το ψυχοκέρι και τεντώνεται.

Φωτο 8: Η κερωμένες κλωστές αφού απλώθηκαν στρίβονται προς μία πλευρά όσο το δυνατόν περισσότερο φτιάχνοντας έτσι ένα κερωμένο κορδόνι αποτελούμενο από πολλά μονά στελέχη.

Φωτο 9: Οι κλωστές που στρίφτηκαν στην προηγούμενη φάση, αρχίζουν να τυλίγονται με έναν περίτεχνο τρόπο.

Φωτο 10-11: Το ψυχοκέρι αρχίζει να παίρνει το τελικό του σχήμα. Γίνεται ένα κύλινδρος κατασκευασμένος από το κερωμένο κορδόνι που κατασκευάστηκε πιο πριν.

Φωτο 12: Το ψυχοκέρι, «ο παππούς», πήρε το τελικό του σχήμα έτοιμος να χρησιμοποιηθεί κατά τη διάρκεια της Μ. Τεσσαρακοστής σε όλες τις εκκλησιαστικές ακολουθίες.

TA TPHMEPA

Φωτ. 13: Δίσκος με διάφορα νηστήσιμα εδέσματα τα οποία προσφέρονται στα τρήμερα όπως διακοσμήθηκε από μαθητές της τάξης που υλοποίησε το πρόγραμμα.

Φωτ. 14: Τα τρήμερα προσφέρονταν σκεπασμένα με ένα μεταξωτό μεγάλο μαντίλι (καλαμάτα). Εδώ βρίσκεται κάτω από το δίσκο.

Φωτ. 15: Συχνά τα τρήμερα συνοδεύονται και από λουκουμάδες οι οποίοι είναι ένα νηστίσιμο έδεσμα πολύ δημοφιλές στη Σαλαμίνα. Παρασκευάζονται σε κάθε εκδήλωση χαράς και τις έστελναν σε παρελθόντα έτη οι πεθερές στις νύφες την ημέρα εορτασμού των 40 Μαρτύρων (9 Μαρτίου) αφού πρώτα οι νύφες είχαν στείλει 40 κομμάτια κολοκυθόπιτα γλυκιά.

Φωτ. 16: Τα τρήμερα όπως παρουσιάζονται σήμερα σε μεγάλο ζαχαροπλαστείο του νησιού στο οποίο καταφεύγουν νέες νύφες για την αγορά τους.

Φωτ. 17: Δίσκος μεγάλου μεγέθους κατασκευασμένος ειδικά για την τοποθέτηση των δώρων που θα προσέφερε η νύφη στην πεθερά.

- ΤΑ ΕΘΙΜΑ ΤΟΥ ΠΑΣΧΑ**
- **ΤΑ ΚΑΛΑΝΤΑ ΤΟΥ ΛΑΖΑΡΟΥ**
 - **Η ΛΑΜΠΑΔΑ ΤΗΣ ΝΥΦΗΣ**
 - **Η ΚΟΥΛΟΥΡΑ ΤΟΥ ΓΑΜΠΡΟΥ**

Φωτ. 18-19: Παιδιά της Β΄ τάξης που υλοποίησε το πρόγραμμα λένε τα «κάλαντα» του Λαζάρου στις άλλες τάξεις του σχολείου.

Φωτ. 20: Λαμπάδα με χρυσή λίρα την οποία κατασκεύασαν οι μαθητές της τάξης. Έτσι προσφερόταν από την πεθερά στη νύφη την Μεγάλη Εβδομάδα. Έως τα μέσα της δεκαετίας του '60 η λαμπάδα είχε ύψος περίπου ένα μέτρο.

Φωτ. 21-22: Οι μαθητές/τριες την ώρα που πλάθουν διακοσμητικά από ζυμάρι για την «κουλούρα του γαμπρού».

Φωτ. 23-24: Η «κουλούρα του γαμπρού» διακοσμημένη λίγο πριν ψηθεί.

Φωτ 25: Η κουλούρα που παρασκευάστηκε από τους μαθητές και τις μαθήτριες των παραπάνω φωτογραφιών αφού ψήθηκε.

Φωτο 26: Η κουλούρα του γαμπρού όπως στολίζεται και προσφέρεται από τη νύφη στον γαμπρό μέσω της πεθεράς.

ΤΟ ΜΑΓΙΑΤΙΚΟ ΣΤΕΦΑΝΙ

Φωτ. 27-28: Το στεφάνι της Πρωτομαγιάς που κατασκευάστηκε στην τάξη που υλοποίησε το πρόγραμμα με λουλούδια που έφεραν οι μαθητές/τριες από τους κήπους των σπιτιών τους.

Φωτ. 29-30: Το στεφάνι της Πρωτομαγιάς που κατασκευάστηκε από την τάξη η οποία υλοποίησε το πρόγραμμα κρεμασμένο στην πρόσοψη του σχολείου.

Φωτ. 31: Το στεφάνι που κατασκευάστηκε από τους μαθητές του τμήματος για την αναπαράσταση των πασχαλινών και ανοιξιάτικων δρώμενων.

**ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΠΑΣΧΑΛΙΝΩΝ ΚΑΙ ΑΝΟΙΞΙΑΤΙΚΩΝ
ΔΡΩΜΕΝΩΝ**

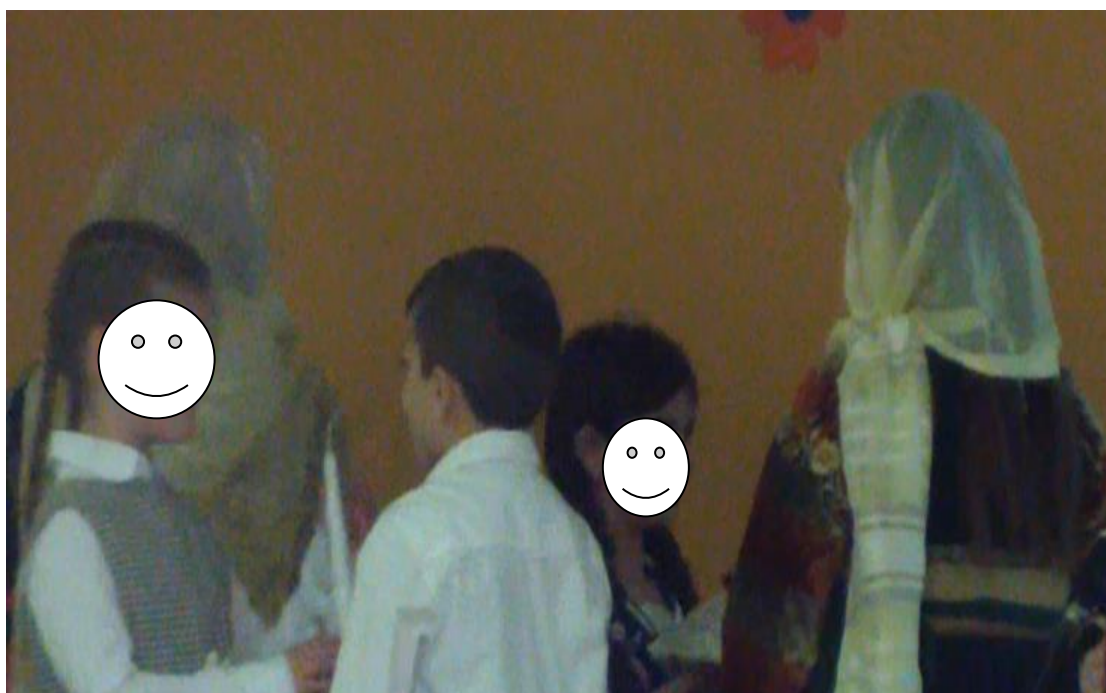
Φωτ. 32-33: Μαθητές και μαθήτριες του σχολείου ντυμένοι με τοπικές παραδοσιακές φορεσιές στην αναπαράσταση της προσφοράς τη «κουλούρας του γαμπρού» από τη νύφη στην πεθερά.

Φωτ. 34: Μαθητές και μαθήτριες του σχολείου ντυμένοι με τοπικές παραδοσιακές φορεσιές στην αναπαράσταση της προσφοράς τη «κουλούρας του γαμπρού» από τη νύφη στην πεθερά.

Φωτ. 35: Μαθητές και μαθήτριες ντυμένοι με τοπικές παραδοσιακές φορεσιές αναπαριστούν την προσφορά πασχαλινών δώρων και λαμπάδας από την πεθερά προς τη νύφη.

Φωτ. 36: Μαθητές και μαθήτριες ντυμένοι με τοπικές παραδοσιακές φορεσιές αναπαριστούν την προσφορά πασχαλινών δώρων και λαμπάδας από την πεθερά προς τη νύφη.

Φωτ. 37: Μαθητές και μαθήτριες ντυμένοι με τοπικές παραδοσιακές φορεσιές αναπαριστούν την προσφορά του στεφανιού της πρωτομαγιάς από τη νύφη στην πεθερά.

Φωτ. 38: Μαθήτριες ντυμένες με τοπικές παραδοσιακές φορεσιές και φορεμετάκια εποχής αναπαριστούν την προσφορά του στεφανιού της πρωτομαγιάς από τη νύφη στην πεθερά. Το μαγιάτικο στεφάνι προσφερόταν μαζί με κόκκινο γλυκό κρασί και παξιμάδια μαγιάτικα.

Φωτ. 39: Αναπαράσταση από μαθητές και μαθήτριες της παραλαβής των δώρων της που προσφέρει η νύφη την Πρωτομαγιά από την πεθερά.